

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

POMAKLAR ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR
ARAŞTIRMA: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ

MELEK KIRTIL

2501120855

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. MURAT ŞENTÜRK

İSTANBUL -2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Melek KIRTIL

Numarası : 2501120855

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK

Tez Savunma Tarihi : 19.12.2016

Saati : 11.00

Tez Başlığı : Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Yusuf ADIGÜZEL		Kabul
2- Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk OCAKOĞLU		Kabul
3- Yrd. Doç. Dr. Metin TUNÇ		Kabul
4- Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK		Kabul
5-Yrd. Doç. Dr. Aynur ERDOĞAN COŞKUN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. İsmail COŞKUN		
2- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN		

POMAKLAR ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ

MELEK KIRTIL

ÖZ

Bu çalışma Kırklareli ilinde yaşayan Pomakların kültürel örüntülerini anlamak ve açıklamak amacıyla hazırlanmıştır. Pomak sosyokültürel yapısının bileşenlerinden olan aile, dayanışma ağları, çalışma biçimleri, din, çeşitli inanışlar ve pratikler, toplumsal tören ve ritüeller, yemek kültürü, dil gibi sosyal kurumların işlevsellikleri incelenmiş ve bu kurumların birbirleriyle olan etkileşimleri, geçmişten günümüze yaşadıkları değişimler ele alınmıştır. Pomakların genel karakteristiklerinin anlaşılması ve kültürel aktarımın hangi araçlarla ve yöntemlerle gerçekleştiğinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışma, bir durum tespit çalışmasıdır.

Pomakların kültürlerini ele alan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Kırklareli'ne bağlı ilçe merkezleri ile Pomak köylerinde gerçekleştirilen alan çalışmasında 30 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde kültür kavramına ilişkin tanımlar ele alınarak kültürel süreçler, kültürün öğeleri, sosyokültürel yapı gibi başlıklar altında kavrama dair genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, Pomakların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'yla birlikte Türkiye'ye göç etme süreçleri incelenmiş ve Pomaklara ve Kırklareli'ne dair genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise alan çalışmasından elde edilen veriler değerlendirilerek, Pomakların sosyokültürel yapıları açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlar yorumlanmıştır. Pomak kültürünün sosyolojik ve yaşayış olarak Anadolu kültürüyle benzerlikler gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Pomaklar, Kırklareli, Sosyokültürel Yapı, Anadolu Kültürü

A SOCIOLOGICAL RESEARCH on POMAKS: KIRKLARELI CASE

MELEK KIRTIL

ABSTRACT

This study is carried out in order to understand and explain cultural patterns of Pomaks who live in the city of Kırklareli. Functionality of social establishments, which are parts of Pomak sociocultural structure's components, such as family, solidarity networks, working patterns, religion, various beliefs and practices, social ceremonies and rituals, food culture, language, are examined and mutual interactions of those establishments and the variations that they have experienced from past to present are analyzed. This research, which is performed to understand the general characteristics of Pomaks and to determine the tools and methods through which cultural transmission is performed, is a situation determination study.

Qualitative research method and in-depth interview technique are conducted in this research that examines cultures of Pomaks. In-depth interviews with 30 people are conducted during the fieldwork at the Pomak villages and town centers that are subsidiary to Kırklareli. It is tried to draw a general framework with regards to the concept under the titles such as cultural processes, components of culture, and sociocultural structure via examining the definitions related to the culture concept at the first part of this study. At the second part, immigration process of the Pomaks to Turkey with the 1877-1878 Ottoman – Russia War is examined and general information on Pomaks and Kırklareli is provided. At the third part, it is tried to explain the sociocultural structures of Pomaks via evaluating the data obtained from the field research. Results of the research are interpreted at the conclusion section.

Key Words: Pomaks, Kırklareli, Sociocultural Structure, Anatolian Culture.

ÖNSÖZ

Kültürel çalışmalar, son yıllarda sosyal bilimler alanında gittikçe önem kazanan bir alan haline gelmektedir. Bu çalışma Kırklareli’nde yaşayan Pomakların geleneksel ve kültürel yaşam pratiklerini sosyolojik bir yöntemle inceleyerek sosyal bilimler literatürüne bir katkıda bulunma amacı taşımaktadır. Ayrıca Pomakların kültürünün genel karakteristiğinin anlaşılmasının bilimsel bir değer ve aynı zamanda toplumsal bir hizmet olduğu düşünülmektedir.

Derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada 30 görüşme yapılmıştır ve Pomakların kültürel yapıları sosyolojik bir bakış açısıyla araştırılmıştır. Türkiye gibi pek çok topluluğun iç içe ve sorunsuz bir şekilde yaşadığı bir coğrafyada her kültür, hem sürekli tecrübe ettiği kültürel etkileşim hem de kendi içinde sistemleştirdiği kültürel pratikler açısından incelenmeye ve bilimsel bir merak konusu olmaya değerdir. Bu bağlamda Kırklareli’nde yaşayan Pomaklar, Türkiye’nin kültürel zenginliğinin bir parçası olarak araştırmanın konusunu oluşturmuşlardır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkısı olan pek çok kişi var. Öncelikle Pomaklarla yolumun kesişmesinde katkıları olan Prof. Dr. İsmail Coşkun’a ve bana her konuda yol göstererek danışmanlığımı üstlenen, kıymetli görüş ve bilgilerinden çok istifade ettiğim değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Murat Şentürk’e şükranlarımı sunuyorum.

Saha araştırması sırasında bana çok yardımcı olan Armağan köyü muhtarı Sayın Recep Dal’a, Üsküp Belediye Başkanı Sayın Hüseyin Kasap’a, Büyük Mandıra Belediye Başkanı Sayın Sertaç Balyemez’e ve beni evlerine kabul eden, değerli vakitlerini ayıran, sofralarını paylaşan katılımcılara çok teşekkür ederim.

Manevi desteklerini daima yanımda hissettiğim İstanbul Üniversitesi ve Kırklareli Üniversitesi Sosyoloji Bölümündeki hocalarıma ve iş arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Son olarak haklarını asla ödeyemeyeceğim aileme ve bu çalışmanın her safhasında yanımda olduğunu hissettiren, beni yüreklendiren, sevgisi ve sabrı ile daima kendisinden güç aldığım eşime şükran borçluyum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	3
Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	5
Araştırmanın Yöntemi.....	6
Araştırmanın Tekniği	10
Araştırma Sahası	12
Verilerin Analizi.....	13
Araştırmanın Sınırlılıkları	15

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kültür	16
1.2. Kültürel Unsurlar	27
1.2.1. Değerler.....	28
1.2.2. Normlar	30
1.2.3. Gelenekler	31
1.2.4. Ritüeller.....	34
1.3. Kültür Değişimleri.....	35
1.4. Kültürel Süreçler	41
1.4.1. Kültürleme.....	42
1.4.2. Kültürlenme.....	43
1.4.3. Kültürleşme	44
1.5. Sosyokültürel Yapı.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

POMAKLAR VE KIRKLARELİ

2.1. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Günümüze Pomaklar ve Türkiye.....	50
2.2. Pomaklar	57
2.3. Kırklareli Hakkında Genel Bilgiler.....	68
2.3.1. Kırklareli'nin Tarihçesi.....	68
2.3.2. Kırklareli'nin Coğrafi Yapısı ve İdari Durumu	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POMAKLAR ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ

3.1. Aile Yapısı	72
3.2. Mimari.....	78
3.3. Çalışma Biçimleri/Meslekler	82
3.4. Dayanışma Ağları.....	85
3.5. Din.....	87
3.6. Çeşitli İnanışlar ve Pratikler.....	91
3.7. Toplumsal Törenler ve Ritüeller	94
3.7.1. Doğum.....	94
3.7.2. Düğün.....	96
3.7.3. Ölüm.....	102
3.7.4. Sünnet.....	103
3.7.5. Yılbaşı	104
3.7.6. Sedenka	105
3.7.7. Bocuk Geceleri.....	106
3.7.8. Bayramlar	107
3.7.9. Hıdrellez.....	108
3.7.10. Yağmur Duaları.....	109
3.8. Yemek Kültürü.....	110
3.9. Dil.....	112
SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA	121

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı.....	128
Tablo 2: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı.....	128
Tablo 3: Katılımcıların Kent-Kırsal Yerleşim Dağılımı.....	128

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.: Çeviren

Ed.: Editör

GK: Görüşülen Kişi

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

“Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği” adı altında hazırlanmış olan bu tez, Pomakların sosyal ve kültürel yapılarını ve bu sosyokültürel yapıyı oluşturan mekanizmaları anlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine mülakat tercih edilmiştir.

Pomakların geleneksel ve kültürel yaşam pratiklerinin günümüzde nasıl uygulandığının cevabını arayan bu araştırma, tanımlayıcı bir araştırma özelliği göstermektedir.

Pomaklar çeşitli ülkelerde ve Türkiye’nin farklı illerinde yaşayan Müslüman bir topluluktur. Kökenlerine dair yabancı literatürde birbirlerinden oldukça farklı görüşleri savunan pek çok araştırma bulunan Pomaklar, ülkemizde ne kimlikleri itibariyle ne de kültürleri itibariyle yeterli ölçüde bir merak konusu olmamıştır. Pomakların kültürel yapılarını odağa alarak toplumsal kurumların sınırlarını, fonksiyonlarını ve birbirleri arasındaki etkileşimi anlama isteği bu araştırmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Kırklareli’ne ilk göçleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sebebiyle gerçekleşen Pomaklar, günümüze kadar uzanan süreçte Balkan Savaşları ve özellikle Bulgaristan’daki asimilasyon politikaları sebebiyle sürekli olarak Türkiye’ye hareket etmişlerdir. 1989 yılında Bulgaristan’da Komünist Rejimin yıkılmasıyla göçlerde bir azalma meydana gelmişse de gerek Yunanistan’da gerekse Bulgaristan’da kendilerini Türk olarak tanımlamaları sebebiyle Pomaklar negatif ayrımcılığa uğramakta ve bu nedenle Türkiye’ye gelişler devam etmektedir. Ait oldukları sosyokültürel çevreden koparak yeni bir yerde yaşamlarını idame ettiren Pomaklar, kültürel kodlarını sonraki nesillere aktararak Pomaklara özgü birtakım özellikleri günümüze kadar ulaştırmayı başaramışlardır. Ayrıca sosyolojik ve yaşayış olarak

kendilerini ayırmadıkları için Türkiye’de sorunsuz bir biçimde yaşamlarına devam edebilmektedirler. Bu çalışma, hali hazırda canlılığını muhafaza eden kültürel kodları konu edinmektedir. Pomak geleneklerinin tanıtılmasını ve anlaşılmasını içeren bu çalışmada, söz konusu geleneklerin geçirdiği kültürel süreçler, bu geleneklerin beslendiği kaynaklar sosyolojik bir analize tabi tutulmaktadır. Kırklareli’ndeki Pomak yerleşim yerlerinde derinlemesine mülakatlar yapılarak oluşturulan bu çalışma, Pomakların kültürel örüntülerini ortaya çıkarmayı amaç edinmektedir.

Türkçe literatürde Pomaklarla ilgili çok az çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan beşi yüksek lisans çalışması, ikisi ise doktora çalışmasıdır. “Balkanlarda Pomak Türkleri: Tarih ve Sosyokültürel Yapı” (Çavuşoğlu, 1993) adlı yüksek lisans çalışması Yunanistan’ın Şahin denilen bir bölgesinde yaşayan Pomakların sosyokültürel yapılarını anlamak amacıyla nitel ve nicel yöntem kullanılarak hazırlanmıştır. “Çanakkale ili Biga İlçesi Pomak El Dokumaları ve Pomak Genç Kız Kıyafeti” (Başaran, 1996) adlı çalışmanın amacı Çanakkale ili Biga ilçesi köylerinde yaşayan Pomakların el dokumalarında kullanılan araç gereçler ile uygulanan teknik ve kullanım alanlarının, renk ve desenlerin belgelenmesi, Pomak genç kız kıyafetinin incelenmesidir. “Pomak Müslüman Kimlik ve Aidiyetinin Sosyolojik Analizi: Bulgaristan Örneği” (Yozmerdivanla, 2015) adlı yüksek lisans çalışmasında ise Pomakların Bulgaristan’da yaşadıkları süreçler ve maruz kaldıkları siyasi ve kültürel asimilasyon politikaları ele alınmıştır. “Türkiye’deki Pomak Türkleri ve Sosyokültürel Uyum Süreci” (Ergene, 2015) adlı yüksek lisans çalışmasında Balkanlarda yaşayan Pomakların etnik ve kültürel kökenleri, ayrıca onlar hakkında ortaya atılan Bulgar ve Yunan tezleri değerlendirilerek yaşadıkları göç süreci incelenmiş ve Türkiye’de kurdukları yeni hayatlarında uyum sorunu yaşayıp yaşamadıkları Pomaklarla yapılan yüzyüze mülakat ve anketler aracılığıyla değerlendirilmiştir. “Pomaklarda “Pesne” Pratiği: Sembolik Kültür ve Etnisite” (Dürük, 2007) adlı doktora çalışmasında İzmir’de bulunan dört Pomak köyünde alan araştırması yapılmıştır. Pomakların kültürel model incelemesinde "pesne" vokal pratiğinin etnik kimliğin sürdürülmesinde oynadığı rol araştırılmıştır. "Pomakların Dini Hayatı" (Dzhuvalekov, 2011) adlı yüksek lisans çalışması da Bulgaristan’ın

Smolyan ilinde yaşayan Müslüman Pomak toplumunun dini hayatını detaylı bir şekilde inceleyen bir saha çalışmasıdır. Son olarak Pomak Perspektifleri: Kökenlerine Dair Tartışmalar , Etnik Araştırmalar ve Pesna Geleneği" (Gençkal, 2013) adlı doktora çalışmasının konusu Bulgaristan ve Türkiye'de yaşayan Pomakların etnik kökeni hakkında süregelen tartışmalardan yola çıkarak Pomak geleneğinin bir ürünü olan pesnayı araştırmaktır. Bu çalışma için Türkiye ve Bulgaristan'daki Pomak köylerinden pesna örnekleri kaydedilmiştir. Tez çalışmalarına ek olarak Koyuncu (2013) ve Turan (1999) başta olmak üzere yazılan birkaç makale ve aynı şekilde Pomak Türklerini konu alan birkaç kitap dışında (Memişoğlu (1991,2005) ve Alp (2008)) Pomakları konu edinen yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Türkçe literatürdeki çalışmaların yeni ve az sayıda olmasına karşılık Bulgaristan ve Yunanistan başta olmak üzere yabancı literatürdeki çalışmalar hem sayıca fazla hem de daha eski tarihlere dayanmaktadır. Buna ilave olarak yabancı literatürde Pomak konusu güncelliğini korumakta ve yapılan çalışmalar sürekli artmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın yerli literatürdeki boşluğu doldurma noktasında mütevazı bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Konusu

“Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği” adlı bu çalışmanın konusunu Kırklareli’nin ilçelerinde ve köylerinde yaşayan Pomakların sosyokültürel yapıları oluşturmaktadır. Kırklareli, Balkanlardan gelen göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir ildir. Söz konusu bu çalışmada Pomakların aile ve akrabalık ilişkileri, mimarileri, evlilik süreçleri, dilleri, çalışma biçimleri, toplumsal törenleri, yemek kültürleri, dayanışma ağları v.b unsurları hakkında sosyolojik bir analiz yapılmaktadır.

Bir konunun önemi onun yeni olması, zamanlı olması ve akademik bir değer taşıdığı kadar aynı zamanda pratikte de bir boşluğu dolduruyor olması ile belli olur (Coşkun, 2005: 34). Pomaklar hakkında yapılan araştırmaların hem sayıca az olması, hem de tüm araştırmaların kimlik sorunu etrafında şekillenmiş olması sebebiyle Pomakların

kültürel yapılarına odaklanan bu çalışmanın literatüre anlamlı bir katkı yapacağı düşünülmektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve kapsamı; araştırmanın literatüre yapabileceği muhtemel katkılar ele alınmıştır. Ayrıca araştırma tasarlanırken hangi yöntemin tercih edildiği, araştırma sahasının belirlenme aşamasında kullanılan örnekleme şekilleri, alanda çalışma yapılırken hangi tekniklerle veri elde edildiği ve bu verilerin analizinin nasıl yapıldığı gibi hususlar da giriş bölümünde açıklanmıştır.

Birinci bölümde kültür ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılarak tezin teorik arka planı oluşturulmuştur. Bu bağlamda kültür kavramının insan bilimlerinde geçirdiği süreçler, kavramın tarihsel arka planı, kavrama dair belli başlı tanımlar ana hatlarıyla ele alınmış ve alt kültür kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Kültürel gruplar arasında yaşanan temaslar sonucu ortaya çıkan kültürel süreçlerden çalışma ile ilgisi olanlar belirlenerek incelenmiş ve değerler, normlar, gelenekler ve ritüeller kültürel öğeler başlığı altında tanımlanmıştır. Sosyokültürel yapının ne olduğuna ve bileşenlerine dair açıklamalar ile kültür değişimlerini tetikleyen mekanizmalar ve bu değişimin aşamaları ile çeşitleri de birinci bölümde incelenmiştir.

İkinci bölümde Pomakların Osmanlı-Rus Savaşı'ndan günümüze kadar geçen sürede neler yaşadıkları ele alınmıştır. Özellikle Bulgaristan'da uğradıkları zulümler ve asimilasyon politikaları neticesinde Türkiye'ye yerleşimleri incelenmiştir. Pomak tabirinin etimolojik kökeniyle ilgili açıklamalar ve Pomakların hangi milliyetten olduğuna dair ortaya atılmış çeşitli iddialar derlenmiş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca alan araştırmasının yapıldığı Kırklareli'ne dair bilgilere de bu bölümde yer verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde Pomakların sosyokültürel yapıları alan araştırmasının sonuçlarından yararlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Pomakların aile yapıları, dayanışma ağları, çalışma biçimleri; düğün, cenaze, doğum,

sünnet gibi toplumsal ritüelleri; din ile ilişkileri ve çeşitli inanışları, yemek kültürleri gibi temalar ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır.

Tezin son bölümünde ise araştırmadan elde edilen sonuçlar hakkında genel değerlendirmelerde bulunulmuştur

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı; Kırklareli’nde yaşayan Pomakların sosyokültürel yapılarını ortaya çıkarmak ve bu yapıyı oluşturan bileşenleri çözümlemek suretiyle Pomaklar hakkındaki yazılı literatüre katkı sağlayabilmektir.

Pomakların sosyokültürel yapılarının analiz edileceği bu çalışma kapsamında genel olarak şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Pomakların aile yapıları nasıldır? Kadın ve erkeğin ailedeki rolleri, akrabalarla ilişkiler, ev içinde anne-babanın görev dağılımı nasıldır?
2. Pomaklar yaşadıkları evi; kahvehane, cami, okul gibi kamusal alanları hangi amaçlarla ve nasıl kullanmaktadırlar? Geleneksel bir Pomak evinin bölümleri nelerdir? Pomak evleri geniş aile yaşamı için uygun mudur?
3. Pomaklar hangi mesleklerde çalışmaktadır? Meslek seçiminde hangi kriterler önemlidir? Gençlerin yöneldikleri ya da yönlendirildikleri belli meslekler var mıdır? Pomak kadınları çalışmak konusunda ne düşünmektedirler?
4. Pomakların topluca yaptıkları işler var mıdır? Hangi durumlarda Pomaklar bir araya gelmektedir? Aile, akraba ve komşularla ilişkiler nasıldır?
5. Pomakların dinle ilişkileri nasıl ve ne ölçüdedir? Pomaklar için Ramazan ve Kurban bayramlarının önemi ne düzeydedir?
6. Pomaklara özgü farklı inanışlar var mıdır? Bu inanışların kaynağı nedir?
7. Pomaklar yeni bir bebek dünyaya geldiğinde neler yapmaktadırlar?
8. Pomaklarda cenaze ile ilgili ritüeller nelerdir?
9. Pomaklarda bir ritüel olarak düğünün aşamaları ve bu aşamalarda yapılanlar nelerdir?

10. Pomaklar bayramları nasıl geçirmektedirler?
11. Pomakların sağlık ve hastalık için uyguladıkları pratikler nelerdir?
12. Hıdrellezin Pomaklara özgü bir kutlanış şekli var mıdır?
13. Pomakların yemek kültürü nasıldır?
14. Pomakça yaygın olarak kullanılmakta ve çocuklara öğretilmekte midir?

Pomaklar Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya ve Arnavutluk'ta da yaşamakta olan Müslüman bir topluluktur. Pomakların etnik kökenine dair çok çeşitli çalışmalar yapılmış olup, bu çalışmaların gerçekleştirilme amacı genelde bilimsel bir merakı gidermekten ziyade Pomak nüfusu barındıran ülkelerin milliyetçilik politikalarına hizmet etmektir. Pomaklar Türkiye'de de Eskişehir, Samsun, Bursa, Çanakkale, Balıkesir gibi farklı illerde yaşamaktadır. Bu araştırma sadece Kırklareli'nde yaşayan Pomakları kapsamaktadır. Burada yerleşmiş olan Pomakların toplumsal yapılarının anlaşılmasına katkı sağlamak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel bir araştırma yapmaya başlamadan önce, ilk olarak araştırmacı çalışmasında hangi yöntemi/yolu seçeceğini belirlemelidir. Bu yöntem araştırmacıyı sosyal gerçekliğe ulaştıran zihinsel bir süreçtir.

Yöntem konusu sosyal bilimlerde henüz denge unsuruna kavuşmuş bir alan değildir. Araştırmacıların çok azı, çalışmalarında hem “*ne*” nin hem de “*nasıl*” ın üzerinde durmaktadır. Bu yüzden bir tarafta yöntemsel deneyim sahibi ancak çok az şey söyleyen projeler; diğer taraftaysa kuramsal olarak çok ilgi çekici fakat yöntemsel yönden sağlam bir zemine oturmamış çalışmalar ortaya çıkmaktadır (Mayring, 2011: 13)

Pozitivist bilimin bir yansıması olan nicel araştırma yönteminde, gerçeklik nesnel bir olgu olarak görülmektedir. Toplumsal olgular şeyler gibi ele alınır (Durkheim, 2012: 14). Çevredeki doğal gerçekliğin insandan bağımsız olduğu varsayılır. Bu gerçekliğin kendine özgü bir işleyişi ve yasaları vardır. Nicel araştırmada amaç gerçekliğin yasalarını insandan, kültürden ve zamandan bağımsız olarak keşfetmek

ve bunları evrensel yasalar olarak genelleştirmektedir. Nicel araştırmanın gerçekliğe ilişkin bu yaklaşımının tersine nitel yaklaşım ise, gerçekliğin bizim tarafımızdan oluşturulan zaman ve kültür bağımlı bir olgu olduğunu varsaymaktadır. Gerçeklik, sürekli yeniden oluşturulan veya değiştirilen toplumsal bir durumdur. Yorumlamacı kurama dayanan nitel araştırmada gerçekliğe dair nesnel ve evrensel yasalar bulma yerine, gerçekliği derinliğine irdeleyerek belirli koşullar altında oluşan olay ve olgular eşliğinde açıklamak ve anlamak önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 56-57). Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin her ikisinin de kendilerine özgü avantajları ve dezavantajları vardır. Her iki yöntem de gerçekliğe dair farklı pencereler sunar ve farklı dünya görüşleri üzerine kendilerini inşa eder. Bu yüzden bu yöntemlerden birini yüceltip diğerini yermek yerine araştırma konusu için en iyi sonuçlara ulaşmayı mümkün kılacak yöntem seçilmelidir.

Nitel araştırma sadece bir teknik olarak anlaşılmamalıdır, tersine nitel araştırma bir düşünce ve duruş biçimini yansıtmaktadır. Bu bağlamda nitel düşüncenin üzerine inşa olduğu beş temel nokta vardır: Araştırmanın güçlü bir şekilde *özneye-ilişkinlik* ilkesine oturtulması, araştırma öznesinin *betimlenmesi* ve *yorumlanmasına* verilen önem; öznenin kendi *doğal günlük ortamında* araştırılması ve son olarak da sonuç çıkarılmasından bir *genelleştirme sürecinin* anlaşılması (Mayring, 2011: 25). Bu postullar nitel düşüncenin iskeletini oluşturmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda yapılan araştırmalarda niteliksel yönetime olan eğilimde artma olduğu görülmektedir. Uzun yıllardır kullanılan niceliksel yöntemden oldukça farklı bir düzlem üzerinde yer alan nitel araştırmalar, hem yerli hem yabancı araştırmacılar tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Bu durum hakim paradigma olarak hüküm süren pozitivizm dışındaki yaklaşımların “bilimsel” niteliğinin daha fazla kabul görmesinin bir sonucudur.

Nicel araştırmalarda adeta boş bırakılan insana dair resim, niteliksel araştırmalarda ayrıntılı ve ince çizgilerle üzerinde durularak tamamlanmaktadır (Kümbetoğlu, 2012: 12). Nitel araştırmada araştırmacı, pozitivist paradigmanın kendisine yönelttiği objektif olmama, öznellikleri genel geçer doğrular olarak sunma, yorumlama

kavramı altında hikâyeleştirme, küçük örnekler üzerinde çalışıldığı için geneli temsil yeteneğinden mahrum olma, araştırmacının tarafgirliği nedeniyle gerçekliği saptırma tehlikesinin olması gibi eleştirilere maruz kalmaktadır. Araştırmacı bu eleştirilere yorumsamacı felsefenin temel ilkelerinden hareketle cevaplar vermektedir. Bu anlamda yorumsamacı yaklaşıma göre sosyal dünya, gerçek anlamda objektif değildir; sosyal dünyada tüm olgu ve davranışlar duyulardan düşüncelerden anlamlardan ve deneyimlerden süzülerek bir anlama kavuşurlar. Kendisi de belirli bir kültürel donanımla yüklü araştırmacı bir bakış ve duruşla sosyal dünyaya yaklaşmaktadır. Yaşanan insan deneyimleri tanımlanırken az sayıda insanla yoğun görüşmeler yapılarak, gerçekliğin insanlar arasında oluşturduğu ağlar ortaya çıkarılmaya çalışılır (Kümbetoğlu, 2012: 29-30).

Nitel araştırmanın en çok üzerinde durulan yedi özelliği vardır: *(1) doğal ortama duyarlılık, (2) araştırmacının katılımcı rolü, (3) bütüncül yaklaşım, (4) algıların ortaya konması, (5) araştırma deseninde esneklik, (6) tümevarımcı analiz ve (7) nitel veri.* (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 47) Nitel araştırma, 1980’li yıllara kadar daha çok sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinde kullanılan bir yöntem iken bugün pek çok sosyal bilim alanında kullanılır hale gelmiştir. Nitel araştırmada algılar ve olaylar doğal ortamlarında incelenerek daha gerçekçi ve bütüncül sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Sosyal olgular bağlı oldukları çevre içerisinde anlaşılmaya çalışılır. Nitel araştırma yaparken en çok kullanılan tekniklerden ikisi olan görüşme ve gözlem ile sosyal olguların göreceliği ve hareketliliği yakalanmaya ve anlaşılmaya çalışılır. Araştırılan konuyu, bu konuyla ilgisi olan bireylerin bakış açılarından görmek ve bu bakış açılarının ortaya çıktığı örüntüleri keşfetmek gözlem ve görüşme ile mümkün olabilmektedir.

Alan araştırması nitel yöntemin klasik bir alanıdır. Alan araştırmasında sorun doğal ortamı içinde araştırılır, araştırmacı bizzat araştırmasını bu doğal çevreye uyum sağlayarak yürütür, araştırma konusu günlük yaşam içinde çalışılır. Güvenç(2015:64) alan araştırmasının masa başından, yazılı kaynaklardan ve kitaplardan değil; bizzat alana inerek araştırmacının bilgiler toplaması, yabancı olduğu bir

sahada incelemeler yapması demek olduğundan zorluğu derecesinde değerli olduğunu ifade etmektedir.

Kültür çalışmalarında kullanılan yöntemlerin en eskilerinden ve aynı zamanda en güncellerinden olan alan çalışması, naturalist bir çerçevede gerçekleştirilir. Alan çalışması en çok antropoloji disiplini içinde kökleşmiştir. Antropoloji 19.yüzyılda Britanya’da ilk ortaya çıktığında antropologlar alanda bilfiil bulunan araştırmacılardan ziyade gezginler ve rehberler tarafından araştırma bölgelerinin gözlemlenmesiyle yazılan not defterlerini yeniden düzenleyen entelektüellerdi. Masa başı antropolojisinden açık alan antropolojisine geçiş Bronislaw Malinowski ile başlamıştır. Aynı şekilde Franz Boas da öğrencilerini ilk elden verilerle çalışmaları için halkın günlük yaşamını araştırmaya yönlendirmiştir. Sosyolojik alan çalışması ise ilk kez 20.yüzyıl başlarında Birleşik Devletlerde ve Britanya’da tercih edilmiştir. Antropolojik alan çalışmasından farkı, sözde ilkel üçüncü dünya kabileleri değil aynı ülkede yaşayan marjinalleşmiş veya özgün grupların araştırma konusu olarak seçilmesidir. Durkheim’in İntihar çalışmasından bu yana her ne kadar sosyoloji, nicel yöntemi nitel olana göre öncelese de alan çalışmaları uzun zamandır insan bilimlerinde hatırı sayılır bir yere sahip olmuştur (Edles, 2006: 190-195).

Sosyoloji, bir toplumu anlama, var olan sosyal, kültürel ve dini durumu ortaya koyma aracıdır. O toplumu sağlıklı anlamanın en önemli şartlarından biri de toplumsal referanslarını, toplumsal hayatın temel dinamiklerini anlamaktır (Bayyığıt, 2003: 24). Bu bağlamda alan araştırmacısı kültürünü anlamaya, takip etmeye ve dünyaya sunmaya çalıştığı halkın içine girdiği andan itibaren kültürel unsurları anlamak için ne yapması gerektiği sorusuyla karşı karşıya kalır(Malinowski, 2016: 72). Bu çalışmada amaç belirli bir grubun kültürünü tanımlamak ve yorumlamak olduğu için bu çalışmada nitel yöntem tercih edilmiştir. Çünkü nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan kültür analizi, araştırılan alana özgü kavramların, süreçlerin ve algıların ortaya çıkarılmasını hedefler(Yıldırım ve Şimşek, 2013: 76). Araştırmaya konu edinilen kültür, kültürü paylaşan bireylerin kendi bakış açılarından aktararak ortak deneyimler ve tutumlar tespit edilmeye çalışılır. Kültür analizi

yaklaşımı ile toplumsal yapı çözümlenmeye çalışılır ve değerler, normlar, gelenekler gibi kültürel öğelerin tanınması sağlanır.

Pek çok toplumda olduğu gibi Pomakların da sosyokültürel yapısı ve kurumlar arasında ilişki ve etkileşim düzeyi büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Bu karmaşık yapının derin ve anlamlı bir bakış açısıyla ele alınabilmesi ve sağlıklı verilerin elde edilmesi için nitel araştırma yönteminin seçilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu yöntem gereğince Pomaklar yaşadıkları yerlerde gözlemlenmiş ve Pomaklarla yarı yapılandırılmış rehber formuyla görüşmeler yapılmıştır. Alan araştırması sırasında da Pomaklar hakkında en sağlıklı ve en geniş bilgiyi verebilecek kişilerin seçimine büyük özen gösterilmiştir.

Nitel araştırmada en sık kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri olan derinlemesine mülakat, insanların bakış açılarını, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir. Görüşme ilk bakışta kolay bir veri toplama tekniği olarak görülebilir. Ancak görüşme formlarının hazırlanması, denenmesi, görüşmelerin ayarlanması ve gerçekleştirilmesi yoğun çalışma gerektiren uzun bir süreçtir. İkinci en yaygın veri toplama yöntemi ise gözlemdir. Gözlem ile sosyal olguların anlaşılabilceği düşünülmektedir(Yıldırım ve Şimşek, 2013:46). Görüşme ve gözlem teknikleri ile yürütülen bu araştırma sonucunda Pomak kültürü olabildiğince tanımlanmış, Pomaklara özgü kavram ve algılar incelenmeye çalışılmıştır. Toplumsal davranış şekilleri, değerler, normlar ve diğer kültürel öğeler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Tekniği

Niteliksel araştırmalarda kullanılan derinlemesine mülakat tekniği, sosyal hayattaki birçok olgu, süreç ve ilişkinin özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını ortaya çıkarmayı ve bütüncül bir şekilde anlamayı sağlayan bir veri oluşturma aracıdır (Kümbetoğlu, 2012: 72). Bu çalışmada 30 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat formu yardımıyla derinlemesine mülakat yapılarak kişilerin iç dünyalarına inme ve Pomaklar hakkında daha derin bilgilerin alınması amaçlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken nitel tekniğin üzerine inşa olduğu üç ana ilkesi vardır: (1) Görüşmeden önce araştırmacı tarafından temel nesnel boyutları saptanmış bir toplumsal sorunun ele alınması anlamında sorun-merkezlidir. (2) Görüşmenin sınırlarının belirli bir olgu etrafında toplanması ve tamamlanmış bir aracın kullanılmamasından dolayı olgu yönelimlidir. (3) Bilimsel sorunların esnek bir analizi, verilerin aşamalı olarak toplanması ve sınanması nedeniyle yani bu süreçte belirli öğelerin saptanması ve ilişkilendirilmesinin kullanılan yöntemlerle oynayarak yavaş yavaş ve aşamalı bir tarzda açığa çıkarılmasından dolayı süreç yönelimlidir (Mayring, 2011: 74).

Derinlemesine görüşme yapılırken görüşülen kişiler herhangi bir verilmiş şık olmadan özgür şekilde yanıt verebilmelidir. Bu durumun çeşitli avantajları vardır: Görüşülen kişinin konuyu anlayıp anlamadığı sınıanabilmekte; görüşülen kişi bütün kişisel bakış açısını ve algılarını aktarabilmekte; görüşülen kişi görüşme sırasında görüşmeye dair zihinsel çerçeveyi oluşturabilmekte ve görüşme durumunun somut koşulları ele alınabilmektedir. Derinlemesine mülakat, belirli bir form çerçevesinde bazı sorularla görüşülen kişinin yönlendirilmesiyle gerçekleştirilse de görüşülen kişi genel olarak tepkilerini ve düşüncelerini dile getirmekte özgürdür.

Mülakat formu hazırlandıktan sonraki aşama pilot uygulamadır. Pilot uygulama hem mülakat formundaki eksiklikleri ya da fazlalıkları göstermesi açısından, hem soruların yeterince anlaşılır olup olmadığını sorgulaması açısından hem de görüşmeci için bir ön deneyim olması için oldukça önemli bir aşamadır. Sınama görüşmeler yapılarak görüşme formunun son hali hazırlanır.

Derinlemesine görüşme üç temel bölümden oluşmaktadır:

1. *Sondajlama soruları*, çok genel anlamda alt temayla ilgili başlangıç sorularıdır. Konunun o kimse için ne ifade ettiğini ve onun için önemli olup olmadığını gösterir.
2. *Kılavuz soruları*, görüşme formunda yer alan konuların ilgili göstergeleridir.

3. *Ad hoc sorular(anlık sorular)*. Görüşme esnasında her zaman daha önce formda yer almayan yeni durum ve bilgilerle karşılaşılır. Bunlar konu ve araştırma için değer taşıyorsa araştırmacı o anda bu ad hoc soruları formüle eder (Mayring, 2011:76).

İlk bakışta görüşme kolay bir veri toplama yöntemi olarak görülebilir. Sadece konuşma ve dinleme gibi herkes tarafından kullanılan becerileri gerektirdiği düşünülse de görüşme, beceri, duyarlılık, yoğunlaşma, bireyler arası anlayış, öngörü, zihinsel uyanıklık ve disiplin gibi pek çok boyutu kapsamı açısından hem sanat hem de bilimdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 147). Derinlemesine mülakatta araştırmacı hiç tanımadığı bir kişiyle ayrıntılı bir sohbet gerçekleştirmek zorundadır.

Araştırma Sahası

Araştırma verilerinin elde edileceği kaynakların nasıl seçildiği sorusu araştırmanın genellenebilirliği ve temsil yeteneği açısından önemli bir sorundur. Araştırma neticesinde anlamlı sonuçlara ulaşabilmek, veri kaynaklarının çeşitliliği ve zenginliği ile doğru orantılıdır. Ancak belirli bir konuda çalışmak isteyen araştırmacının konuyla ilgili tüm kaynaklara ulaşması da oldukça zordur, hatta bazı araştırmalar için imkânsızdır. Bu soruna çözüm olarak araştırmacılar tüm evreni çalışmak yerine evrenin özelliklerini temsil yeteneğine sahip küçük ve çalışabilir bir grup seçerler; seçilen bu gruba örneklem adı verilir. Nitel araştırmada buna “çalışma grubu” denmektedir.

Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği adlı çalışmada örneklem seçilirken nitel araştırmada kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden *maksimum çeşitlilik örnekleme* ve *kartopu (zincir) örnekleme* yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

Maksimum çeşitliliğe dayalı bir çalışma grubu oluşturmada amaç, çalışılan konuya taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini mümkün olduğunca fazla şekilde yansıtmaktır. Ayrıca çeşitlilik gösteren durumlar arasında herhangi bir ortak payda olup olmadığını bulmak ve ortaya çıkan çeşitliliğe göre problemin farklı yönlerine

ulaşmak için maksimum örnekleme yöntemi kullanılır. Kartopu rnekleme yönteminde ise araştırılan konuyla ilgili en zengin veriyi sunabilecek bireylere ulaşmak amaçtır. Kartopu rnekleme yöntemiyle elde edilen isimler zincirleme bir şekilde büyüyecek ve bir süre sonra belirli isimler ne çıkmaya başlayacak ve görüşülecek birey sayısı da azalmaya başlayacaktır (Yıldırım ve şimşek, 2013: 136-139).

Nitel araştırmalarda çalışma grubunun büyüklüğü belirlenirken çeşitli faktörler etkilidir. Araştırmanın tasarlanması, verilerin elde edilmesi, analizi ve yorumlanması araştırmaya ayrılan zaman ve ekonomik koşullar ile doğrudan ilgilidir. Ayrıca en önemli faktör, nitel araştırmada araştırma verilerinin tekrar etmeye başladığı noktadır. Bu noktadan sonra araştırma bir doyum çizgisine ulaşır. Bu noktada alan çalışmasının sonlandırılması ve verilerin analizi safhasına geçilmesi beklenir.

Bu çalışmada görüşmeler tasarlanırken görüşülen kişilerin kırsal ve kentsel olmak üzere iki yönden de bilgiler sunabilecek kişiler olmasına zen gösterilmiştir. Ayrıca Pomak yerleşim yerlerinin belirlenebilmesi için her katılımcıya Kırklareli’nde hangi ilçe merkez ve köylerinde Pomakların yoğun olarak yaşadığı sorularak Pomakların homojen olarak yaşadıkları yerler tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre Pomaklar, Kırklareli’nde yaklaşık 25-30 arası köyde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca ilçe merkezlerinde ve diğer köylerde de yoğun olmamakla birlikte bir miktar Pomak nüfusu bulunmaktadır. Bu alışmada 14 Pomak köyünde görüşmeler yapılmış, ayrıca ilçe merkezleri ve il merkezi de çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Ek 1’de katılımcılara dair demografik bilgiler yer almaktadır. Ek 2’de yer alan Tablo 1, 2 ve 3 ise katılımcılara dair zet bilgileri içermektedir.

Verilerin Analizi

Nitel araştırmada elde edilen verilerin analizi, araştırmacının yaratıcılığı ve esnekliğine bağlı olarak çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir. Araştırmacı topladığı

verilere ve araştırmasının özelliklerini göz önünde bulundurarak araştırmasının yapısına uygun bir veri analiz planı geliştirmelidir.

Alan bulguları, araştırmacının yoğun bir biçimde, müdahil olarak yaşadığı tecrübeler ile yaptığı gözlemlerin betimlenmesiyle oluşan anlatılardır. Ancak tecrübeler ve gözlemler ile betimleyici anlatılar yazmak ilk başta görüldüğü kadar net ve açık bir süreç değildir. Betimleyici bir şekilde yazmak, gözlenen gerçekliği olabildiğince yakından, tam ve doğru bir şekilde yakalayarak, dinlenen konuşmaları ve tanık olunan yaşananları “ kelimelere dökmekten” ibaret değildir. Betimleyerek yazmayı, basit bir şekilde gözlenenin tam ve doğru bir karşılığı olan yazılı metinlerden ibaret görmek, belirli bir durumu en iyi sadece bir tek betimleme biçimi olduğunu varsaymaktır. Oysa gerçekte bir kimsenin gözlediği durum hakkında yazmasının tek bir yolu yoktur. Tersine betimlemeler, algılama ve yorumlama konularını içerdiğinden aynı durumların ve olayların farklı şekilde betimlenmeleri her zaman mümkündür (Emerson, Fretz ve Shaw, 2008:6).

Veri analizinde üç yol önerilmektedir: Birinci yol verilerin orijinal formuna mümkün olduğu kadar sadık kalarak ve gerektiği yerlerde görüşülen kişilerin söylediklerinden doğrudan alıntı yaparak betimsel bir yaklaşımla verileri okuyucuya sunmaktır. Bu yaklaşımda veriler ve ulaşılan sonuçlar birbirlerine anlatım olarak oldukça paraleldir. İkinci yol, birinci yolu da kapsayacak şekilde bazı nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmayı mümkün kılan sistematik analiz yapmaktır. Bu noktada veri analizine ek olarak bazı temalar arası neden sonuç ilişkileri belirlenir. Üçüncü yaklaşımda ise araştırmacı hem birinci hem de ikinci yaklaşımları taban alarak veri analizi sonuçlarını kendi yorumları etrafında şekillendirir. Bu yaklaşımda araştırmacı daha aktif bir rol üstlenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 253-254).

Pomaklar üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği adlı çalışmanın veri analiz kısmında betimsel yaklaşım temel alınmıştır. Öncelikle derinlemesine mülakatların yer aldığı ses kayıtları deşifre edilmiştir. Veriler araştırma sorularının oluşturulduğu temalara göre düzenlenmiş, görüşülen bireylerin söylediklerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir. Bunu

yapmaktaki amaç elde edilen bulguların düzenli ve yorumlanmış bir şekilde sunulmasıdır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Alan araştırmasının avantajlarının yanı sıra güçlükleri de mevcuttur. Araştırmacının dışarıda duran bir yabancı olarak alanla temasa geçmesi zor olabilir. Görüşeceği insanlar tarafından kabul görmesi ve karşılıklı güven ilişkisinin oluşması zaman alabilir ya da bu hiç gerçekleşmeyebilir. Bu gerçekleşse bile bazı görüşmeler verimli geçmeyebilir, sistematik veri toplanması mümkün olmayabilir.

Alan araştırması sırasında derinlemesine görüşme yapılan ve köyde yaşayan kadın katılımcılardan bazılarının oldukça çekingen davranması; yaşlı kadın katılımcıların araştırmacıyı televizyoncu sanarak bilgi vermekten sakınması ya da araştırmacının devlet görevlisi olduğu düşünülerek çiftçilik yapan erkeklerin sürekli tarım politikalarından şikâyet ederek konunun dışına çıkmaları araştırmanın zorluklarındandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kültür

Kavramlar, gerçeği kavrayış tarzımızdır, bir tür soyutlamadırlar. Birçok değişken, akıp giden olaylara karışık bir görünüm verir ve olayların oldukları gibi görünmesinin önünde bir engel oluştururlar. Olayları gözlemlerken edinilen duyusal izlenimlerin karışıklığı içindeki düzeni keşfetmek amacıyla birçok ayrıntı arasından kişiye düzeni gösteren, değişmeyen, sabit bir ortak özellik zihinde soyutlanmalıdır. Bu soyutlamayı yapabilmek için kendi düşünme faaliyetimizi kullanmak gerekir. Düşünme çabalarımız sonucunda bir an gelir ve önemli olanı önemsiz olandan, esas olanı arızı olandan ayırt ederiz. İşte bu durum artık olaylara zihnimizde inşa ettiğimiz bir kavramla baktığımız anlamına gelir. Böylece zihnimizdeki kavram olayların görünürdeki karmaşıklığını kavranabilir bir basitliğe dönüştürür(Özakpınar, 1999 (a):170).

Her kavramın beslendiği, üzerine kendini inşa ettiği bir tarihi vardır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse her kavram kendi tarihini yazar. Bu bağlamda kültür kavramının açıklanması da onun tarih sahnesinde aldığı tüm biçimleri görmeyi gerektirir. Kültür kavramının insan bilimlerine girmesiyle başlayan süreçte özellikle sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinde yaşadığı başkalaşım, modern kültür düşüncesinin ortaya çıkışı ile de alakalıdır. Kültür kavramını kullanan ekonomi, felsefe, sosyal psikoloji, dilbilim, tarih, biyoloji, ziraat gibi diğer disiplinlerin de olduğu düşünülünce kavramın hitap ettiği zihinsel alanın genişliği dikkat çekicidir. Amerikalı iki antropolog (Kroeber ve Kluckhohn, 1952) kültür konusunda yayımladıkları antolojide, kültür kavramının 164 farklı tanımını derlemiş ve tartışmışlardır. Göktürk (2016: 28) çalışmasında söz konusu antolojinin yedi başlık altında tasnif edildiğini (betimsel tanımlamalar, tarihsel tanımlamalar, normatif tanımlamalar, psikolojik tanımlamalar, yapısal tanımlamalar, genetik tanımlamalar ve tamamlanmamış tanımlar), ancak bu tasnifin de kültür kavramı için oldukça sorunlu bir tasnif olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda kavramın zenginliği ve

ihtilaflı bir anlam sahasına sahip olması, kültürel çalışmalarda ilk zikredilen ve şikâyet edilen husus olmaktadır:

"Kültür (culture) İngiliz dilindeki en karmaşık iki üç sözcükten biri. Kısmen birkaç Avrupa dilindeki girift tarihsel gelişiminden; fakat esasen birkaç ayrı entelektüel disiplindeki ve birkaç ayrı ve de bağdaşmaz düşünce sistemindeki önemli kavramlar için kullanılmasından dolayı böyledir"(Williams,2012: 105).

Kültür kavramı zengin bir spekülasyon geleneğine sahiptir, bu yüzden bu alanı doğru okuyabilmek için kavramın tarihçesine bakmak çok önemlidir. Kültür sözcüğünün belirleyici, modern anlamının oluşmaya başladığı dönem Aydınlanma devridir. Bu dönemde Fransız dilinde kültürün şimdi kullanılan anlamlarına yakın biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin bütününe işaret eden kültür, topluma ait her çeşit bilgiyi, değer ve normları, genel davranış ve düşünüş örüntülerini, toplumun zihni şemasını içinde barındırır. Toplumun üyelerindeki bu ortaklıklar o topluma özgü, onu diğer gruplardan ayırmaya yarayacak bir yaşayış şekli, bir kimlik kazandırır.

İngiliz dilinin en çetrefilli kelimelerinden olan kültür ve doğa kelimeleri Batı terminolojisinde zıt anlamlı olarak kullanılmaktadır. Etimolojik açıdan kültür, gelişimden ikame etmeye, tapmaktan korumaya kadar birçok anlama gelen Latince "colere" kökünden gelmektedir. Kültür ile aynı kökten gelen "coulter", saban demirinin ağzı demektir. İnsanoğlunun yapıp etmelerinin en incelikli, en zarif olanlarına atıfta bulunan kültür kelimesi emek ve tarımdan (agriculture), gelişim (cultivation) ve üründen (crops) gelir. Kültür kavramı insanoğlunun kır yaşamından kentliliğe, hayvancılık yapmaktan en derin edebi eserler yazmasına, toprağı ekip biçmekten uzaya insan göndermesine kadar uzanan şanlı tarihsel serüvenini ifade eder. Bunun yanında burada oldukça paradoksal bir durum göze çarpmaktadır: Kentte oturan, teknolojik aletlerle hayatlarını daha kolay ve hızlı yoldan yaşayan insanlar gelişmiş; toprağı işleyerek yaşamlarını sürdürenler, modernleşmenin imkânlarından sınırlı bir şekilde istifade edenler ise gelişmemiş, ilkel olarak görülür. Bu yanlış izlenime göre toprakla uğraşmak kültüre zaman bırakmamıştır. Çetin

yaşam koşullarıyla baş etmeye çalışanlar “kültürlü olmak” için kendilerine vakit ayıramamıştır (Eagleton, 2011:9-18).

Kültür kavramı 18.yüzyıla kadar Fransızcada tarım ve tarımla ilgili diğer faaliyetlerle ilintili (toprağı işlemek, hasad v.b) olarak anlaşılmaktaydı. 18.yüzyıldan itibaren kavram “doğa” kavramının zıttı olarak konumlanmaya başladı. Artık kültür, insanın toprakla ilişki kurmasını, doğanın insana ürünler vermesini değil; insanın kendi isteğiyle ve yeteneğiyle ortaya koyduğu herşeyi ifade etmeye başladı. Daha sonra tek başına zekânın formasyonu, eğitimi; toprağın işlenmesi gibi zihnin ve ruhun da işlenmesi anlamında kullanıldı. Eylem olarak kültürden durum olarak kültüre yani kültür sahibi olma durumuna, eğitilmiş olma durumuna işaret etmeye başladı. 18.yüzyıl sonlarında mecazi anlamda kullanılmaya başlanan sözcük, Fransızcadan Almancaya da bu dönemde geçmiştir. Ancak Fransızcada sahip olduğu anlamından daha kısıtlı bir anlama indirgenmiştir. Fransız ve İngilizler kültür kavramını uygarlık sözcüğünün eş anlamlısı gibi kullanırlarken, Almancada kavram 19.yüzyıldan başlayarak Almanların ulusal kimliğine, diğer milletlerden ayrılan özelliklerine dikkat çeken ve bu özellikleri güçlendiren bir çizgide ilerleme göstermiştir. Sözcüğün diğer dillere taşınmasıyla birlikte kültür daha kolektif bir yelpazeye kavuşmuş ve bireyin entelektüel gelişimini değil bir topluluğun bütün özgün niteliklerini, iç dinamiklerini, karakteristik yapısını anlatmaya başlamıştır.

19.yüzyıl sonlarından itibaren Emile Durkheim, Franz Boas ve Bronislaw Malinowski başta olmak üzere pek çok bilim adamı sosyal bilimlerde ve kültür bilimlerinde önemli çalışmalar yapmıştır. Sömürge sistemi ve sömürgeleşmeyle beraber artan ülkeler arası ticaret sayesinde toplumların “öteki” ile olan temasları, yakınlaşmaları artmıştır. Batı dünyası bu bilim insanlarının çalışmaları sayesinde Batı dışındaki toplumlara sadece ekonomik birer çıkar nesnesi olarak değil, insani kaygılarla ve bilimsel bir merakla bakmaya başlamıştır. Aslında sömürgeciliğin bu anlamda bu tür bilimsel çalışmalara yol açtığı söylenebilir. Bu noktada Durkheim’ın yaşamı boyunca hiçbir alan araştırması yapmamış olduğunu da belirtmek gerekir. 1892’de yayımlanan *The Division of Labour in Society* adlı doktora tezini Avustralya ve Yeni Gine’deki yerliler ile ilgili kendi saha çalışma notlarıyla değil, o

dönemde adet olduğu üzere gezginlerin ve antropologların kültürleri incelemek amacıyla yazdıkları gezi defterlerinden yararlanarak tamamlamıştır. İlk sistematik kültürel alan çalışmasını yapan Amerikan antropolojisinin kurucusu olarak görülen Franz Uri Boas'tır (Kartari, 2014: 26-29).

Durkheim, Boas ve Malinowski gibi bilim insanlarının toplumlar üzerinde yaptıkları araştırmalarda pozitif yöntemleri kullanmaya başlamaları ile birlikte sosyoloji ve etnoloji de birer bilim dalı olarak yerleşmeye başlamışlardır. Etnolojik kültür kavramının ilk tanımını Edward Burnett Tylor (1981:31) verir:

"Kültür ve uygarlık etnolojik yaygın anlamıyla, toplumun üyesi insanın kazanmış olduğu, bilgileri, inançları, sanatı, ahlak, hukuk, gelenek görenekler ve diğer yetenekleri ya da alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür."

Tylor, İngiliz antropolojisini kuran, bu bilimin üniversite disiplini olmasını sağlayan ve 1883'te Oxford'ta antropoloji kürsüsünün ilk başkanlığını yürüten kişidir. Kültür kavramı kuramsal derinliğini Amerikan antropolojisinde bulmuştur. Bu yüzden Amerikan antropolojisi, kültürel antropoloji olarak anılır. Kültür kavramının böylece bilimsel alanda edindiği yer, onun kısa süre içinde psikoloji ve sosyoloji disiplinleri tarafından sık kullanılır olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu noktada Malinowski'nin sosyolojik kültürel çalışmalara yaptığı en büyük katkısı anmak gerekir: Malinowski kültürlerin dışarıdan gözlemlenemeyeceğini, alanda doğrudan değil, katılımlı gözlem metodunu kullanmak gerektiğini ifade ederek kültürel merkezciğe karşı durmuş ve kültürü incelenen toplumun görüş açısını anlamanın asıl gaye olduğunu belirtmiştir. Ona göre kültürler asıl kökenlerine inmeden şimdiki hallerinde, bütünsellik içinde incelenmelidir (Cuche: 2013: 45-48).

1930'lu yıllarda oldukça popüler olan kültürel antropoloji çalışmaları Amerikan sosyolojisi üzerine büyük bir etki yapmıştır. Kültür kavramının sosyologlar tarafından kullanılmasıyla beraber sosyoloji, antropolojinin çalışma metotlarını; antropoloji ise sosyolojinin alan çalışmalarını kullanmaya başlamıştır. İki disiplinin

birbirine yakınlaşmasıyla Amerika’da kent topluluklarını çalışan sosyologların artışı ve alt kültür kavramının yükselişe geçmesi aynı döneme denk gelmektedir.

Kültür kavramı, genetiğe ya da başka ırkçı bir yaklaşıma bağlanma eğiliminde olan sosyo-biyoloji ve ona benzer türevleri; kültürü başka güçlere indirgeyen, alt yapı-üst yapı kavramlarıyla açıklamaya çalışan Marksist yaklaşım ya da benzer materyalist bakış açıları; kültürü zevkler ve seçimler ikilemine hapseden, onu basitleştirerek mantıksal seçim kuramı ile sınırlandıran yaklaşımların ötesinde toplumbilimlerinde ve davranış bilimlerinde çok önemli bir kavram olarak karşımızda durmaktadır (Smelser,2014: 16). Ancak Margaret Archer "sosyolojideki temel kavramlar arasında “en zayıf analitik gelişimi” gösterenin kültür kavramı olduğunu ve "sosyolojik kuram içindeki en kararsız rolü oynadığını" ifade eder (Archer,1996’dan akt.Eagleton,2011: 44). Bu yüzden kültür kavramı önemli olmasının doğal bir sonucu olarak pek çok tanıma sahiptir ve bu tanımların her biri kavramı başka bir açıdan ele almaktadır.

Kültür teriminin anlamlarının fazlalığına rağmen genellikle bu tanımlar üç gruba ayrılabilir. Kültür, (1) seçkin sanatsal faaliyetlere (klasik, bale, opera); (2) bir halkın ya da grubun tüm yaşam biçimine (National Geographic’te görüldüğü gibi), ya da (3) paylaşılan sistemlere veya şablonlara gönderi yapacak şekilde kullanılabilir. Bu kategoriler aynı sırayla estetik, etnografik ve sembolik kültür tanımları şeklinde anlaşılabilir. Estetik anlamda kültür bir halkın en öne çıkan başarılarına işaret etme anlamında kullanılabilir (Türk Sanat Müziği, Tezhip, Orhan Pamuk gibi) ya da sanat ve güzelliğe karşı hissedilen estetik duyarlılık anlamına da gelebilir (kültürlü kişi, kültürlü olmak gibi). Ancak kültürün estetik tanımında iki problem karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak kültürün estetik duyarlılık olarak tanımlanmasıyla kolektif bir kavram olan kültürün bireyselleştirilmesi problemidir; ikincisi ise kültürün bir halkın en öne çıkan başarıları olarak tanımlanmasıyla kültürün seçkin bir kavram haline getirilmesidir(Edles, 2006: 6-10). Bu problem yüksek kültür -alçak kültür ayırımına yol açar. Bu ayırım ise estetik değil sosyoekonomik ve sosyokültürel şartlar sebebiyle ortaya çıkmış bir ayırımdır.

Kültürün etnografik tanımı ilk kez antropolog E. B. Tylor tarafından 19. yüzyıl sonlarında dile getirilmiştir. Kültürü bilgi, inanç, sanat, ahlak, yasa, gelenek ve toplumun bir üyesi olarak insan tarafından kazanılan diğer yetenekleri içeren karmaşık bir bütün olarak tanımlayan Tylor'un bu tanımının avantajı, öncelikle kültürün dar estetik tanımının seçkinciliğinden ve etnosentrimizinden kaçınması, ikinci olarak ise kültürün günlük yaşamın ne ötesinde ne üzerinde fakat tam da günlük yaşamın önemli bir ögesi olduğuna vurgu yapmasıdır. (Griswold, 1994'ten akt. Edlos, 2006: 9). Kültürün sembolik tanımı ise kültürün kolektif ve paylaşılr olmasına vurgu yapar. Kültürün paylaşılan semboller ve anlamlar ağı olduğunu ifade eder. Bu tanım, din ya da evlilik gibi üst seviyede örgütlenmiş kurumları olduğu kadar günlük yaşamda sıradan birtakım semboller sistemini de içerir. Örnek vermek gerekirse bir arkadaşına yemeğe giderken eli boş gitmemek, yeni doğmuş bebeklere hediye almak gibi.

Cockerham'a (1995: 66) göre, kültür "belirli bir toplumu oluşturan insanlar tarafından paylaşılan bilgiler, inançlar, değerler, gelenekler, alışkanlıklar ve davranışlardır. Kültür bir toplumu karakterize eden düşünce ve değerler biçimidir. Manevi kültür kendini sanatta, müzikte, edebiyatta, modada, mimaride, yiyecekte, sporda, alet-edevatta ve toplumu karakterize eden diğer varlıklarda gösterir".

İnsan, kültürün oluşturucusudur fakat aynı zamanda kültür tarafından oluşturulur. Küreselleşmenin hız kazanması, ülkelerin sınırlarının yeniden çizilmesi, savaşlar, göçler, etnik temizlikler, uluslar arası çalışmaların yaygınlaşması v.b sebeplerle kültür çalışmaları sosyolojinin ve antropolojinin yanı sıra birçok disiplinin ilgi alanına girmiştir. Kültürel farklılıklar ve kültürel arası yaşanan etkileşim problemleri kültürel çalışmalarla aşılmaya çalışılmaktadır (Kartari, 2014).

Benedict'e (2011: 16-22) göre her kültür olasılıklar ağından seçimini yapar ve bu seçim, o kültüre özel örüntüsünü verir. Her bir kültür bir başkasının bakış açısının göz ardı ettiği etmenlerden yola çıkar ve onun ilgilenmediklerinden yararlanır. Yani her kültürün kendine has bir kişiliği vardır. Benedict'e göre ne kadar küçük

veya ilkel ya da ne kadar karmaşık olursa olsun her kültür insanlığın büyük pastasından bir pay taşıyan bir bütün olarak görülebilir.

Kültür, gelenekler yoluyla yaşatılan, toplumsal sürekliliği sağlayan nesilden nesile miras kalan, bir grubun yaşam tarzıdır. Gelenekler sürekli yeniden yorumlanır, o an için var olan kültürel uygulamalar gözden geçirilir, o anki işlevselliği sorgulanır ve gelecekteki fonksiyon da göz önünde bulundurularak değişim gösterir. Bu açıdan kültür insan tarafından sürekli yeniden keşfedilen bir gerçekliktir ve gerçeğin temsilidir. Tabi bu keşif her grubun ayrı ayrı yaratıcılığını ortaya koyduğu bir keşiftir; aksi takdirde bütün insan gereksinimleri, bütün gruplar tarafından tek bir yolla çözüldü; bu çözüm tek bir şekilde keşfedilirdi ve tüm kültürler aynı olurdu. Dolayısıyla kültür, belirli bir yapı tarafından yaratılır ve sürekli kendini yorumlayarak yeniler. Böylece kolektif düşünmenin ve birlikte yaşamın yolu haline gelir (Kartari, 2014: 29).

Toplumların sosyokültürel yapılarını oluşturan tek bir unsur anlayabilmek için yapının tamamını anlamak gereklidir. Çünkü tüm kültürel yapı sürekli bir etkileşim içindedir. Kültür toplumun sanatında, sosyal kurumlarında, dini inanış biçimlerinde, geleneklerinde ve ritüellerinde kendini gösterir. T.S.Eliot'a (1981:133) göre "Bir insanın vücudu, bütün uzuvlarının toplamından daha anlamlı ve büyük bir şey olduğu gibi, kültür de, sanatların, âdetlerin ve dini inanışların toplamından daha büyük ve farklı bir şeydir."

Kültürlerin sınırları sahip oldukları zihniyet ile çevrenmiştir. Kültür insanın yaratışının devamlı eseri olması bakımından sabitken; bir diğer yönüyle de dinamiktir çünkü sürekli gelişme halindedir. Her kültür başka bir kültürle temasa geçtiğinde çeşitli kültürel süreçleri deneyimler (Ülken, 1954: 8). Kültür şoku, kültürel yozlaşma, kültürleşme ya da kültürel bütünleşme durumları bu süreçlere örnek olarak gösterilebilir. Günümüzde toplumlar arasındaki sınırlar neredeyse kalktığı için artık diğer toplumlardan hem coğrafi olarak hem sosyal olarak izole olmuş, aşırı derecede içe kapanıklık gösteren gruplar dışında pek çok maddi kültür unsuru kökeni muğlak hale gelmiş bir şekilde toplumların ortak malı haline gelmiştir.

Burada maddi kültürden kasıt insan elinin değebildiği somut her şeydir. Barınma, beslenme, ulaşım, eğlence gibi alanlarda kullanılan her türlü araç gereç maddi kültür kapsamındadır. Manevi kültür ise yazılı ve yazısız normları ve bütün değer yargıları ile gelenekleri, ritüelleri, tabuları ve yasakları ifade etmektedir. Dolayısıyla "Bir toplumun kültürü hem maddi olmayan- kültürün içeriğini oluşturan inanç, düşünce ve değerler- hem de maddi yönlerden - bu içeriği temsil eden nesneler, simgeler ve teknoloji- oluşur" (Giddens, 2005: 22).

Gökalp kültür yerine hars kelimesini kullanmaktadır. Bunun nedeni Fransızca "culture" kelimesinin onun kastettiği harsın dışında bir anlama daha sahip olmasıdır. Gökalp ise bu anlamı "tehzib" kelimesi ile açıklamaktadır. Harstan kast edilen şey, halk kültürüdür; halkın gelenekleri, görenekleri, örfleri, sözlü ve yazılı eserleri, dili, dini, müziği, ahlakı ve ekonomisi dâhil olmak üzere tüm bu unsurlar hars tarafından içerilmektedir. Tehzib ise yüksek tahsil görmüş, yüksek bir terbiye ile yetişmiş aydınlara özgüdür. Hars demokratik, tehzib ise aristokratiktir. Gökalp'e göre hars milli ve yerlidir; tehzib ise milletler arasındır (Özakpınar, 1999(b): 173). "Kültür bir millete şahsiyet veren, diğer milletlerle arasındaki farkı tesbite yarayan, tarihin seyri içinde teşekkül etmiş bir bütündür" (Bilgiç, 1986: 27).

Malinowki tüm kültürlerin kendilerine yeterlilik bakımından kusursuz olduğunu ifade eder ve temel amaçları gerçekleştirme ve bütünleşme açısından biricik olduğunu vurgular. Ona göre kültür sadece maddi öğeleri değil aynı zamanda çoğunlukla toplumsal, siyasi ve entelektüel alanı da içerir. Kültür sürekliliği üretir. Farklı yaşam biçimleri ve sembolik alanlar düşünüldüğünde kültür geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir köprü oluşturur (Wulf, 2009: 130). Birçok kültür sınıflandırması olmasına rağmen temelde kültüre dair görüş aynıdır: Büyük sorunlarla başa çıkamayan bir kültür ayakta kalamaz. Kültür, kendisini paylaşan bireylerin psikolojik ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmelidir. Onların yaşamları için gerekli maddi koşulları oluşturmali, hizmetleri üretmeli ve devamını sağlamalıdır. Topluma katılan her bireyin doğumuyla birlikte sağlıklı bir kültürlenme süreciyle muhatap olması için gerekli koşulları sağlamalıdır. Bireylerin zorluklarla mücadelesi için kültür de üzerine düşeni yapmalıdır. Bu bağlamda bir kültür, değişen koşullar altında kaybolup

gitmemek ve uyum sağlayabilmek için öncelikle kendisi değişmeli ve zor şartlarla mücadele edebilmelidir (Haviland ve diğ., 2008: 132).

Kültür kavramının neleri içerip neleri dışarda bıraktığı sosyal bilimlerde daima tartışma konusu olmuştur. Bunun sebeplerinden ilki farklı kültür anlayışlarının her millet ve o milletin tarihsel serüveni içinde gömülü olmasıdır, ikinci neden ise kültür kavramının sınırlarının belirsizliğidir (Schroeder, 1996: 11).

Kültür kavramına dair alandaki tanım zenginliği ve kullanım çeşidindeki muazzam çokluk onun ne olduğunu tam olarak kavrayabilmekte güçlüğe yol açmaktadır. Kültür tanımlamaları yapılırken çok değişik kriterler geliştirilmiştir. Bunun altında yatan neden, zihniyet ve dünya görüşlerinin farklılığının yanı sıra kültürün biyolojik, psikolojik, ekonomik, tarihi, coğrafi ve dini kriterlere göre sınıflandırılmasıdır.

İnsanların aynı genetik kodları paylaştıklarına rağmen bu kadar çok kültürel farklılığın olmasının nedeni her insan topluluğunun doğa ile mücadele ederken karşılaştıkları sorunlara farklı ve özgün çözümler oluşturmalarıdır. İnsanlar sahip oldukları şartlar içerisinde yaşamlarını idame ettirmek için kendi kültürel örüntülerini meydana getirmek zorunda kalmışlardır (Benedict, 2011).

Özetlemek gerekirse kültür, tarih bakımından varlığı kensin olarak teyit edilebilen bir toplumun, etkileşim kanalıyla kuşaklar boyunca miras bıraktığı maddi ve manevi öğelerin temsil ve tecelli bakımından yoğun bir bileşimdir. Kültür hem bireylerde hem de toplumda aidiyet duygusunu oluşturur; topluma özel bir kimlik verir. Toplum, kültürel olarak bilinç ve irade kazandığında çevresini ve şartlarını değiştirmek için kültürel öğelerini ve sosyal kontrol mekanizmalarını güçlendirmeye gayret eder (Tural, 1988: 52).

Yukarıdaki kültüre dair çeşitli tanımlardan anlaşılabileceği gibi, her tanım kültürün farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır. Ancak bu farklılıklar içinde göze çarpan en büyük ortak nokta kültürün bir noktada toplumda var olan düzen demek olduğudur.

Bu düzen kültürlerin sosyokültürel yapılarını çözümlemek yoluyla açığa çıkarılabilir ve kültürün iç dinamikleri anlaşılabilir.

Alt Kültür

Alt kültür terimi ile kavramsal çerçeveyi oluşturmaya başlamadan önce burada geçen "alt" ifadesinin yarattığı olumsuz histen bahsetmek gerekmektedir. Alt kültür bir arada bulunan ve bir bütün oluşturan kültürleri tanımlamak amacıyla sosyal bilimlerde uzun süredir kullanılan bir terimdir. İngilizce "subculture" teriminin Türkçeye çevrilirken "sub" ekinin bayağı, değersiz, ikincil, aşağıda anlamlarını taşıması sebebiyle aynı olumsuz anlamların kavrama yüklediği talihsizlik "alt kültür" kavramına da intikal etmiştir. Oysa kavramın sosyolojide doldurduğu yere bakınca alt kültür gruplarının kültürlerinin aşağıda olduğu için bu şekilde zikredilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Kültürel gruplar arasında bir hiyerarşi kurmanın imkânsızlığı, alt kültür ifadesinin karşılığına konulacak bir üst kültür kavramının olmayışı ile de ortadadır. Kavramın zihinde oluşturduğu bu olumsuz çağrışımlar sebebiyle alt kültür ifadesi yerine eşkültür (co-culture) terimi önerilmektedir. Ancak kültürler arasında bu türden bir ideal karşılıklık ilişkisi gerçek yaşamda mümkün görünmemektedir. Çünkü hâkim kültürün güçlü yaptırımlarla uygulamaya koyduğu toplumsal normlar, hukuki yasalar eş kültür olarak ifade edilen kültür gruplarının değer ve normlarıyla çatıştığında hâkim kültürün kuralları uygulanacaktır. Dolayısıyla altkültür kavramının yarattığı olumsuz çağrışımlar sebebiyle toplumsal yapıda karşılığı olmayan bir kavramı kullanıma koymak da doğru değildir (Kartari, 2014: 36-40). Bu yüzden yukarıda da bahsedildiği gibi alt kültür kavramını kullanmadan önce kavramın sınırları çizilmeli, ne anlatılmak istendiği hassasiyetle açıklanmalıdır.

İnsan ihtiyaçlarını gidermek amacıyla üretilen kültür öğeleri zamanla toplumların farklı bölge, koşul ve zamanlarda yaptıkları tercihler sebebiyle birbirinden çok ayrı değişim süreçlerinden geçerler. Bu süreçler zamanla kültürlerin maddi ve maddi olmayan öğelerinin değişmesine ve farklı kültürel grupların ortaya çıkmasına neden olur.

Alt kültür bir kültürel grubu ana kültürden farklı kılan değerler, normlar, fiziki nesneler ve davranışlar bütünüdür. Bu durum "kültür içinde kültür" olarak da ifade edilebilir. Dini gruplar, ırksal ve etnik gruplar, coğrafi bölgeler alt kültür oluşturabilirler(Newman,2013: 51). Alt kültürlerde ortak bir coğrafyayı paylaşmaktan kaynaklanan geleneksel benzerliklerin yanı sıra kültürel olarak belirgin farklılıklar da görülebilir. Bu farklılıklar köy, mahalle, şehir v.b yerleşim birimlerinin kendi sınırları dâhilinde, kendilerine has özellikler barındırırlar.

Özellikle modern dediğimiz, modernleşmeyle beraber çok kültürlü bir yapıya sahip hale gelen toplumların her birisinde kendilerine özgü ve toplumun diğer kesimlerinde bulunmayan maddi ve manevi kültürel unsurlara sahip gruplar bulunur. Bu alt kültür grupları kendi kültür yapıları içinde varlıklarını sürdürmekte, kendi değer, norm ve geleneklerine göre yaşamaktadırlar. Alt kültürler mesleki, etnik, dini, yöresel, yaş ya da cinsiyete ya da buna benzer faktörlere ilişkin özellikler sebebiyle oluşabilirler (Bozatay, 2011: 45-46). Her toplum belli bir tarzda düşündüğü ve hissedebildiği, kendine özgü bir hayat şekline sahiptir. Toplum, makro sosyal bir gruptur ve birtakım mikro sosyal grupların bir bütünüdür. Bu nedenle tek tek mikro sosyal grupların kültürleri(alt kültür) tekrar daha büyük bir grup çerçevesinde kendine özgü bir üst kültür oluşturur. Bu durum yalnızca coğrafi olarak yayılmış bir kültür dâhilindeki büyük grup için söz konusu değildir. Mesela, Avrupa kültürü dâhilindeki Avusturya, Alman, Fransız, İtalyan, İspanyol vs. kültürü gibi. Avrupa kültür coğrafyasını meydana getiren bu tek tek kültürler de kendi içlerinde altkültürlere sahiptirler (Amman- Arslantürk, 1999: 197).

Alt kültürler içinde yaşadıkları toplumun hayat pratiklerinden bazı yönleriyle farklılaşmış ve ayrılmış grupların kültürel formları, hayat tarzları olarak anlaşılabilir.

Downes alt kültürleri iki ana kategoriye ayırır:

1- "Egemen kültür" bağlamından önce gelen ve onun dışında oluşturulan kültürler. Örneğin, kapsayıcı egemen kültürden önce var olan, onunla var olmaya devam eden, kısmen onunla kaynaşan ya da tam tersi farklılıklarıyla tepki veren kültür; göçmen grupların kültürü.

2- Egemen kültür içinde var olanlar. Bunlar örneğin mesleki alt kültürler, yaşa dayalı alt kültür grupları gibi egemen kültürün bazı toplumsal isteklere verdiği olumlu cevaplar sayesinde doğarlar; bir de bu taleplere verilen olumsuz tepki ile ortaya çıkan kültürler vardır. Bunlara da örnek olarak suç alt kültürleri, çeşitli dini ve politik cemaatler verilebilir (Jenks, 2007: 25).

Dünyanın her yerinde üyelerinin üzerinde anlaştığı ortak sembolleri, davranış biçimleri, gelenekleri, normları olan birçok kültür topluluğu vardır. Bu kültür toplulukları içinde de insan grupları sınıf, köken, dini inanç v.b gibi bir sebeple toplumsal yapıdan farklılaşır ve işlevsel bir bütün oluşturabilirler. Alt kültürler o kültürdeki bireyler üzerinde bütüncül bir etkiye sahiptir.

Özetle, alt kültür ile toplumun geneline hâkim olan kültür arasında alt üst ilişkisi mevcut değildir. Yaygın bir biçimde varlığını sürdüren ve toplumun büyük kesimi tarafından benimsenmiş kültürel formların "büyük kültür" olarak görülmesi ve bu "ana baskın" kültürün dışında kalan yaşayış tarzlarının ötekileştirilip kategorize edilerek "düşük kültür" olarak görülmesi doğru değildir. Biyolojiden örnek vermek gerekirse doku hücre ilişkisine benzer bir ilişki söz konusudur. Hücreler dokuyu oluşturur, tıpkı alt kültürlerin genel kültürü oluşturduğu gibi. Tüm alt kültürler, kendi özel ve biricik sistemlerinde varlıklarını inşa ederler ve kendilerini tanırlar. Alt kültürlerin her birinde ortak olan özellikler ise yani alt kültürlerin kesiştiği yerde ise "genel kültür"ün özellikleri görülür. Burada genel kültürden kasıt en yaygın toplumsal grubun kültürel pratikleridir.

1.2. Kültürel Unsurlar

Kültürel unsurlar, toplumun düzenini ve bu düzenin devamını sağlayan sosyal düzenleyicilerdir. Çeşitli sosyal süreçlerin işleminde önemli rol oynayan değerler, normlar, gelenekler gibi kontrol mekanizmaları sayesinde bireyler davranış ve düşünüş tarzlarını toplumun beklentileri yönünde tayin ederler. Kültürel unsurlar işlevsellikleriyle toplumda birtakım ortak eylem şekillerinin oluşmasını sağlarlar.

1.2.2. Değerler

İnsanlar toplumda kendi başlarına yaşamazlar, her birey bir davranışlar ağı ile sarılıdır. Bu kalıplaşmış davranışların her biri bir değer yüküdür. Ahlaki davranışın en ayırt edici özelliği birtakım insanların ve davranışların iyi ve kötü hükümleri çerçevesinde ele alınmasıdır. Bu tür hükümler değer hükümleridir. Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise, o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır (Güngör, 1993: 17-18).

Değerler toplum içinde var olan standart haline gelmiş ölçülerdir. Kültüre anlam katan, kültürün nesiller arası geçişini mümkün kılan, toplumun tüm üyeleri tarafından paylaşılan soyut davranış ve düşünce kalıplarıdır. Değerler de normlar gibi insan davranışlarının, tavır ve hareketlerinin yöneticisidirler. Değerlerin psikolojik veya sosyolojik tahlili, açıklamanın türü ne olursa olsun, toplum üzerinde etkide bulunan değerlerin baskı yapıcı karakterini inkâr edemez. Değer yargıları bir toplum için hayati mekanizmalardır (Ünver, 1990: 41). Bu mekanizmaların işlevini yitirmesi durumunda toplumda aykırılık ortaya çıkar.

Değerler, ait olunan toplumun üyelerine teklif ettiği ve tüm üyeler tarafından gerçekleşmesi beklenen basit bir gelecekte farklı olarak bir idealler bütünüdür. Bu idealler bütünü kişinin düşüncelerini ve hareketlerini yönlendirir. Bireyler artık bir toplumsal ideal etrafında kendi eylem ve düşüncelerine yön verirler (Mendras, 2008: 104-105). Değerler kişinin tüm seçenekler arasından toplumsal kodlarına uygun olarak tercih ettiği bir durumdur. Kişi herhangi bir fikri, duyguyu, konumu ait olduğu kültürel sistemle mukayese eder ve seçimini bu yönde gerçekleştirir.

Her toplum kendisi için öncelikli olan birtakım alanlara sahiptir ve bu yüzden bu öncelikli önem verilen alanlar zaman içinde farklılaşır ve kendine has kurallara sahip olur. Böylece her toplumun farklı toplumsal değerleri ve normları oluşur. Aile gibi evrensel kurumlar için bile coğrafi konumdan, toplumun iç işleyişinden, yaşanan tarihsel süreçten ve topluma has karakteristik özelliklerden kaynaklanan birçok farklı

ilke ve kuralların, yani değer ve normların oluşması doğal olur.

Bazı toplumlarda değerler bazı çelişkiler içerebilir, örneğin hem yalan söylemenin kesinlikle affedilemez bir yanlış olduğunun söylenmesi hem de bazı durumlarda beyaz yalanların söylenebileceğine izin verilmesi gibi. Bu durumda değerler belli bir tutarlılığı olan bir sistem ya da değerler ölçeği içerisinde hiyerarşik sıraya göre düzenlenirler. Bireyler de bu sisteme göre seçimlerini yaparak toplumsal idealden uzaklaşmamaya çalışırlar. Toplamların sosyokültürel yapısı incelenirken bu değerler sistemini, halk tarafından yaşatılan gelenekleri ve toplumun üyelerini motive eden kültürel dinamikleri meşru hale getiren unsurlar araştırılır.

Fichter'e (2006:139) göre değerlerin toplumda üstlendiği bazı fonksiyonlar vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Değerler kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerlerinin yargılanmasında birer araç işlevi görürler. Bireyin çevresindekilere göre işgal ettiği konumu bilmesini sağlarlar ve toplumsal tabakalaşmayı olanaklı hale getirirler.
2. Değerler kişilerin toplum için yararlı olan maddi kültür nesneleri üzerinde dikkat kesilmelerini sağlarlar. Birçok faydası olabilecek bir nesne toplum ve birey için iyi olmayabilir, aynı şekilde sosyal olarak “değerli” bir nesne için de toplum olarak çaba gösterilmeyebilir.
3. Kişilerin toplum için en doğru düşünme ve eylemde bulunma yolları, değerler sistemi tarafından belirlenir. Sosyal olarak kabul edilecek davranışların haritası değerler tarafından çizilir. Bu sayede kişiler en iyi hangi şekilde hareket edeceklerinin ya da düşüneceklerinin bilgisine sahip olmuş olurlar.
4. Değerler dayanışma araçları olarak toplumda önemli bir amaç üstlenirler. Toplamlar ya da daha küçük gruplar ortak değerleri paylaşıyor olmaktan ötürü birarada dururlar. Bu ortak değerler sayesinde sosyal dayanışma mümkün olur ve sürekliliğini sağlar.
5. Değerler aracılığıyla sosyal kontrol ve baskı kişileri bazı davranışlardan men eder. Törelerin uygulanması ve yasaklanan, onaylanmayan davranışlarda bulunan kişilerde oluşan utanma ve suçluluk duygusunun ortaya çıkması değerler sayesinde gerçekleşir.

6. Son olarak değerler sosyal rollerin tayininde ve uygulanmasında kişilere yol göstericilik ederler. Böylelikle kişiler çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin bilincinde olurlar.

Her birey içine doğduğu kültürü farklı derecelerde içselleştirir. Bu yüzden de kültür her bireyde farklı düzeylerde temsil edilir ve açığa çıkar. Toplumun değer ve normlarının farklı derecelerde özümsenmesi oldukça doğal bir durumdur, beş parmağın beşinin de bir olmaması gibi her birey de farklı düzeyde toplumsal değerlerini yansıtır. Farklı zamanlarda yükselişe geçen değerlere rağmen toplumun iskeletini oluşturan birçok değer aşınmadan var olmaya devam edebilir ve uzun sreler değişime direnç gösterebilirler. Örneğin bayrak, namus, vatan gibi değerlerin değişmesi çok zordur.

1.2.2. Normlar

Toplum tarafından bir değerin benimsenmesinden sonraki aşama toplumsal işleyişin bu değere göre belirlenmesi için bazı ilke ve kuralların oluşmasıdır. Normlar bu ilke ve kuralların bütününe verilen addır. Bir başka deyişle normlar, toplumdaki davranış modelleridir. Normların birbirinden farklı etki süreleri ve yaptırım gleri vardır. Bu farklılıklara göre de çeşitli adlar alırlar; moda, adet, görenek, gelenek, örf ve yasa gibi.

Normlar kültür tarafından belirlenmiş davranış kurallarıdır. Bireylerin neyi, nasıl yapacaklarını belirlerler. Bireylere grup ve kurum içinde rollerinin gerektirdiği gibi davranmayı değerleri nasıl uygulayacaklarını gösterir (Newman, 2013: 20).

Kişilerin ait oldukları grupta veya toplumda karşılaştıkları çeşitli durumlar için hangi davranışların doğru olup olmayacağı denetleyen normlar, tüm grup kültürü tarafından paylaşılan ortak anlayış, düzen ve ölçülerin tümüdür (Kirman, 2004:232). Toplumda standartlaşmış ideal kuralların oluşabilmesi için değerler ise tetikleyici unsur görevi görürler. Değer, normdan daha genel bir nitelik taşır. Bir başka deyişle değer, normu içerir. Değer, temel birtakım ilkeler ve kurallar bütününü; norm ise bu temel ilkelerin bazı özel durumlara yönelik uygulanışını belirleyen özel kurallar

niteliğindedir. Normlar grup veya toplumda sık rastlanan sosyal sorunlara devamlı ve ortak bir çözüm bulma ihtiyacından doğarlar (Erdoğan, 1976: 116-118).

1.2.3. Gelenekler

Normatif değerlerin belirli bir toplumda örgütlenmiş bir şekilde kişilerin ortak davranışlarını belirlemesi sonucu kültürel yapı oluşur. Kültürel yapı, kültürel öğelerin kalıplaşmış ve kurumsallaşmış bir formudur. Örneğin komşuluk ziyaretlerinde, arkadaşlık ilişkilerinde, cenaze törenlerinde ya da düğün merasimlerinde ortak davranışlar gösteririz. Bu kültürel öğelerin toplumsal hayatta oynadıkları işlevsel rolün bir sonucudur. Toplumun ortak düşünüş ve davranışlarının kaynağı, kültürel yapıyı oluşturan değerler ve normlardır (Bahar, 2008: 72).

Kültürün devamını sağlayan olgulardan biri olan gelenek zengin ve karmaşık yapısı yüzünden üzerinde pek çok tanımlama yapılan kavramlardan biridir. TDK'ya göre (2013) “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane” olarak tanımlanmaktadır.

Batı dillerinde “tradition” kavramı ile karşılık bulan gelenek, Türkçede “sürmek anlamına gelen” den türetilmiştir. Osmanlıcadaki “anane” nin bir çevirisi olarak kullanılmaktadır. Gelenek, insanların nesiller boyunca aktardıkları, katı veya yumuşak yaptırımları olan, bir eylemi gerçekleştirirken daha önceden belirlenmiş birtakım yolları izlemeyi sağlayan kültür kalıplarıdır. Bir başka deyişle, gelenek toplumun yapısında var olan düzendir, örüntüdür. Gelenek, kadim bir şeydir; yapılmamıştır. Kişiler geleneği ancak açığa çıkarabilir(Aydın, 2013: 50-52).

Gelenekten söz edildiğinde temsilcileri ve koruyucuları bulunan bir şeyden söz edilir. Gelenek geçmişte oluşturulan, icra edilen ve intikal ettirilen traditium'dur. O, maddi nesneleri, her türlü şeye olan inancı, kişi ve olayları, pratikleri ve kurumları içerir. Binalar, heykeller, resimler, kitaplar, alet ve makineler birer gelenektirler. Bir geleneği kabul edenler, onu gelenek diye adlandırma ihtiyacı duymazlar; kabul edilebilirliği onlar için apaçık bir durumdur (Shils, 2003: 110-111).

“Doğduğu andan itibaren içinde doğduğu gelenekler kişinin deneyim ve davranışını biçimlendirir” (Benedict, 2011: 33). Dolayısıyla, birey geleneklerin kendisini biçimlendirdiği şekliyle dünyayı görmektedir. Kişi doğduğu andan itibaren geleneklerin etkisinde kalır ve kendisi de farkında olmaksızın bu kültürel kalıplara göre davranmaya başlar. Belirli törensel uygulamalar çerçevesinde toplumun tüm üyeleri bu normlara uymaya çalışır. Gelenek, çok uzun ömürlü normların grup ya da toplum tarafından genel kabul görmesiyle oluşur. Örnek vermek gerekirse Türk toplum yapısında evlenme geleneği bölgesel ufak tefek farklılıklar dışında genelde her yerde aynı aşamalardan geçerek gerçekleştirilir. Önce kız istenir, sonra söz yapılır, ardından nişan töreni gerçekleştirilir. Belirli bir süre geçtikten sonra ise kına gecesi ve düğün yapılır. Tüm bu olayların sırası genel kabul görmüştür. Türkiye’nin hiçbir bölgesinde sözden önce nişan yapıldığı ya da düğünden sonra kına gecesinin tertip edildiği görülmez. Çünkü gelenek bu şekildedir ve değişmesi çok zordur.

“Bir olgunun gelenek olarak kabul edilebilmesi için;

- 1- En az üç kuşak boyunca sürüyor olması;
- 2- Zımnen de olsa, bir değer yargısı ifade etmesi, bir başka deyişle yaptırımcı/kural koyucu olması;
- 3- Geçmişle şimdiki durum arasında bir süreğenlik duygusu yaratması gerektiği söylenebilir” (Özbudun, 2003: 282).

Pek çok toplumda üyelerin geleneklere riayet etmesi ve saygı duymasını beklenir.

“Geleneksel kültürlerde geçmişe, önceki kuşakların deneyimlerini içerdiği ve sürdürdüğü için saygı gösterilir ve simgelerine değer verilir. Gelenek, düşünümsel davranış izlenmesiyle topluluğun zaman-uzam düzenlemesinin bir araya getirilme tarzlarından biridir. Yine gelenek, belirli bir etkinlik ya da deneyimi, yinelenen toplumsal uygulamalarla yapılanmış olan geçmişin, bugünün ve geleceğin sürekliliği içine yerleştiren bir zaman ve uzam kullanma yoludur. Bütünüyle durağan da değildir, çünkü kültürel mirasını kendinden önce gelenlerden devralan her yeni kuşak tarafından yeniden icat edilmek zorundadır.” (Giddens, 1998: 42).

Sosyolojik olarak gelenek, topluluk üyelerinin önceki nesillerden devraldığı dini, sosyal ve kültürel değer, norm, inanç, kural ve ilkeleri yani tüm bir sosyal mirası ifade eder. Bütün toplumsal kurumları, merasimleri ve inançları içeren tüm toplumsal

pratikler gelenek olarak adlandırılır. Kişinin herhangi birşeyi toplumda verili şekliyle algılaması, benimsemesi, tekrar tekrar yaparak içselleştirmesi ve alışkanlık haline getirmesi ile o şeyin başkalarına da aktarılma sürecinin tamamı neticesinde gelenek oluşur. Örf, adet, temaül, anane ve görenek kavramları gelenek kavramının alt kümeleri olarak görülebilir (Arslantürk-Amman, 1999: 229-233).

Gelenekler, kültürel yapı içindeki yaptırım gücü en yüksek ve değişmesi en zor olan toplumsal kurallar olmasına rağmen bazen varlıklarını korumanın tek yolu süreklilik içinde değişime uğramak olmaktadır. Kimi zaman önceki kuşaktan devralınan gelenekler, yeni kuşak tarafından kabul görmemekte, içinde bulunan şartlara göre yeniden yorumlanarak değiştirilmekte ya da tamamıyla terk edilmektedir. Gelenekler kültürün manevi unsurlarını geçmişten geleceğe miras bırakılmasını sağlarlar. Bu miras bırakılma sırasında bazı toplumsal pratikler, toplumun düşünüş tarzları ve davranış kalıpları ya güçlenip olgunlaşırlar ya da zayıflayıp kaybolurlar. Toplumsal yapı içindeki her eylemin meşruiyet kontrolü gelenekler örgüsü tarafından sağlanır.

Üç nesli kapsayan kısa bir intikal sürecinde bile bir gelenek bazı değişimlere maruz kalabilir. Temel unsurları aynı kalmaya devam eder. Değişen pek çok yönü olsa da takipçileri için onun bir gelenek olarak kalmasını sağlayan şey, o geleneğin aktarım sürecinde, onu sahiplenirken dışarıdan bakan için hala onun bir gelenek olarak görülmesidir. Kimilerinin büyük bir değişim ya da yok olma tehlikesi olarak gördüğü şey, geleneğin sahipleri tarafından ufak birkaç değişiklik olarak algılanabilir. Bu yüzden gelenekler insanlardan bağımsız şekilde kendi kendilerini yeniden üreten mekanizmalara sahip değildir. Onları hayatta tutan şey yalnızca yaşayan, bilen ve arzulayan insanlardır. Gelenekler daha iyi bir hayat, daha doğru bir toplum arzusunu benimseyen insanlar sayesinde diri kalabilirler. Bu insanlar başka bir yaşam çizgisini benimsediklerinde, geleneklerine sahip çıkmaktan vazgeçtiklerinde veya daha fazla kabul edilebilir yeni inançlar bulduklarında ise çürümeye başlarlar (Shils, 2003:112-113).

1.2.4. Ritüeller

Ritüeller toplumsal yapı içinde bireylerin sosyalleşmesini sağlayan, kolektif düşünmeyi teşvik eden ve toplumla kültürel bir bağ kurmanın zeminini hazırlayan özel eylemler bütünüdür. Dini ayinler, çeşitli törenler, bayramlar, kutlamalar, yas merasimleri gibi geniş bir yelpazede ele alınabilecek ritüeller, kültürel öğelerin nesiller arası aktarımını mümkün kılan bir yeniden üretme halidir. Kültür, ritüeller sayesinde kurumsal bir kimlik kazanır. Toplumsal grupların varlıklarını devam ettirmek için hayatta tutmaya çalıştığı bu tarz toplumsal dinamikler, sosyal yapının bütünlüğü için oldukça önemli unsurlardır.

Ritüeller, toplumsal değerlerin belirlenmiş zaman dilimlerinde ve aralıklarında sembolik davranış biçimleri haline getirilerek tekrarlanması ile oluşurlar. Ritüellerin çıkış noktaları dini ayinlerle ilişkilendirilse de seküler olarak da tanımlanabilecek birçok ritüel mevcuttur (Karaman,2010). Ritüeller, toplumun üyeleri arasında ortak duygular oluşturarak bağlılık duygusunu güçlendirirler.

"Ritüel, bir kültürel sistemin merkezi içsel sürecidir. Ritüeller, anlama açıklık kazandırarak, grubun üyelerine belirli bir deneyim anlayışı, nasıl davranılması gerektiği konusunda bir reçete sunar ve grupla bir dayanışma bağı aşılarlar. İkinci olarak, ritüeller sembolik sistemin sürekliliğini anlatırlar, bunu, dramalar ve mitler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktararak sağlarlar. Başka deyişle, ritüel, grupların kendi dünyalarını ve onun içindeki yerlerini anlayabilecekleri özel kolektif bir anlatsal yapı salar" (Kane, 2008: 204).

Toplumsal statü ve rollerin belirlenmesinde büyük bir payı olan ritüeller, doğum evlenme, cenaze gibi geçiş durumlarında bireyin statü değiştirdiğinin ifadesi haline gelirler. Toplumsal yapının da değişmesine neden olan rollerdeki ve statülerdeki bu geçiş ritüeller tarafından meşrulaştırılırlar. Bu ritüeller sayesinde birey mevcut sosyal statünün bittiğini ve yeni sosyal statüye girişin toplumsal kabul gördüğünü anlar. Ritüeller uyum içinde tekrarlanan hareketler olmaları sebebiyle grup üyelerinin birliktelik duygularını pekiştirirken aynı zamanda diğer toplumsal gruplardan farklı olduklarının da sembolik birer göstergesidirler. Dolayısıyla ritüelleri kimlik tanımlayıcıları olarak adlandırmak yanlış olmaz (Karaman,2010: 220-223).

Giddens'a göre gelenekler ve ritüeller birlikte bir toplumsal kimlik oluştururlar. Ritüeller sayesinde birey içinde bulunduğu grup ile dışarıdakiler arasında bir ayrım oluşturur (Giddens, 1994'ten akt. Karaman,2010: 223).

Toplumsal hayatın daha seküler bir form kazanmasıyla ritüellerde de azalma ya da uygulanmama durumları beklenirken aksine modern toplumlarda ritüellerin daha önemli hale geldiği görülmektedir. Modernleşme ve bireyselleşmeye rağmen kolektif bir toplumsal bilinç oluşturmaları sebebiyle ritüeller, hala toplumlar için vazgeçilmez unsurlardandır. Örneğin spor müsabakaları, sekürleşen toplumlarda yeni birer ritüel biçimi olmuşlardır.

1.3. Kültür Değişimleri

Bir toplumun varlığını devam ettirmesi ve kültürel değerlerinin gelecek nesillere aktarılabilmesi için toplumun üyeleri tarafından anlaşılması, yaşanması ve toplumsal kabullerin üyeler tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Bu da ancak toplumun ihtiyaçlarına kültürel yapının yeterli derecede cevap vermesi ile doğru orantılıdır. Bu ihtiyaçlar ya bizzat toplumun kendi kültür sistemi tarafından giderilir ya da başka kültürlerden transfer edilir. İşte transfer yoluyla alınan unsurlar kültürde değişime neden olur. Bu da kültürün canlı ve dinamik bir yapı olduğunu gösterir. Erol Güngör (Güngör, 1993: 31) kültür değişimi kavramını " ...eski çözüm tarzlarının veya eski tatmin vasıtalarının yeni durumlara intibak edemediği; yani ihtiyaçları karşılayamadığı hallerde yeni yolların benimsenmesi" şeklinde tanımlamaktadır. Güngör için kültür değişimlerini mümkün kılan hayati durum toplumun ihtiyaçlarıdır.

Marx katı olan her şeyin buharlaştığını söylerken artık küreselleşen dünyada değişime direnebilecek hiçbir insanın, değer ya da nesnenin kalmadığına işaret etmektedir. "Çünkü sürekli değişen çevre koşulları altında değişemeyen, değişimlere ayak uyduramayan elenir" (Güvenç, 1996: 25). Ancak burada kültürün boyun eğmez tavrından da bahsetmek gerekir. Onun değişmeye oldukça müsait bir yapısının

olduğunu söylemek, kültürün kendi var oluşuna sahip çıkmayacağı ve özünü korumak için mücadele etmeyeceği anlamına gelmez.

Günümüzdeki kadar hızlı, etkili ve sarsıcı olmasa da tarihteki tüm toplumlar değişen şartlara uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. Çünkü sürekliliklerini sağlamanın tek yolu bu olmuştur. “Değişme her insan toplumunun esas karakteristiğidir. “*Heraclius; Dünyada hiçbirşey sabit değildir, değişme müstesna.*” demiştir” (Dönmezer, 1982 : 428)

Değişme toplumların hayatında her zaman yaşanan bir olgudur. Bireyler çoğu zaman değişen toplumsal şartlara, ihtiyaçlara ve amaçlara farkına varmaksızın uyum sağlarlar. Bazen belli belirsiz yaşanan bu değişimler bazen de savaş, kitlesel göçler, doğal afetleri ekonomik krizler, nüfus artışları, teknolojik ilerlemeler v.b gibi toplumsal olaylar yüzünden gerçekleşir.

Kültür değişimleri yaşanırken bir toplum sahip olduğu kültürel unsurları başka bir topluma aynı şekilde kabul ettiremez. Kültürü değişen grup, kabul ettiği davranış şekillerini, değerleri ve normları kendi kültürel yapısı içinde bir senteze tabi tutar ve kendi değerleriyle, normlarıyla harmanlayarak kabul eder. Yani burada bir adaptasyon süreci söz konusudur (Turhan: 1959: 108-109).

Toplumların tarihsel süreç içinde değişmesi kültürün statik bir yapı olmadığını işaretidir. İnsan gibi kültürel sistemler de sürekli kendilerini yeniden üretirler. Birbirini takip eden kuşaklar arasında bile sosyal ve siyasal gelişmeler, bilimsel icatlar, ilerlemeler, çeşitli göçler v.b sebeplerle pek çok farklılık görülür. Kültür mirası, gen mirasından çok daha hızlı değişim geçirir. Bizim bir önceki kuşağımız ile bizim aramızda ciddi bir değişim söz konusudur. Hatta denilebilir ki Antik Yunan ve Romalıların hayat tarzı ile 18. yüzyılda yaşamış atalarımızın hayat tarzları arasındaki fark, bizlerin ve 18. yüzyıldaki atalarımızın hayat tarzları arasındaki farktan çok daha azdır (Strauss, 2011: 78).

Turhan (1959: 41) kültür değişmesinin bir toplumun kurulu düzenini, maddi ve manevi kültürel öğelerinin formunu farklılaştıran bir süreç olduğunu ifade eder. Bu

yüzden kültür değişmesi, toplumların idari yapısını, teşkilatlanmasını, toprağa yerleşme biçimlerini, barınma yöntemlerini, kanunlarını, bilgi edinme yollarını, inanç sistemlerini az çok değişime uğratan faktörleri kapsar.

Toplum tarafından yeni bir gelenek, değer, norm ya da ritüelin kabul edilmesi durumu varsa burada öncelikli kriter bu yeniliğin toplumun ihtiyaçlarına uygun olmasıdır. Buna rağmen uygunluk her durumda kültürde yaşanan değişimler için yeterli bir durum değildir. Bazı kültürlerde alışkanlıklar öylesine kemikleşmiştir ki bireyler yaşamları için faydalı olabilecek, onları daha iyi konumlara getirecek unsurları bile kabul etmeme, değişime kapalı kalma refleksi gösterebilirler. Britanya’da hala devam eden, daha kolay olmasına rağmen arabayı caddenin sağından değil de solundan sürme geleneği buna örnek gösterilebilir. Bu durum kültürel yapının iç dinamikleri ile alakalıdır. Değişime yatkın toplumlar ise farklı bir grupla karşılaştıklarında daha kolay etkileşime girebilmekte ve yeni durumu daha sorunsuz benimseyebilmektedirler (Haviland ve diğ. , 2002: 473).

Özetlemek gerekirse kültür değişimlerinde şu aşamalardan geçilmektedir:

1.Yenilik: Kültürün değişmesi için öncelikle toplumda yeni bir ihtiyacın ortaya çıkması gerekmektedir. Kültür yeni ihtiyaçlara cevap verme sürecinin tamamı olarak da görülmektedir. Bu yenilikler uzun süreli değişiklikler olabileceği gibi keşif, icat, deneme ve yayılma gibi formlarda da olabilir (Tezcan, 1984: 27) Bazen yenilikler toplumun tüm değer sistemleriyle ve toplumsal yönelimleriyle örtüşmesine karşın yine de toplumsal kabul görmez. Bu durum toplumun geleneklerine ve alışkanlıklarına ne kadar sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterir. Alışkanlıkların gücü öylesine etkilidir ki yeniliklerin kabulü gereksinim duyulmalarına rağmen mümkün olmaz.

2.Kabullenme: Kültüre yeni giren unsur toplumun üyeleri tarafından genel çoğunlukla kabul edilirse artık kültürün bir parçası olmuş olur.

3.Bütünleşme: Yeni kültür unsurunun kültürle tam bir uyum göstermesi halinde kültürel bütünleşme sağlanmış olur.

Kültür kişinin toplumun bir üyesi olarak edindiği duyma düşünme ve eylem tarzlarının toplumsal açıdan standartlaşması anlamına geldiği için kültürü oluşturan her maddi ve manevi unsurun arkasında onu oluşturan inanç ve değerler sistemini göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla her kültürel değişme yeniliğin veya değişmenin bir gruptan diğerine aktarılması manasına geldiği için ayın zamanda o grubun zihniyet ve değerlerinin de diğer gruba aktarılması anlamına gelir (Türkdoğan, 2007: 104)

Kültür değişmelerinde değişimin öncelikle maddi kültür alanında belirlediğini ve maddi kültürün kültür değişmesinde liderlik ettiğini, manevi kültürün ise düzenli olarak maddi kültürün gerisinde kaldığını ifade eden Marxist görüşün tersine Kroeber ve Sorokin bir kültürde değişimin önce manevi kültürde yaşandığını iddia ederler. Yani önce zihniyette değişim yaşanır ve daha sonra somut olarak toplumsal hayatta da bu değişimlerin izdüşümleri görülmeye başlanır (Sorokin, 1972:260).

Özakpınar'a (1999 (b): 43) göre ise kültürü maddi ve manevi kültür olarak ayırmak doğru değildir. Çünkü bir destan, bir edebi eser, bir teknik ya da bir adet, müzik, mimari v.b bunların hepsi kültürün öğeleridir. Bunlar somut şeyler gibi görünse de hepsinin arkasında onların ortaya çıkışına sebep olan bir görüş, bir düşünüş tarzı vardır. Kültür cisimlerin kendileri değil; insan zihninin görme, duyma, anlama, bakma, tasarlama ve değerlendirme tarzıdır. Somut olarak gördüğümüzü sandığımız maddi öğeleri o hale getiren onlara sahip oldukları işlevi kazandıran bu kültür öğelerinin ardındaki manevi tözdür. Bu yüzden Gökalp, kültür değişmelerinde yabancı kültürlerden transfer edilecek kültürel unsurların gelişigüzel bir şekilde değil, üzerinde düşünülüp analiz edilerek, toplumun değer sistemine uygun bir şekilde seçimler yapılması gerektiğini söyler (Nirun, 1999: 214). Çünkü maddi kültür öğeleri toplum tarafından hemen kabul edilir ve bu öğelerin zihniyeti de topluma aktarılmış olur; somut yenilikler daha az zihni çaba gerektirdiği için toplumların bunları benimsemesi daha kolaydır.

Kültür değişmelerinin meydana gelmesi için başka kültürlerle doğrudan temasa geçmesi ve coğrafi bir yer değiştirme ya da toplumsal bir değişiklik ile muhatap olan

bireylerin yeni toplumsal şartlara uyum göstermesi gerekir. Fakat bu uyum gösterme derecesi her bireyde farklı olabilir. Kültürün maddi ve manevi alanlarında da değişim farklı aşamalarda gerçekleşmiş olabilir. Bu farklılığa rağmen zamanla aynı coğrafyayı paylaşan kültürlerin pek çok unsurunun ortak hale gelmesi, kültürlerin benzemesi doğal bir sonuçtur (Güvenç, 1996).

Kültür değişmeleri sosyal bilimlerde iki türe ayrılır; bunlar serbest kültür değişimleri ve zoraki kültür değişmeleridir. Serbest kültür değişmesi, bir toplumun yabancı bir toplumla karşılaşması sonucu, kendiliğinden olan, baskıya uğramaksızın yabancı kültürün öğelerinin bir bölümünün ya da tamamının kabul edildiği durumdur. Zoraki kültür değişmesi ise bir toplumun diğeri üstünde tahakküm kurarak zorla kendi kültürel unsurlarını diğerine kabul ettirilmesidir.

“İki tip kültür değişmesinden söz edilmektedir. Birinci durumda iki kültürün belli bir egemenlik ilişkisi kurmadan kesintisiz bir ilişki içinde bulunması gösterilmektedir. İlişki içinde bulunan her kültür, öbür kültürden kendi bünyesine katabileceği unsurları özgürce seçerek alacaktır. İkinci durumda ise kültürler arası ilişkiler bir egemenlik sonucudur. Etki gücüne egemenlik ilişkisinin de katılmasıyla durum daha da basitleşmiş görünmektedir. Ancak olay aksine daha da karmaşık bir görünüş almaktadır”(Sezer, 2006: 158).

Kültürler var oluşlarının sürekliliğini değişiyor olmalarına bağlıdırlar. Toplumsal yaşamın parçalarını oluşturan ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik v.b gibi pek çok alanda değişim yaşanmaktadır. Bu alanlar bir yandan değişirken bir yandan da toplumsal yapıyı değiştirmeye devam ettikleri için işteş eylemler yüklenirler. Bu noktada toplumsal kurumların kültür değişmelerinde, uyarlama sürecinin yönetiminde önemli işlevleri vardır. Uyarlanma sürecinin toplumsal yarar yönünde işlemesi, değişimlerin topluma zarar vermesinin engellenmesi için çok önemlidir. Kültür değişmeleri neticesinde değişen unsurların biçimleri ve hızı toplumsal istikrarı tehlikeye atmayacak boyutta olmalıdır. Toplumda yozlaşma ve kültürün yok olması durumlarının engellenmesi için toplumsal kurumlar birer emniyet kilidi görevi g r rl r (Güvenç, 1991;  zakpınar, 1999 (b)).

Weber kültürel değişmenin   boyutundan bahseder. Bunların birincisi rutinleşme, ikincisi hayat kürelerinin değişme üzerindeki etkisi üçüncüsü ise toplumun i

mantığının değişmesidir. Öncelikle topluma giren unsurun, toplumsal değer ve normlarla bütünleşmesi için sürekli hale getirilmesi, rutinleştirilmesi gerekmektedir. Böylece yeni kültürel örüntüler toplumda yerleşik hale gelir. Artık günlük hayatın bir parçası konumuna gelmişlerdir. Daha sonra hayat kürelerinin değişim süreci üzerindeki etkisi devreye girer. Hayat kürelerinden kast edilen politik, dini, iktisadi v.b toplumsal kurumlardır. Weber'e göre bu hayat kürelerinin en güçlüleri dinsel ve düşünsel olanlardır. Son olarak bireylerin bakış açılarında ve toplumun düşünüş ve davranış şeklinde değişimler olur. Weber sosyolojisinde düşünceler ve toplumsal hayat karşılıklı derin bir etkileşim içindedir (Schroeder, 1996: 24-26).

Özetle her kültür çeşitli formlarda bir şekilde değişimin muhatabı konumuna gelir. Bazen sınırlı bir alanda, birkaç kültürel unsurda yaşanan değişim, kimi durumlarda kültürün tamamını etkileyecek şekilde gerçekleşir. Toplumlar bazen içyapılarındaki hareketlilik nedeniyle bazen de farklı toplumlarla etkileşime girdikleri için değişirler. Kültürün dinamik yapısı sebebiyle ufak bir değişiklik bile sistemin tamamının tepki vermesine yol açar. Yeterince esnek olmayan, durağan, katı kültürel yapılar bir süre sonra değişen koşullara uyum sağlamada ciddi zorluklar yaşarlar ve üyelerinin ihtiyaçlarına cevap veremez konuma gelirler. Bazı kültürel sistemler de o denli değişime müsaittirler ki bir süre sonra kendi özlerini koruyamaz hale gelirler ve özgünlüklerini kaybederler; onları diğer toplumlardan ayıran kültürel unsurlar zamanla yok olur.

Toplumda küçük çaplı değişimler topluluk üyeleri tarafından çok daha hızlı ve sorunsuz kabul edilir. Ancak makro düzeyde dayatılan değişimler toplumsal yapıyı zedeler. Toplumda yozlaşmanın yaşanmaması için değişimin kendiliğinden olması gerekmektedir. Toplumsal düzeni çıkmaza sokan tepeden inme dayatmalarla kültürel yapıyı değiştirmeye çalışmak, toplumun kültürel kodlarıyla oynamak nesiller sürecek bir travmaya sebep olur. Dolayısıyla toplumsal yapıya yapılan bu tarz müdahaleler yerine kültürel etkileşimin ve değişimin akışına bırakılması ve yaptırımlardan kaçınılması toplum için daha doğal bir değişim sürecinin yaşanmasını sağlar.

1.4. Kültürel Süreçler

Kültürel süreçler, bütün kültürel grupların ve grup üyelerinin farklı aşamalardan geçerek yaşadığı ve her toplumun ve her ferdin farklı sonuçlarla karşı karşıya kaldığı bitimsiz bir süreçtir. Özellikle Türkiye gibi, çok geniş bir coğrafyayı hâkimiyeti altına alarak yüzyıllar boyunca oldukça zengin bir kültürel çeşitliliğe ev sahipliği yapmış Osmanlı Devleti'nin bakiyesi konumundaki bir ülke için bu kültürel çeşitliği sağlayan toplumlar arasında daima bir kültürel etkileşim söz konusu olmuştur. Bu etkileşimin farklı yönlerde ve farklı çeşitlerde gerçekleşmesi sonucunda da her topluluk, kültür süreçlerinin pek çok aşamasını tecrübe etmiştir.

Kültürel süreçler birey ile toplum, toplum ile toplum ve birey ile birey arasındaki bağlar ve ilişkileri zemin olarak gerçekleştirirler. Nerde başlayıp nerede bittiği belirsiz olan ancak oldukça anlamlı sonuçlar doğuran bir zaman dilimine yayılmış olan kültürel süreçler, toplumsal yapının inşası ve devamı için tecrübe edilmesi zorunlu olan durumlardır. Kültürel süreçler kültürleme (enculturation), kültürel yayılma (diffusion), kültürleşme (acculturation), kültürlenme (culturation), kültür şoku (culture shock), zorla kültürleme (trans-culturation), kültürel özümseme (cultural assimilation) ve kültürel değişme (cultural change) olmak üzere sekiz başlıkta incelenmektedir (Güvenç, 1996). Bu araştırmada bu başlıklardan kültürleme, kültürlenme ve kültürleşme olmak üzere yalnızca üçü üzerinde durulacaktır.

Her toplumun varlığını sürdürme, üyelerinin sosyalizyonunu sağlama deneyimi biriciktir. Kimi toplumlar dış çevreye kapalı bir tutum sergileyerek diğer toplumlarla sınırlı etkileşimde bulunurlar veya temas etmekten bütünüyle kaçarlar. Kimi toplumlar ise kendisini izole etmez ve diğer toplumlarla yakın etkileşime girerler. Küreselleşme ile birlikte kapalı toplumlarda bile modernleşmenin etkileri görülmekte, birçok ortak kültürel unsurlar ortaya çıkmaktadır. Kültürlerin yeni bir kültürle karşılaşmaları sonucu ortaya çıkan yeni kültürel unsurlar ya da değişikliğe uğrayanlar toplumun kendi tarihsel birikimi ve davranış şekline göre gelişerek o kültürün ögesi haline gelirler. Kültürel geçişlilik ya da başka bir deyimle kültürel aktarım, kültürel süreçlerin hangi ölçüde sağlıklı ve etkili bir şekilde yaşandığı ile

doğrudan bağlantılıdır. Kültürel yapı, kültürel süreçlerin sonunda tekrar ve tekrar oluşarak varlığını devam ettirmeye çalışır. Kültürel süreçlerin incelenmesi bu yüzden çok önemlidir. Kültürel süreçler başlangıcı ve sonu olmayan süregelen olaylardır. İnsanların bugün sahip oldukları yaşam tarzlarını nasıl edindikleri, bu yaşam tarzlarının nesilden nesile nasıl aktarıldığı gibi soruların cevabı kültürel süreçlerin önemini gösterir (Aydın, 1997; Güvenç, 1996).

1.4.1. Kültürleme

Toplumların varlıklarını sürdürmelerinin tek yolu üyelerini kendi kültürel yapıları içinde yaşamaya alıştırmalarıdır. Bireyler ancak bu şekilde herhangi bir kültürün parçası olabilirler ve o kültüre aidiyet hissederler. Burada bahsedilen bir kültür içinde yaşamak için uyum gösterme durumu yani kültürlenme, hayat boyu devam eder. Öğrenilen ve içselleştirilen kültürel unsurlar, kuşaktan kuşağa aktarılır. Bir kültürün kültürleme süreci ne kadar güçlü ise o kültürün hayatta kalma olasılığı da o ölçüde güçlüdür. Kültürleme kavramı (enculturation) sosyal bilimlerde sosyalizasyon bir başka deyişle toplumsallaşma kavramına denk düşen bir anlama sahiptir. Eğitim süreci olarak da anlaşılabilecek bu kavram “insanoğlunun çocuk veya ergin olarak kendi kültüründe etkinlik kazanması ve eğitim süreci sırasında karşılaştığı bilinçli ve bilinç dışı şartlandırmalar” anlamına gelmektedir (Güvenç, 1996: 125). Dolayısıyla kültürleme dediğimiz durum hem sosyalizasyon hem de eğitim sürecinden çok daha geniş bir anlam yelpazesine ve içeriğine sahiptir. Çünkü eğitim kasıtlı bir süreçtir, kültürleme ise resmi ya da gayri resmi bir eğitim durumu olmaksızın da birey evde, otobüste, parkta, sokakta, restaurantta iken sürekli olarak öğrenme halinde olduğundan kendiliğinden, zorlama olmaksızın gerçekleşen bir durumdur. Yine de kültürlemenin en bilinçli ve sistematik olarak yapıldığı kurum eğitim kurumlarıdır.

Bireyin dünyaya gelmesiyle başlayan ve sürekli olarak devam eden kültürleme süreci bireye kültürel bir kimlik kazandırır ve onu kültürel bir varlık haline getirir. Birey ait olduğu toplum tarafından kültürel yapıyı oluşturan değerler ve normlarla yüklenir. Grup kültürü sürekli bireye aktarılır, böylece birey yaşamının her döneminde nasıl davranacağını, toplumun düşünme şekline göre nasıl hareket edeceğini bilir.

Toplumun beklentilerine cevap verme, kendi kültürüne göre marjinal kabul edilebilecek düşünüş ve eylemlerden uzak durma kültürleme süreciyle gerçekleşir. Kültürlemenin bitimsiz bir süreç olması, beşikten mezara kadar devam etmesi, kişinin hayatının her yeni anında o duruma denk düşen toplumsal beklentileri, kabulleri ve yasakları öğrenmesini sağlar. Kültürleme ile kişi sadece toplum tarafından yoğrulmakla, değer ve normları özümsemek ile kalmaz; diğer insanların davranışlarını da kültürünün ona yüklediği değerlerle yorumlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. Kişi edindiği kültürel birikimi, dünyaya bakış açısını, kabul ettiği değerler sistemini bir süre sonra etrafındaki insanlara aktarmaya, onları etkilemeye başlar. Etkilemeye devam ederken de hala kendisinin etki altında olduğu ve sürekli olarak yeni kültürel sentezlerle karşı karşıya olduğu gerçeği değişmez. Dolayısıyla kültür çalışmaları insanı anlama noktasında çok önemlidir (Aydın, 1997; Güvenç, 1996).

1.4.2. Kültürlenme

Farklı kültürel yapılara sahip toplumların yeni bir toplumsal çevreye girmesi sonucunda kendi kültürlerinde olmayan; kendi tutum, davranış, düşünüş ve yaşama şekillerinden farklı ancak yeni girdikleri toplumsal çevreye de ait olmayan kültürel unsurların ortaya çıkması halidir. Bu kültürel unsurlar, toplumların yeni çevrelerine adaptasyon sürecini kolaylaştırır (Emiroğlu, Aydın, 2003: 536).

Kültürlenme kavramı kültürleşme sürecinin olumlu bir sonucudur. İçine girilen grup baskın olsa bile ortaya çıkan yeni kültürel durum orjinaldir ve orijinal olma özelliğini her iki gruptan da kazanır. Güvenç'e (1996: 122) göre, kültürlenme "belli bir toplumun alt kültürlerinden ya da farklı toplumlarından kopup gelen birey ve grupların, buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda, asıl kültür ve alt kültürlerde bulunmaya yepyeni bir birleşime varılması ve ulaşılmasıdır". Kültürlenme neticesinde yepyeni sentezler ortaya çıkar.

Kültürel yayılma yoluyla başka kültürlere giren çeşitli unsurlar ne içine girdikleri kültürde var olan ne de ait oldukları kültürde bulunan yeni bir form

kazanırlar(Emiroğlu, Aydın, 2003: 536). Arap müziğinin Türkiye'ye girerek burada yeni bir şekil kazanması ve Arabesk müzik adını alması kültürlenme durumuna bir örnektir. Arabesk müzik Türkiye'nin o dönemdeki modernleşme tecrübesinde köyden kente göç etmiş fakat tam olarak kentlileşemeyen grupların müziği olmuştur. Bir başka örnek ise gecekondulardır. Gecekondular, büyük kent merkezlerinin kenar bölgelerinde bulunan, merkezden uzak mahallelerde kurulu, tek katlı yapılardır. Gecekondu tipi evler ne kentlerde yaşayan insanların bildiği, alışık olduğu apartman dairesi, villa v.b yapılardır ne de memleketlerinden göç etmiş ve şimdi gecekondularda yaşayan insanların daha önceden yaşadıkları evlere benzer yapılardır. Göç neticesinde ortaya çıkan, insanların barınma ihtiyacını uzun vadede ve ekonomik olarak gideren konut tipleridir.

1.4.3. Kültürleşme

Çeşitli kültürel grupların farklı şekillerde birbirleriyle temas etmelerinin neticesinde bu kültürlerin birbirlerinden çeşitli unsurları alıp içselleştirmesi sürecine kültürleşme denir. Genellikle savaşlar, göçler, ticaret v.b sebeplerle yaşanan zorunlu temaslardan, birlikteliklerden sonra kültürleşme yoluyla sahip olunan yeni kültürel unsurların kökensel olarak hangi kültürel gruba ait olduğu bilgisi bilinmez hale gelir. Dolayısıyla bu kültürel unsurlar ortak unsurlar haline gelir. Uluslaşma dönemlerinde kültürleşme neticesinde yerleşen ortak kültürel öğelerin kime ait olduğu bir sorun haline gelir. Örneğin baklavanın, Hacıvat ile Karagöz'ün Türk kültürüne mi yoksa Yunan kültürüne mi ait olduğu ya da Mevlana'nın İran kültürüne mi Türk kültürüne mi ait olduğu sorusu toplumlar için bir sorun haline gelmiştir. Ulus devlet sisteminden önce hiçbir önemi olmayan bu sorunlar artık devletler için birer çekişme alanı olmuştur(Emiroğlu- Aydın, 2003: 537).

Kültürleşme kültür kavramından türeyen işteş bir fiildir. Kültürleşmenin gerçekleşmiş olması için etkileşime giren kültürlerin hepsinde değişimlerin olması gerekmektedir. Günümüzde kitle iletişim araçları, sık yaşanan zorunlu göçler, yurt içi ve yurt dışına doğru ivme kazanan işçi hareketleri, büyük çaplı festivaller,

sanayileşme v.b sebeplerle sık yaşanan toplulukların yer değiştirmesi olayı, kültürleşmeyi de arttırmıştır.

Güvenç'e (1996: 84) göre, "Kültürleşme bir kültür zenginleşmesi iken, kültürsüzleşme tam bir yozlaşmadır. Yeryüzündeki bütün çağdaş kültürler, kültürleşme sürecinin ürünüdürler. Kültürleşme sürecinde, iki ya da daha çok kültür, karşılıklı etkileşim sonu değişime uğrar ve yeni sentezler, dinamik bileşkeler yaratırlar. Bu anlamda kültürleşme, toplumun kendi içinde gerçekleşen kültürlenme sürecinin dış dünyaya, yabancı dil ve kültürlerle açılmasıdır. Kültürleşmede, kültürlerin veya o kültürleri yaşayan bireylerin ve grupların doğrudan etkileşime girmeleri şart değildir."

Kültürleşme toplum için olumsuz bir deneyime dönüşebilir, bu durumda kültürel yozlaşma ortaya çıkar. Kültürel yapıda bozulma meydana geldiği için bireylerin değer sistemi çökebilir. Kültürleşmenin yani toplumların birbirine adapte olma süreçlerinin diğer sonuçları ise kültürlenme, asimilasyon ve kültürel şoktur. Asimilasyon, ev sahibi konumundaki kültür için olumlu bir uyum sürecini betimlerken yabancılar için anlamı kültürel reddir. Mevcut halleriyle kabul edilmeyen yeni toplumsal grup, baskı yoluyla sindirilmeye çalışılır. Çeşitli yaptırımlarla egemen toplumun kültürünün benimsenmesi ve kültürel hafızalarının silinmesi hedeflenir. Kültür şoku ise bireyin daha önce içinde yaşamadığı, tanımadığı bir topluma girmesi sonucu o toplumun kültür öğeleri karşısında uyum gösterememesidir. Bu uyum gösterememe bireylerde birtakım psikolojik sıkıntılara, bunalıma sebep olur (Aydın, 1997).

Çünkü "insanlar çoklukla yeni bir kültür içerisine yerleştiklerinde, kendilerini yönlerini şaşırmış hissederler. Bunun nedeni, çevrelerindeki dünyayı anlamakta kendilerine yardımcı olan tanıdık referans noktalarını yitirmeleri ve yeni kültür içinde nasıl yol alacaklarını henüz öğrenmemiş olmalarıdır" (Giddens, 2010: 25).

Kültürleşme sürecinin hangi yöne gerçekleşeceği ile ilgili durum belirsizdir. Her ne kadar egemen grupların rolü kısmen önemli bir faktör olsa da kültürleşmenin her zaman egemen gruptan tabi gruba doğru gerçekleştiği iddia edilemez. Bu noktada kültür emperyalizminden de bahsetmek gerekir. Batı kültürünün yani sömürü

lkelerinin kültürü için, kültürleşmenin bir tahakküm aracı olarak kullanılması ve bu negatif kültürel değerlerin yayılması kültürel emperyalizme örnektir. G ile kendi kültürlerinden çok farklı bir topluma giren bireylerin yaşadıkları uyum zorluğu, kültürleşmenin pozitif bir çıktısı olan kültürlenme ile zaman içinde açılmaktadır. Kendi dillerinden başka bir dilin konuşulduğu, geleneklerinin, göreneklerinin, yemeklerinin kendilerinininkinden tamamen farklı olduğu yeni bir toplumda yaşamak zorunda kalan göçmenler için gittikleri yerde asimilasyon politikalarına maruz kalmaları ise hem sosyolojik açıdan hem de psikolojik açıdan birçok problemi doğurmaktadır (Güvenç, 1996).

Kültürleşme sonucunda bazı kültürel öğeler öylesine bütünleşir ki her iki toplumun da ortak özelliği haline gelirler. Coğrafi olarak ayrı kalmış, kapalı toplumlar dışında kültürleşme her toplumun deneyimlediği ve ortak kültürel unsurlar edindiği bir süreçtir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlara hakim olmasıyla başlayan ve asırlar boyunca devam eden kültürel etkileşim sonucunda rneğin Türk kahvesi gibi pek çok kültür ürünü, gelenek ya da ritüel diğer toplumlara da yerleşir.

1.5. Sosyokültürel Yapı

Her toplumun birtakım karakteristik özellikleri vardır. Bu zelliklerin toplumun yapısına yerleşmesi için nesiller boyunca içselleştirilerek aktarılması gerekmektedir. Gelenekler, görenekler, değerler ve normlar sosyal boyutta toplum tarafından ne kadan zmsenirse, topluluk yeleri tarafından ne denli yaşatılırsa o ölçüde nesnellik kazanır. Bu kültürel imgeler somutlaştığı ölçüde de kültürel biçim kazanarak topluma ait kültür örüntülerini oluştururlar (Benedict, 2011).

Bu kültürel rntler Güngör'n (1996: 93) de belirttiği gibi bir değerler sistemidir ve kurumlar da bu değerler sisteminin ve kültürel yapının birer eseridir. Değerler sistemi kurumların temel basamağıdır. İnsanlar bu değerlerin toplumda içselleştirilmesiyle örgütlenirler ve kurumları oluştururlar ya da zaten var olan bir örgütlenmeye dâhil olurlar (Malinowski, 2016: 76). Kurumlar, kişilerin temel sosyal gereksinimlerini karşılamak amacıyla belirli, onaylanmış ve birleştirilmiş tarzda

oynadıkları, sürekli sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısıdır (Fichter, 2006: 140). Kurumlar toplumsal düzenin sağlanmasında ve devam ettirilmesinde kilit rol oynayan mekanizmalardır. Toplumsal değerlerin ve normların, statülerin, çeşitli rollerin bütününden oluşan kültürel örüntü kurumlar sayesinde var olmaya devam edebilir.

Kurumlar hem sosyokültürel yapıyı oluşturdukları hem de sosyokültürel yapı tarafından sürekli değişime uğrayarak yeniden var oldukları için daima bir etkileşim ağı içinde bulunurlar. Kurumları tamamen bireylerden ve toplumdan bağımsız, dışsal- nesnel gerçeklikler olarak kabul etmenin yanlışlığı, bir yandan bireylerin toplumu diğer yandan da toplumun bireyleri etkiliyor olmasından dolayı da ortadadır (Giddens,1994: 21). Kurumların, toplumsal olan tarafından ya da diğer kurumlar tarafından etkileşime maruz kalarak değişmeden var olabileceklerini düşünmek olanaklı değildir. En kadim kurumlar dahi tüm değişkenler gözönüne alındığında içinde bulunulan şartlara ve zamana uyum göstermek zorundadır.

Kurumlar arasında meydana gelen her yeni etkileşim kurumların yapısal ve işlevsel açıdan bazı değişimler geçirmesine neden olur. Kurumların birbirlerini etkileme dereceleri, etkilenme şekilleri ya da ne kadar süreyle etki altında kaldıkları her toplumun karakteristik yapısına göre değişiklik gösterir (Demirbolat 1997: 140). Her kurum çevredeki diğer kültürel unsurlarla sıkı sıkıya bir ilişki içindedir. Bu ilişki içerisinde kendi kurallarını izler, kendi yasalarına göre örgütlenmiştir ve kendi vazifelerini yürütür. Bütün toplumlarda bulunan kurumlar, insanlık için evrensel mekanizmalardır.

Mills (2007: 222-223) sosyokültürel yapıyı anlamak için kurumları, toplumda doldurdukları yeri ve kendi aralarındaki ilişkiler ağını anlamak gerektiğini ifade eder; kurumların yaptırım gücünün sınırlarını ve insanları rollerini icraya yöneltirken kullandıkları argümanları anlamının toplumu da anlamayı sağlayacağını söyler. Sosyokültürel yapı, sosyal ve kültürel unsurların basit bir bileşimi olarak algılanmamalıdır. Kültürel yapı belli bir toplumun üyelerinin ortak davranışlar sergilemesini sağlayan, örgütlenmiş birtakım normatif değerlerdir. Yaygın değer

hükümleri ve inançları etrafında bir toplumsal düzen ve bu düzeni sağlayan toplumsal kurumlar oluşur. Sosyokültürel yapı, hem kültürel hem de toplumsal yönüyle var olan kurumların bir bileşkesidir. Bu kurumlar toplumda kültürün işlevselliğinin sürekliliğini sağlarlar. Toplumların varlıklarını devam ettirebilmesi bu kurumlar sayesinde olur.

Toplumsal yapı ile kültürel yapı arasında bir ayrım yapmak olanaklı görünmemektedir. Bireylerin birbirleri arasında kurdukları ilişkiler ve bu ilişkilerin düzenlenmesini sağlayan tüm değerler, anlamlar ve kurumlar beraber sosyokültürel yapıyı oluştururlar. A. Kurtkan'a göre de sosyokültürel yapı "cemiyetin (hem büyük bir grup olarak, hem de tali grupları bakımından) karakteristik vasıflarını, gruplarını, grupların birbiri ile ve fertlerin grup içinde ve dışında birbirleri ile ve gruplarla olan münasebetlerini ve bu münasebetlerini nizamlayan organizasyon tiplerini ve bununla ilgili olarak çıkan grup hayatının fiziki çevre şartları ile de karşılıklı tesir ilişkilerini gösteren şekillenmelerini ifade eder" (Kurtkan,1982: 109). Sosyokültürel yapının analizi bir toplumun iç işleyişinin incelenmesidir. Yapıyı oluşturan unsurların hem tekil hem de birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında ele alınmayı gerektirir. Toplumsal yapıda hiçbir kurumun etkisi diğer değişkenlerden ve kurumlardan soyutlanarak tahlil edilemez (Aydın, 1997: 207). Sosyokültürel yapı incelemeleri, bir toplumun belirli bir zaman ve yerde nasıl görüldüğünün, nasıl işlediğinin ortaya çıkarıldığı bir fotoğraf gibidir.

Kıray (1964: 6)'a göre, ister ilkel ister modern yapıdaki toplumlarda olsun, her sosyokültürel yapı, bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilişkilerinin ve bunların karşılıklı münasabetlerinden doğan sosyal değerlerin oluşturduğu bir bütündür.

Toplumun nasıl bir hiyerarşik yapılanma içinde kurulduğunun cevabı sosyal yapıda aranabilir. Kültürel yapı ise bu kuruluşun içeriği ile ilgilidir. Başka bir deyişle, toplum hayatında somut olarak gözlemlenebilen sosyal ilişkiler ve sosyal teşkilatlar ile bunların çalışma ilkeleri sosyal yapı kısmını oluştururken; kültürel yapı bu ilişkiler ve teşkilatlarla ilintili tüm değer hükümlerini ve normları içermektedir

(Erkal, 1996: 183). Dolayısıyla kültürel boyuttan azade bir toplumsal yapı incelemesinin ve açıklamasının eksik kalacağı görülmektedir. Her ne kadar sosyokültürel yapıya etki eden tüm faktörleri tespit etmek pratik olarak pek mümkün görünmese de toplumların sosyal birliktelik tarzlarını ortaya katan başlıca kurumlar incelenebilir. Sosyokültürel yapının ve sosyal gerçekliğin kültürel gerçekliğe dönüştüğü toplumsal kurumların analiz edilmesinin önemi, kültürün içselleştirildiği ve aktarıldığı dinamik mekanizmaları ortaya koyuyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

POMAKLAR VE KIRKLARELİ

2.1. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Günümüze Pomaklar ve Türkiye

Balkanlar coğrafi konumu sebebiyle politik ve stratejik olarak daima bir mücadele alanı olmuştur. Pomaklar için hem bir yurt hem de acı hatıraların kaynağı olan Balkan coğrafyası, Osmanlı idaresi altında geçirdiği birkaç yüzyıl dışında siyasi ve toplumsal açıdan istikrardan uzak bir bölge olmuştur.

Balkanlardan söz etmeden önce coğrafi olarak nereye tekabül ettiğinden bahsetmek gerekmektedir. Balkan sözcüğü Türkçe kökenlidir ve “ormanla örtülü sarp dağ, sıra dağ silsilesi” anlamına gelmektedir (Sami, 1988: 275). Balkanlar batıda Adriyatik Denizi, doğuda Karadeniz, güneyde Akdeniz, Adalar Denizi ve Marmara Denizi ile çevrilidir. Balkan yarımadası kenar bölgeleri merkeze bağlayacak bir coğrafi yapıya sahip olmadığı için, burada hâkimiyet sağlayacak tek bir millet meydana gelmemiş ve tek devletli bir yapıya sahip olamamıştır. Aksine zor geçit veren dağlık yapısı, çeşitli bölgeler arasında irtibatı güçlendirerek kültürlerin, dillerin ve geleneklerin çok farklı bir biçimde gelişmesine sebep olmuştur (Alp, 2008: 1-3).

Balkan coğrafyasının ilk sakinleri İllirler (İlliryahılar), Traklar ve Daçlardır. Tarih boyu Makedonlar, Gotlar, Bizanslılar, Romlar, Arnavutlar, Germenler, Venedikliler, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar, Kumanlar, Kıpçaklar, Slavlar, Yunanlılar ve en son Osmanlılar Balkan topraklarında varlık mücadelesi göstermişlerdir. Balkanlarda Osmanlı öncesi ilk Türk varlığı Hunların 378’de bölgeye gelmesiyle başlar. 5. yüzyılda Avarlar, 7. yüzyılda Vardar Türkleri, Selanik ve çevresine yerleştirilmiş, 9. yüzyılda Torbeş, Pomak ve Goran Türklerinin ve kültürlerinin ilk çekirdeklerini oluşturan Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak Türkleri buraya ulaşmışlardı (Ağanoğlu, 2012: 23-25). Balkanlar Osmanlı Devleti’nin yeşerip kök tuttuğu bir bölge olması sebebiyle de tarihimizde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun çatısı altında Balkanları mesken tutmuş olan Bulgarlar, Sırlar, Yunanlar, Arnavutlar v.b milletler Fransız Devriminin etkisiyle milliyetçilik akımlarından etkilenmiş ve diğer devletlerin destekleriyle birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Özellikle 17.yüzyılda yayılmacı politikalarıyla hızlı bir yükselişe geçen Rusya Balkanlardaki hareketliliği kendi lehine yönlendirmeye çalışmış; emellerine ulaşabilmek için bölgedeki ayaklanmalara hem politik hem ekonomik destekte bulunmuştur. Panslavizm politikasını aktif bir şekilde hayata geçirmeye çalışan Ruslar, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta savaş verdiği esnada, bölgedeki boşluktan yararlanmış ve Osmanlıya ait toprakları Bulgaristan ve Sırbistan arasında pay etmeye çalışmıştır. Rusya'nın hem Balkan milletlerini etnik kimlik açısından kışkırtması, hem İngiltere ile yaptığı gizli anlaşmalarla Boğazlar üzerinde hâkimiyet elde etme çabaları sonucu Osmanlı-Rus savaşı kaçınılmaz olmuştur (Ağanoğlu,2012: 20-30).

1877-1878 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan savaş, bölgede yaşayan özellikle Türk kökenli Müslüman azınlık için gözyaşı, acı, zulüm, etnik baskılar, istenmeyen göçler ve sürgünlerle sonuçlanmıştır. Bu savaş esnasında binlerce Müslüman şehit olmuş veya sürgünler sırasında ölmüştür (Ağanoğlu, 2001: 35). Harbin başlama tarihi Rumi 1293 yılı olduğu için bu savaş literatürde “93 Harbi” olarak da anılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesiyle bölgede yüzyıllardır devam eden ve günümüze kadar hiçbir toplumun tecrübe etme şansı yakalayamadığı pek çok milletin birlikte huzur içinde yaşama deneyimi sona ermiştir. Birden bire saatli bir bombaya benzeyen Balkan coğrafyası, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak tek tek bağımsızlıklarını ilan eden devletlerle birlikte bir asır sürecek asimilasyon politikalarına, zorunlu göçlere ve adaletsizliklere sahne olmuştur (Alp, 2008: 6).

Osmanlı-Rus savaşı, Ruslarında dediği gibi bir “ırkları yok etme” savaşına dönmüştür (Ağanoğlu, 2012: 37). Rusya'nın büyük amacı Osmanlı idaresi altındaki Slav kökenli milletlerle diğer Hristiyanların güvenini kazanmak ve Panslavizm politikasını yavaş yavaş hayata geçirerek Slav milletleri bağımsızlaştırarak kendi idaresi altında almaktı. Bu sayede Rusya İstanbul ve Boğazlara biraz daha yaklaşp

Osmanlıya güç kaybettirecekti (Ün, 2015:7). Bu savaş sonucunda bölge Rus işgaline uğramış, burada yaşayan Müslüman ve özellikle Türk olarak bilinen topluluklar katledilmiş ve Balkan topraklarından kovulmaya çalışılmıştır. Dört yüzyıldır iç içe yaşayan topluluklar, birbirlerine düşman ilan edilmiş; Müslümanlar bu topraklarda azınlık durumuna düşmüştür (Vatansever, 2008: 33-34). Bu savaş sonucunda Türkler için belki de ilerleyen yıllarda en önemli sayılabilecek hadise, Berlin konferansı sonrası kurulan Bulgar Devletidir. 1878’ de imzalanan Yeşilköy Anlaşması ve daha sonra Berlin Konferansında alınan karar neticesinde Bulgaristan Osmanlı Devleti’nden ayrıldığını ilan etmiştir. O dönemde Bulgaristan’la savaşmaya gücü olmayan Osmanlı Devleti ise bu yeni kurulan devleti tanımak mecburiyetinde kalmıştır.

Fransız Devrimiyle başlayan milliyetçilik akımları, birbirleriyle sorunsuz yaşayan milletleri düşman haline getirmiştir. Yeni kurulan devletler, bağımsızlıklarını pekiştirmek ve güçlendirmek amacıyla bünyelerindeki heterojen yapılardan kurtulmak istemişlerdir. Bu devletler ulus devlet politikalarını en ağır şekilde Müslüman topluluklara uygulamışlar ve “karışık bir bünyeden kurtulup sade birer millî bünyeye erişme politikası gütmüşlerdir” (Şimşir, 1968: 10). Bulgaristan ise bu politikanın en acımasız şekilde yürütüldüğü ülkeler arasında unutulmayacak bir yere sahiptir. Sınırları zorlayacak derecede bir milliyetçilik politikası uygulayan Bulgaristan, aynı hastalığı taşıyan diğer devletler gibi ülke içinde çoğunluk oluşturamayan, hâkim etnik unsurun dışında kalan topluluklara hak ve hürriyetlerini vermeyerek onları etkisizleştirmeye ve görmezden gelmeye çalışmıştır.

Osmanlı’nın son dönemlerine tekabül eden Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları sonrasına Anadolu’ya göç eden Boşnaklar, Çerkezler, Arnavutlar gibi soykütüksel tanımlamaları yapılmamış, Türklük içinde sayılmış fakat anadilleri Türkçe olmayan dört topluluk mevcuttur: Kuzey Yunanistan ve Makedonya’dan gelen Makedonca konuşan Müslüman topluluk; Orta Yunanistan ve özellikle Yanya ile Grebene-Naslıç civarından gelen, Rumca konuşan ve Patriyot olarak tanımlanan Müslüman topluluk, Girit adasından gelen ve Rumca konuşan Giritliler ve Bulgaristan ile Yunanistan’dan gelen ve Bulgarcaya yakın bir dil konuşan Pomaklar (Sepetçioğlu, 2010: 83). Bu

göçler arasında en önemli ve en kitlesel olanlar Bulgaristan'dan gelen göçlerdir. Bunun nedenleri arasında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra en kalabalık Türk nüfusunun Bulgaristan'da kalması ve Bulgaristan'ın bir an önce ulusal kimliğine zarar veren ve kendisi için tehlike arz ettiğini düşündüğü Pomak topluluğundan kurtulmak istemesidir. 1877-1878 savaşının ardından başlayan göç dalgaları, 1912-1913 Balkan Savaşları ile devam etmiş ve günümüze kadar da sürmüştür. Özellikle Balkan Savaşları Pomakların göç hareketlerinin yeni boyutlara ulaştığı bir dönüm noktasıdır. Göçlerin bu denli artmasının sebeplerinden biri, Bulgarların Pomakları Hristiyanlaştırma ve Bulgarlaştırma adına uyguladıkları dış politikalarıdır.

1912-1913 yıllarından cereyan eden Balkan Savaşları, dünyadaki güç dengelerinin değiştiği bir süreci beraberinde getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın provası olarak nitelendirilebilecek Balkan Savaşlarını sadece Osmanlı Devleti ile Balkan toplulukları arasında yaşanan bir savaş olarak görmek bazı tarihi olayları gözden kaçırmaya sebep olabilir. Rumeli'deki toprakların tamamen kaybedildiği Balkan Savaşları, Türk ve Müslüman toplumların asırlardır yaşadığı topraklarda azınlık statüsüne inmesine sebep olmuştur. Öztuna'nın (2012: 9) da ifade ettiği gibi "Bütün tarihimizin en büyük kaybı, Rumeli'nin elimizden çıkarmamızdır. Tuna ve Adriyatik'ten Meriç çizgisine çekilmemiz iki safhada oldu: 1877-78 Rus Savaşı ve 1912-13 Balkan Savaşı. Bu iki savaşı da kaybeden Osmanlı Devleti, Rumeli'ni bıraktı ve imparatorluğun kanatlarından biri koptu."

93 Harbi neticesinde Türkler aleyhine hızla değişen Balkanların demografik yapısında Müslümanların yer almaması için resmi makamlar sürekli yeni politikalar üretmiştir. Savaş esnasında 500.000 Türk ve Müslümanın öldüğü, 1 milyondan fazla kişinin de göçe zorlandığı kaynaklarda yer almaktadır (İpek,1994: 40). Kadın-erkek, çoluk-çocuk yüzbinlerce kişilik kitleler akibeti bilinmeyen bir göç yolculuğuna çıkmaya mecbur edilmiş ve pek çok kişi kışın en çetin zamanına denk gelen bu yolculuğu tamamlayamamıştır (Halaçoğlu, 1995: 5). Göçmenlerin çoğu ya toplu katliamlar, ya hastalık, ya açlık ya da soğuk yüzünden hayatını kaybetmiştir.

Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ın sınırlarına yeni dâhil ettiği topraklarda yoğun Pomak nüfusu yer almaktaydı. İkinci Balkan Savaşı'nı kaybetmesine rağmen Pomakların yoğun yaşadığı bölgeler Bulgaristan sınırlarında kalmaya devam etti. Dolayısıyla Bulgaristan Bulgarca benzeri bir dil konuşan ama Müslüman olan Pomakları “saf kan Bulgarlardan oluşmuş bir Bulgaristan” hayali için tehlikeli buldu ve Pomakların önce milliyet ve dinlerini; bunu başaramayınca ise toptan mevcudiyetlerini yok etmeye girişti. Resmi makamların ve Bulgar tarihçilerinin ilk yaptıkları iş Pomakların Bulgar kökenli olduklarını ilan etmek oldu. İslam dini ile olan bağların ortadan kaldırılması için Osmanlı'nın inşa ettiği tüm eserler ortadan kaldırıldı ve Pomaklara Osmanlı Devleti tarafından zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar oldukları fikri aşılarmaya çalışıldı. 1989 yılında Bulgaristan'da komünist rejimin çöküşüne kadar devam eden Pomakların asimilasyon süreci zorla din ve isim değıştirme gibi çağ dışı uygulamaları da içermekteydi. Şimşir'in Fransız konsoluklarının resmi raporlarına dayanarak elde ettiği verilere göre, Bulgar askerleri devamlı olarak Pomakları taciz etmekteydi. Pomakların malları ve hayvanları çalındığı, ırza geçme vakalarının rapor edildiğı, Pomak kadınlarına çarşaf giymelerinin yasaklandığı, camilere gidilmeye engel olunduğı bildirilmiştir (Şimşir, 1985: 49). Pomakları zorla vaftiz ettirerek kiliseye gitmeye zorlamak, Müslüman isimleri yerine Bulgar isimleri vermek, Bulgar ismini almayı reddedenleri vatandaşlık statüsünden çıkararak hastanelere ve okullara sokmamak, resmi olarak Pomakları yok saymak onların Türkiye'ye göç etmesini sağlamak için uygulanan politikalar dı. Bu uygulamalar neticesinde Pomaklar Bulgaristan'dan sürekli olarak Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Türkiye'ye göç eden Pomaklar arasında mübadele ile Yunanistan'dan gelenlerin de olmasına rağmen ana akım Pomak göçü daima Bulgaristan'dan olmuştur. Yunanistan'da yaşayan Pomaklar da devletin asimilasyon politikaları yüzünden birtakım hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmıştır. Çeşitli tarihlerde Bulgaristan zulmünden kaçan Pomaklar Türkiye-Yunanistan-Makedonya gibi ülkeler arasında bir göç güzergahı oluşturarak tekrar doğdukları topraklara, yani Bulgaristan'a dönmeye çalışmışlardır. Başarısız olan bu girişimler sebebiyle Yunanistan ve Makedonya gibi ülkelerde Pomak nüfusunda hareketlilikler yaşanmıştır.

Bulgarların asimilasyon politikalarını genel olarak iki dönem üzerinden değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki 1878-1944 yılları, ikincisi ise 1944-1989 yılları arasındaki dönemdir. İki dönemde de uygulanan stratejiler farklı olsa da temel hedef Pomakları ya Bulgarlaştırarak ya da göç ettirerek Bulgaristan'ın bir sorunu olmaktan çıkarmaktır. Aşırı Bulgar milliyetçiliğinin sonuçlarını Pomaklar her iki dönemde de yaşamıştır. Rus Savaşı sonrası devletleşme yolunda Slav-Ortodoks çizgisini önceleyen Bulgaristan, toprakları içinde bir dini ve etnik temizlik girişimine başlamıştır. Bu çalışmalar 1944 yılında yönetime el koyan Komünist Devrim ile renk değiştirmiştir. Artık Slav-Ortodoks bir yapı yerine dine karşı olan Komünist kadrolarla ateizmin teşvik edildiği bir yapı terci edilmeye başlanmıştır. Ortodoks inancının yerine Komünist ideoloji yerleştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla içerik değişse de sonuç olarak asimilasyon politikalarının şiddeti değişmemiştir. Pomaklar, Osmanlılar tarafından zorla Müslümanlaştırıldıkları tezi temel alınarak Bulgar isimleri alarak sözde özlerine dönmeleri için baskı ve şiddete maruz kalmışlardır. 1971-1974 yılları arasında 200.000 Pomak zorla Bulgar isimleri almıştır (Işık, 2016: 4-9)

Genellikle Pomak köylerde Hristiyanlaştırma süreci şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

“Hristiyanlaştırma genellikle topluca oluyordu. Köylerde insanların toplanabileceği büyüklükte binalar olmadığı için, önce köyler askerler tarafından kuşatılarak insanlar zorla açık bir alanda toplanıyordu. Kadın, erkek, çocuk, bütün aile vaftiz olmak için bir veya birkaç Papaz önünde sıraya diziliyor, rahiplerden haç işaretlerini aldıktan sonra genellikle aile reisi olan erkeklerin başları suya batırılıyordu, çocuklar ve kadınlara da su serpililiyordu. Şartlar ve imkânlar izin verdiğinde vaftiz edilenlere, genellikle erkeklere zorla domuz eti parçası yedirtiliyordu. Bununla Pomakların İslam’dan vazgeçtikleri kabul ediliyordu. Sonra sözlü olarak İslam’ı reddettiğini ve Hristiyanlığı kabul ettiğini beyan etmek zorunda idiler. Ayrıca erkekler feslerini çıkartmak ve onların yerine haç işareti bulunan bir şapka takmak zorunda idiler- vaftiz olduklarını unutmamak için. Kadınlar ise giydikleri çarşafı ve yaşımları çıkartıp, Hristiyan kadınlar tarafından kullanılan başörtüler giymek zorunda idiler. Eğer yakılmamışsa köydeki okul (mektepe) ve camii yeni kiliseye dönüştürüldü, burada da “yeni Hristiyanlara” Hristiyanlık değerleri ve ulusal bağımlılık öğretilecekti.”(Yozmerdivanla, 2015: 53-54)

Pomaklar tüm bu baskılara ve insanlık dışı uygulamalara rağmen Müslüman kimliklerinden taviz vermemişler ve geleneklerini korumayı başarabilmişlerdir. Zorla isim ve din değiştirme politikaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bulgaristan’da yaşayan Pomaklar birçok vatandaşlık hakkından mahrum bırakılmalarına, ekonomik ve kültürel ambargolara rağmen kimliklerini korumayı tercih etmişlerdir (Brunnbauer, 2001: 45).

Balkan Savaşları tarihe “Bulgar Mezalimi”olarak geçmiştir ve bu savaşlarda yaklaşık 600.000 müslüman göçe zorlanmış, 350.000 den fazlası katledilmiştir(Akgün, 2005:2). Sonrasında Anadolu’ya büyük bir göç başlamıştır. 1989’a kadar aralıksız devam eden Bulgaristan devletinin asimilasyon politikaları ise Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini zaman zaman bitirme noktasına getirmiştir. 26 Ocak 1985 tarihinde çıkan Tercüman gazetesinde, Türkiye’ye sığınan, Bulgaristan Kırcaali şehrinden gizlice mektup gönderen biri şunları yazmıştır:

“Sayın Türkiye Cumhuriyeti Hükümetimiz... Çatır çatır yandık. Bulgar makamları bize baskı ve zulümlerini arttırdılar. İsimlerimizi, nüfuslarımızı değiştiriyorlar. Bunu yaparken de zor kullanıyorlar. Dediklerini yapmayanları tüfek dipçikleri ile dövüyorlar. Tabancaları, tüfekleri şakaklarımıza, beyinlerimize dayayıp zorla dilekçeler, evraklar imzalattırıyorlar. Okuryazarlar, üniversitede okuyanlar ve diğer gençler bu evrakları imzalamak istemiyorlar. Bunları döverek kollarını arkaya bağlıyorlar ve parmaklarına kırmızı boya döküp, bu belgelere parmak bastırıyorlar. Sonrada döve döve hapse götürüyorlar. Karda kışta dağlarda yatıyoruz. Aç-susuz günler-geceler geçiriyoruz. Çocuklarımız ölüm derecesinde hasta. Yakalayabildiklerini telef ediyorlar. Şimdidenyüzde altmışımız bitti. Yılbaşından 10 gün önce soykırımına başladılar. Hasköy sancağını silip süpürdüler. Bizimde yarımız gitti. Ölüyoruz de Bulgar olmayız. Yeni seneyekadar bitirecekler bizi. Türkiye, bütün dünya kurtarın bizi. Yetişin imdadımıza. Bizleriayaklandılar, isyan ettiler diye kurşuna diziyorlar. Polis-asker, hepsini üzerimize saldılar. Yetişin, kurtarın bizi...” (Şimşir, 1985: 79)

Tarihi belgelerin açıkça ortaya koyduğu gibi Müslüman toplulukların Balkanlarda yaşadığı baskı ve zulüm hala sona ermiş değildir. Günümüzde de devam eden sindirme politikaları küresel güçlerin bölge üzerindeki uzun vadeli emellerinin birer işareti konumundadır. Yayılmacı devletlerin siyasi hedefleri ve küresel çıkarlar doğrultusunda Balkanlar ile ilgili çeşitli tezler ortaya atılmaktadır. Özellikle

Yunanistan ve Bulgaristan gibi devletler, topraklarında yaşayan farklı azınlıkları eriterek tek millet ideali peşinde koşmaktadırlar. Bunun için bu azınlıklara dair gerçek dışı tarihi tezler üreterek yoğun propaganda yapmaktadırlar (Alp, 2008:7-9).

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan ve Rumeliden çekilmesiyle bölgede yüzyıllardır süren huzur ortamı sona ermiştir. 93 Harbiyle başlayan göç süreci çeşitli tarihlerde artmış ancak hiçbir zaman sona ermemiştir. Yakın tarihe kadar, Osmanlıdan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerden Türkiye'ye Müslüman toplulukların göç ettiği (ettirildiği) görülmüştür. Bu noktada ilk güzergâh olarak seçilen Trakya bölgesi, farklı etnik ve dilsel grupların geçiş sürecine sık sık şahit olmuştur. Göçler, bu grupların hem ayrıldıkları yerlerde hem de nihai olarak yerleştikleri yerlerde kültürel hareketliliğe ve değişimlere sebep olmuştur.

2.2. Pomaklar

Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasından çekilmesiyle başlayan süreçte bölgede yaşamını devam ettiren pek çok Müslüman topluluk Trakya üzerinden Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Bu göç dalgası üç önemli zaman diliminde kitlesel bir hal almıştır. İlk olarak Osmanlı-Rus Savaşı 1877-1878 yıllarında başlar ve kaybedilen topraklar üzerinde yaşayan Müslümanlar Osmanlı ile birlikte Anadolu'ya doğru hareketlenmeye başlar, daha sonra 1912-1913 Balkan Savaşlarıyla göç hareketleri yeni bir ivme kazanır ve üçüncü olarak 30 Ocak 1923'te gerçekleşen Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ile pek çok topluluk Türkiye'ye yerleşir. Bu topluluklar arasında Pomaklar hem göç edip göçün travmatik etkilerini yaşayanlar hemde göç etmeyip (edemeyip) her türlü baskıyı göğüsleyenler arasında önemli bir yere sahiptir.

Pomaklar, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar yoğun olarak Lofça, Rodoplar ile Batı Trakya ve doğu Makedonya bölgelerinde yaşamışlardır. Günümüzde ise Bulgaristan ve Türkiye başta olmak üzere Yunanistan, Makedonya, az miktarda ise Arnavutluk ve Kosova'da bulunmaktadır (Turan, 1999: 75). Dağlık bir coğrafyada birbirlerinden ayrı vaziyette yaşadıklarından dolayı Pomaklar farklı bölgelerde farklı isimlerle anılmaktadırlar. "Pomak terimi dışında Doğu Rodoplar'da *Ahriyan-Agaryan*, Makedonya'da *Torbeş*, yaygın olarak *Potur* ve nadiren *Kurki*, Kosova ve

Arnavutluk'ta ise Gora Dağına izafeten *Gorani (Goralı)* veya *Apovci* vs. muhtelif terimlerle isimlendirilmektedirler. Bulgaristan'da 19. yüzyıl sonlarından itibaren Pomak teriminin yanı sıra *Bılgarite Muhamedani, Muhamedanite Bılgari, Bılgaro-Mohamedani* gibi terimler literatüre ve resmi söylemlere girmeye başlamıştır” (Koyuncu,2013: 141).

Türkiye’de Pomakların yoğun olarak yaşadıkları yerler arasında Balıkesir, Kırklareli, Tekirdağ, Edirne, Bursa, Çanakkale, Eskişehir, İzmir, Manisa ve küçük gruplar halinde Samsun, Kütahya, Afyon, Konya, Niğde illeri sayılabilir (Öztürk ve Aşçıkoca 2013: 411) . Pomakların Sözlü Tarihi adlı araştırmaya göre Pomaklar,

“XIX.yy.sonlarına doğru büyük topluluklar halinde Meriç düzlüklerini Ege kıyılarından ayıran yüksek yaylalarda ve ovalarla örtülü,Arda,Karasu nehirlerinin geçtiği Rodoplar ve Rila dağı sınır bölgesinde oturuyorlardı. Fakat Pomaklar bu bölgenin haricinde kalan ve 1878'den sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun bir emareti haline getirilen Bulgaristan'ın kuzeyinde Lofça, Selvi, Plevne, Rahova gibi şehirlerde ve Tuna civarlarında,bundan başka eski Selanik,Kosova,Askodra vilayetlerinin çevresine dahil muhtelif yerlerde de küçük gruplar halinde yerleşmişlerdi. 1874'de Jirecek'in elde ettiği istatistiklerden faydalanarak; Lofça, Plevne'de 100.000,Rodoplarda Sultan Yeri, Ahi Çelebi, Nevrekop dahil Selanik'ten Vardar boyunca yukarı Dıbra'ya kadar geniş bir alanda 500.000 den fazla Pomak olduğu söylenebilir” (Öztürk,2011: 7-8).

Rusya'nın çıkarları doğrultusunda yaymaya çalıştığı Panslavizm ideolojisi, Fransız Devrimiyle başlayan milliyetçilik akımları ile birleşince Balkan coğrafyası Osmanlı Devleti için sıkıntılı bir hal almıştır. Rusya ile girişilen savaş, Osmanlı idaresi altındaki Müslüman halkın yaşayacağı yüzyıllık baskının başlangıcı olmuştur. Özellikle Bulgaristan'nın ulus devlet politikaları da sürece dâhil olunca Pomaklar tek çareyi güvenli gördükleri Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardır. Göç edemeyenler kültürel soykırımlara uğramışlar, pek çok Pomak Hristiyanlaşmayı ya da isim değiştirmeyi kabul etmediği için katledilmiştir (Koyuncu:2013). Nitekim bu uygulamalar, Berlin duvarının yıkılması ve Komünist Rejimin düşmesine kadar devam etmiştir. Avrupa Birliğine üye olabilmek için Bulgaristan'ın insan hak ve hürriyetleri noktasında aldığı reform kararları Pomak nüfus üzerindeki baskıyı bir

nebze kaldırmış olsa da Müslümanların statüsü Bulgaristan'da her zaman dışlanmışlığın ve mağduriyetin diğer adı olmaya devam etmiştir.

Pomakların kökenine dair literatürde çok farklı görüşler yer almaktadır. Balkan ülkelerinde Pomakların Osmanlı Devleti tarafından zorla Müslümanlaştırılmış Bulgar, Müslüman Makedonyalı, Müslüman Sırp, önce Slavlaşmış daha sonra İslamlaşmış Yunan ya da Slavlaşmış ve İslamlaşmış Arnavut olmaları gibi pek çok iddia ortaya atılmaktadır. Bu iddiaların çoğu bilimsel dayanaklardan yoksun siyasi iddialardır. Milliyetçilik akımlarıyla Osmanlıdan geriye kalan Rumeli bölgesinde ardı ardına kurulan ulus devletlerin her biri Pomakların kendi etnik kökenlerinden geldiklerini savunmuşlardır. Bu tartışmalar 20. yüzyıl başlarında etnik kimliklerin din temelli belirlenmesinin bittiği ve Fransız devriminin etkilerinin bölgede milliyetçilik akımlarını güçlendirmesiyle başlamıştır ve hala devam etmektedir.

Pomakların atalarının Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye yaptıkları fetihlerle bölgeyi Türk yurdu haline getirmek için oraya yerleştirdiği Ahiler olabileceği gibi; Balkanların ilk yerli halkı olan Traklar da olabileceği ifade edilmektedir. Türk tarihçilerine göre Pomaklar 11. yüzyılda Rodop dağlarına yerleşmiş olan Kuman Türklerinin soyundan gelmektedir. Bulgar tarihçileri ise Pomakların Osmanlı'nın Balkanlara girdikten sonra kılıç zoruyla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduklarını iddia etmektedir. Bir başka görüş ise Pomakların bazı bölgelerde Achiryan veya Agaryani olarak adlandırılmalarından kaynaklanmaktadır. Bu sözcüklerin Pomakların konuştuğu dilde bir karşılığı bulunmamaktadır. Bundan dolayı Milattan önce 3. ve 4. yüzyıllarda Eski Yunanistan'da yaşayan bir etnik grup olan Grek Agryani ile bağlantılı olduğu düşünülen Pomakların Yunan kökenli olduğu ve yine aynı tez doğrultusunda Osmanlılar tarafından zorla Müslümanlaştırıldıkları için dinlerinin Hristiyanlıktan farklı olduğu söylenmektedir. Bir başka görüş ise Achiryan veya Agaryani(Ahriyani) sözcüğünün Ahi sözcüğünün Farsça çoğulu olan Ahiyan ile olan benzerliği üzerine kuruludur. Ahiyan (ahiler) sözcüğü Rodoplardaki yerel halkın ağzıyla Achiryan şeklinde telaffuz edilmektedir. Osmanlı'nın Rumeli'ye yaptığı fütühat hareketlerinin başlarında, 14. yüzyılın ilk yarılarında ve daha sonra da Ahilik kurumunun önemli rolü ve hizmetleri olmuştur. Rumeli'nin birçok bölgesinde Ahi

tekkeleri kurulmuştur. Pomakların nüfus olarak yoğun yaşadığı bir bölgenin adı da Ahi Çelebi(Achry Celebi)'dir (Soysü, 1992: 148-150). Pomakçanın sadece %5 oranında Eski Grek dilinden kelimeler içerdiği de düşünülünce Achiryan sözcüğünün etimolojik kökenini Ahiler'le bağlantılı olarak düşünmek daha mantıklı görünmektedir.

Pomak kelimesi ilk kez 1839-1840 yılında Bulgaristan'ın kuzey bölgelerinde araştırmalar yapan Ami Boué tarafından kullanılmıştır (Boué,1889'dan akt. Turan, 1999:70). Boué Bulgaristan'ın Selvi ve Lofça bölgesindeki köylerin bir kısmına Pomak nahiyeleri ismi verildiğini tespit etmiştir. Pomak kelimesinin etimolojisi ile ilgili ilk tespit ise 1876 yılında Felix Kanitz tarafından yapılmıştır. Pomakların Müslümanlaşmış Bulgarlar olduğunu öne süren Kanitz, Pomoçi (Pomatsi/Pomak) kelimesinin pomoçi (yardım etmek) fiilinden türediğini ifade etmiştir. Pomakların Türk ordularında yardımcı olmalarından dolayı bu ismi aldıklarını ileri sürmüştür. Onu bu izaha sürükleyen sebep Pomakların hem dillerinin, hem geleneklerinin hem de vücut yapılarının Slavlara benzemesi sebebiyle Slav kökenli olmaları ancak Türklerin yardımcısı olarak görev yaptıkları için Pomak adını aldıkları yönündedir. Oysa Kanitz'in bahsettiği ve Pomakları bu sebeple Slav ilan ettiği gelenekler ya da konuştukları dil aynı dönemde Hazartürkleri ya da Macarlar gibi başka milletlerce de konuşulmakta ve yaşatılmakta idi. Dolayısıyla bu iddia izaha muhtaçtır (Eren, 1964: 571-572) Ancak Kanitz'in Pomak tabiri üzerindeki etimolojik açıklaması daha sonra Pomak tabirinin pomagam (yardım etmek) fiilinden gelen aynı anlamdaki pomagaci(yardımcı) kelimesinden türediği ve Pomakların Türk askerlerine yardımcı kuvvet olarak hizmet etmelerinden dolayı bu adın kendilerine verildiği şekline dönüşmüştür ve bu açıklama Türk tarih yazımında da genel kabul görmüştür (Koyuncu, 2013: 143).

Pomak kelimesinin anlamına dair bir başka açıklama ise A.İşirkov tarafından yapılmıştır. A.İşirkov, 1917 yılında Rodoplarda bulunan Pomakların kendilerine Ahriyani- Agaryani dediklerini, ancak Pomakların İslamiyeti cebir ve şiddet yolu ile kabul ettiklerinden dolayı Bulgarca mıça (eziyet etmek, zulmetmek) fiilinden türeyen pomiçen (zulmedilen, işkence gören) tabirinden Pomak kelimesinin oluştuğunu ileri

sürmektedir (İşirkov, 1917'den akt. Turan,1999: 80). Oysa herkesçe aşikârdır ki Osmanlı Devleti Balkanlarda idareleri altına aldıkları hiçbir milletli İslama geçmeye zorlamamışlardır. Yabancı milletlere gösterilen hoşgörü, mezhep ve dinlerini yaşama konusunda onlara tanınan özgürlük ve konuştukları dile müdahale edilmemesi sayesinde Balkanların her yerinde her milletten ve her dinden pek çok millet varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin zorla İslamlaştırma siyaseti uygulama gibi bir amacı olsaydı Türkçe konuşan, Türk adet ve geleneklerini yaşayan Gagavuzlarını öncelikli seçeceği de ortadadır (Eren, 1964: 573). Osmanlı Devleti tarihte ortaya çıkmış diğer imparatorlukların aksine idaresi altına aldığı milletlerin kültürünü eritmek ve özgünlerini ortadan kaldırmak niyetinde olmamıştır. 1453 tarihinde İstanbul'un fethinde Hristiyan tebaya verilen ayrıcalıklar da Osmanlı Devleti'nin Türk ya da Müslüman olmayan milletlere ayrımcılık yapmadıklarını göstermiştir.

Bir başka iddia ise 1933'te Pomak tabirinin Poturnjak/Poturnak teriminden geldiğini öne süren Ivan Lekov'a aittir (Turan, 1999:80) . Poturnyak tezi ile her ne kadar Ivan Lekov'un ismi ön planda tutulmuş ise de Vasil Kınçov'un daha 1900 yılında Pomak(Pomatsi), Poturnyak ve Bılgarite Muhamedani/Muhamedanite (Müslüman Bulgar tabirlerini eş anlamlı olarak kullandığı görülmektedir (Koyuncu,2013: 143).

“Makedonya'da çok sayıda izturcen (Türkleşen) nüfus vardır. Poturnyatsi (Poyurnyak/Poturnak/Türkleşmiş olanlar) sayısı orada yaşayan Bulgarların %10'u kadardır. Rodop Poturnyaklarına, tıpkı Bulgaristan Prensliği'ndekilere olduğu gibi Pomatsi (Pomaklar) denir. Şar (Dağı) Poturnyaklarına ise Torbeş denir, bu isim onlara Hristiyan Bulgarlar ve Arnavutlar tarafından istihzaen verilmiştir. Kicevo (Kırcova)'da Müslüman Bulgarlara Arnavutlar tarafından alaylı bir şekilde Arnavutca amca, birader anlamında Apovtsi (Apovci) adı verilir. Hristiyan Bulgarlar ise Kicevo'daki Poturnyaklara Citak adını vermektedirler. Makedonya'nın diğer kesimlerinde Müslüman Bulgarlar için kullanılan başka hususi bir tabir yoktur ve genellikle Turtsi (Türk) denmektedirler. Buna karşılık onlar da kendilerini her yerde Turtsi olarak tanımlamaktadırlar...”(Kınçov, 1900'den akt. Koyuncu,2013: 143).

Balkan coğrafyasında İslamiyet Türklerin eliyle yayıldığı için Pomak terimin Poturnyak tabirinden gelmiş olabileceği düşüncesi daha baskındır. Slav dillerinde

dinlerini değiştirerek İşlami kabul edenler Türklüğe geçmiş, Türk olmuş anlamında Potur, Poturi, Poturnak, Poturen ve Poturi gibi lakaplarla anılmıştır. Aynı zamanda Mşlmanlığı seçmiş olanlar arasında zamanla sıkı ilişkiler gelişmiş ve yerli halkla aralarında mesafeler oluşmaya başlamıştır. Bu yüzden Potur kelimesi Hristiyanlarla Yeni Mşlmanlar arasındaki yabancılaşmayı ve birbirinden kopmayı da ifade etmektedir. Zira Poturnak kelimesinin Bulgarcadaki karşılığı “Türklüğü kabul eden Hristiyan”dır. Aynı şekilde Poturvam-Potura fiileri Türkleştirmek, Poturvamse ise Türk olmak, Mşlmanlığı kabul etmek anlamlarına gelmektedir. Bulgaracadaki ve diğer Slav dilerindeki bu tabirler dil ve etnik kökene dayalı milliyet anlayışının henüz ortaya çıkmadığı dinin kimlik için tek ana bileşen olduğu dönemi yansıtılmaktadır (Koyuncu,2013: 143-144). Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altındaki halkı Mşlim ve Gayri Mşlim şeklinde ayırt ettiğini de bu noktada belirtmek gerekir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’na kadar Pomak terimine Osmanlı kayıtlarında hiç rastlanmıyor olması da Osmanlı millet anlayışının Balkanlarda etkili olduğunun işaretidir. Alp (2008: 28-31) bu konuda Osmanlı kaynaklarında Bulgar, Sırp, Arnavut gibi en küçük topluluklara varıncaya kadar birçok kavim adına rastlandığını ancak ne Batıya ait arşivlerde ne de Osmanlı arşivlerinde 19.yüzyıla kadar Pomak adının geçmediğini belirtmiştir. Pomak adının bir kavim ismi olmadığını, bu tabirin 19.yüzyılda Tanzimat Fermanı’ndan ilanından sonra Batının Osmanlı Devleti’nin iç işlerine daha fazla karışmak ve Osmanlı’nın çeşitli alanlardaki politikalarına müdahil olmak için hukuki dayanak oluşturmak ve onu zor duruma düşürmek amacıyla ortaya atıldığını söylemektedir.

Bulgaristan’ın Pomaklar için kullandığı “Bulgarca konuşan Mşlmanlar” ya da “Mşlman Bulgarlar” tabiri literatürde yeni yer almaya başlamıştır. 19.yüzyılda Bulgaristan resmi makamlarının Pomakların Slav kökenli olduklarına yönelik vurgusu sonucu kullanılmaya başlanmıştır. Bulgar milliyetçilerine göre Pomaklar türlü işkencelere maruz kalmışlar ve dinlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Ancak anadilleri olan Slavcayı terk etmemişler, Slav adetlerini ve Bulgar kimliklerini korumaya devam etmişlerdir (Brunnbauer, 1998:5).

Türk tarih yazıcılığında kabul edilen Pomaklar hakkındaki görüş, onların 11.yüzyıl ile 13.yüzyıllarda Balkanlara göç eden Kuman-Kıpçak ve Peçenek Türklerinin soyundan geldikleridir (Turan, 1999: 71; Koyuncu, 2013:145; Memişoğlu, 2005:9-20; Alp, 2008:5-24; Çavuşoğlu: 1993). Osmanlıların bölgeye fetih hareketleri düzenlemeden hemen öncesinde Müslüman oldukları ve fetih hareketlerinde Osmanlı ordularına yardım ettikleri için kendilerine Pomak dendiği ifade edilmektedir. Peçenekler, Orta Asya'dan Avrupa'ya göç ederek tarihte etkin olmuş ancak devlet kuramamış Türk boylarından birisidir. Daha sonra çoğunluğunun Hristiyanlığı kabul ettiği ve Avrupa halkları arasına karıştığı ileri sürülmektedir. Gökalp ise Hristiyan milletlerin Kuman Türklerini asimile ettiğini düşünmektedir (Gökalp,2011:130). Divanu Lügati't-türk'te Peçenekler "Rum yakınında oturan Türklerden bir bölük" şeklinde tasvir edilir. Büyük Selçuklu Devleti'nin Malazgirt Savaşı'nı Bizanslılara karşı kazanmasında Peçeneklerin önemi büyük olmuştur (Kemaloğlu,2013: 427). Memişoğlu'na göre (2005: 14) tarihi belgeler açıkça göstermektedir ki Pomaklar 11.yüzyıldan beri Pirin ve Vardar Makedonyası ile Rodoplara yerleşmiş olan Kuman Türklerinin torunlarıdır. Kuman Türkleri 11.yüzyılda Balkanlara göç etmiş ve Şamanizmi terk ederek Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Daha sonra ise Anadolu'dan gelen Türkmenlerle kaynaşmışlardır. Rodoplara ve diğer bölgelere yerleşen Kuman Türkleri Osmanlı Devleti Balkanları fethetmeden önce Anadolu Türklerinin ve tarikat mensuplarının etkisiyle İslamiyeti hali hazırda kabul etmiş bulunuyordu. Osmanlı Devleti 1358 yılında Edirne üzerinden Rodoplara fütühat hareketine giriştiğinde bu bölgeye asırlar evvel yerleşmiş olan Kuman Türklerini karşılarında Müslüman olarak bulmuşlardır. Pomak Türklerinin yeni gelen Osmanlı ordularında öncü, ardçı ve ileri keşif kollarında aktif görev alarak orduya yardım etmelerinden ötürü Balkanlaraki slav hakların Kuman Türklerine Pomagaç adını vermişlerdir ve bu sözcük zamanla Pomak şeklinde evrimleşmiştir.

Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti İdaresi tarafından 1914 yılında yayınlanan "Zavallı Pomaklar!" Adlı risalede Pomakların Bulgarca konuşmaları yüzünden Müslümanlaştırılmış Bulgar olarak görülmeleri ve zorla Hristiyanlaştırılmaları üzerine şu ifadeler yer almaktadır(Akgün, 2005:13-14):

“İşte bu millet son Balkan Harbi'nde tâli-i harbin tarafına teveccüh etdiğini görünce cihanı feth etmiş zann ederek kabına sığamaz oldu ve tabî'atında olan bütün canavarlıklarını ortaya koydı. Bulgarlar ilk önce tekâlîf-i harbiyye diyerek teb'a-î asliyyesinden olan ahâlî-i İslâmiyyenin elinden varını yoğum - kadınların zînet ve elmaslarına varıncaya kadar – her şeyi aldıktan sonra (8) istilâ eyledikleri yerlerde büyük küçük, kadın erkek demeyerek binlerce dindaşlarımızı kılıçdan geçirdi ve ânı müte'âkib de mikdârı (150.000) yüzelli bini mütecaviz olan Pomak dindaşlarımızı kurûn-ı vasatî mezâlimini gölgede bırakacak bir takım zuim ve işkenceler isti'mâliyle cebren Hristiyan etdi ki el-ân Hristiyan bulunan Pomak dindaşlarımızın yegâne kabahati Bulgarca'da tekellüm edebilmeleri teşkil ediyor! Demek ki Bulgar milletinin indinde fazla lisan bilmek âdeta bir cinayet yâhud her Bulgarca bilen Bulgar olması ta'bir-i diğerle Hristiyan olması iktiza ediyor. Mantık olsa olsa bu kadar olabilir, bahane bulunmaz belki de Bulgar mantığı bunu icâb ediyor! Cebren ve kahren Hristiyan edilen Pomak dindaşlarımız Rapçoz (Lüpça), İstanmaka(Asenovgrad), Aydos(Aytos), Peştere, Razlık(Razlok), Norakop(Nevrokop), İstirumce(Strumitsa), Cum'a-i Bâlâ(Blagoevgrad) ve Ahî Çelebi kazalarında kesretle, sâ'îr kazalarda dağınık bir sûrette bulunmaktadırlar.”

Celal Nuri Bey de 1918 yılında Pomaklar üzerine yazdığı bir yazıda Pomaklar hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur (Kemaloğlu, 2013:428):

“Rodop Dağı civarında, Makedonya Rumeli-i Şarkiye'de (Doğu Rumeli'de) Pomak itilak olunur (diye adlandırılır), lisanları Bulgar, mezhepleri Müslüman, his itibariye kuvvetli Türk, adetleri namâlûm (bilinmeyen), menşeleri meşkun bir kavim vardır. Bunlar vehle-i ulada (ilk başlangıçta; birdenbir) ihtida etmiş (hidayete ermek, Müslüman olmak) Bulgar addolunabilirse de zannederim ki hakikat bu merkezde değildir. Kadim Trakya ahalisinden oldukları da meczumdur.”

Brunnbauer (2001: 46) Pomakların kökenine dair çeşitli senaryolardan bahsetmiştir. Bu senaryolardan birinde Pomaklar 14. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin fetih hareketlerinden hemen sonra Balkanlarda özellikle Rodoplarda yerleşmiş Anadolu köylüleri olan Yörüklerin torunları olarak ifade edilmektedir. Bir diğerinde Pomaklar Bulgar kadınlarla evlenmiş Osmanlı askerlerinin soyundan gelmektedir. Bu varsayım soyun kan yoluyla erkekten, dilin ise anneden çocuğa geçtiği inancı üzerinde temellendirilmektedir. Bir diğer senaryayo göre ise Pomaklar Batı Anadolu'dan gelmektedir. Bunun için Anadolu ve Pomak köyleri arasındaki isim benzerlikleri ispat olarak sunulmaktadır (Dürük, 2007: 14).

Pomakların tarihine yönelik pek çok farklı açıklamalardan bir diğeri de Pomak Kültür Derneği tarafından düzenlenen Halklar ve İnançlar konferansında şu şekilde ifade edilmektedir: Pomaklar Antik Slav haklarındandır. Boşnaklar ve Arnavutlar gibi 14.yüzyıl başlarında topluca İslamiyet'i kabul etmiş Balkanların eski milletlerindendir. İslama geçişleri aslında geniş bir zaman aralığında olmuşsa da kitlesel geçişler 14.yüzyılda olmuştur. Pomakların topluca Müslüman olmalarının nedeni İslamiyet'ten önce Hristiyanlığın bir kolu olan Bogomilizm inancını benimsemiş olmalarıdır. Bogomilizm Ortaçağ öncesi Bulgaristan civarında ortaya çıkmış bir Heteredoks inanç akımıdır. Sivil itaatsizliği savunan ve çoğunlukla derviş, keşiş hayatı yaşamayı tercih eden Bogomiller 14.yüzyıldan itibaren kendilerini yakın gördükleri Bektaşî inancına yönelmiştir. Pomakların ataları olan Ekslavonlar arasında Bogomilizm inancının yaygın olduğu, Bogomillerin Bizanslılarla sürekli bir çatışma içinde oldukları ifade edilmektedir. Bu yüzden Osmanlı Devleti Balkanlara girdiğinde Pomaklar Bizansa karşı Osmanlı ordularına yardım etmişlerdir (Özcan, 2013: 37-40).

Pomakların Slav zümresine mensup olduğunu ileri sürenlerin dışında onların Eski Trak kavimlerinden geldikleri iddiasını savunanlar da vardır. Bunlar arasında en meşhurlarından olan Veda Slavna(Stefan Verkoviç, 1874) adlı eser örnek verilebilir. Bu eserde anlatılan halk hikâyelerinin birçoğu Rodop bölgesinde geçmektedir. Pomakların Rodoplara nasıl gelip yerleştiği, onların gelenek ve görenekleri destanlaştırılarak anlatılmaktadır. Ancak bu hikâyelerde vurgulanan Pomakların eski Traklardan gelmiş olmaları hususu Bulgar tarihçilerinin şiddetli eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu hikâyelerin iddia edildiği gibi halk hikâyeleri oldukları değil, uydurma oldukları ifade edilmiştir (Memişoğlu, 1991: 19) .

Yunan makamlarının Pomaklar hakkındaki iddiası ise onların Büyük İskender'in torunları olduğu ancak Osmanlılar tarafından zorla Müslümanlaştırıldıkları yönündedir. Bir başka iddia ise Pomak isminin cephe ya da savaş dışında kalmış anlamına gelen "apamahos" ya da çok içki içen anlamına gelen "poma" kelimelerinden türediğidir. Bunlardan ilki Pomakların cephede canlarının sıkıldığı,

savaş meydanından kaçtığı yani asker kaçağı oldukları; ikincisi ise bölgede üzüm ürettikleri ve dolayısıyla şarap içtikleri düşüncesine dayanmaktadır. Pomakların eskiden Helen olduklarını iddia edenlerin bir kısmına göre ise Pomaklar Büyük İskender'in torunları değil, Asya seferinde yanından eksik etmediği bir Yunan kabilesi olan Agriyanların torunlarıdır. Ancak Bizans kroniklerinde ve tarihinde Rodoplarda Agriyanlar diye bir unsurdan söz edildiğine rastlanmamaktadır (Çavuşoğlu, 1993: 107-109).

Günümüzde Bulgaristan'da Pomaklar için yaygın olarak kullanılan *Bilgaro Mohamedanski* (Müslüman Bulgar) terimi 1930'lardan sonra yaygınlaşmıştır (Brunnbauer, 2001:44). *Bilgaro Mohamedanski* kavramını yaygınlaştıran kişi Bulgar etnograf Stoyu Şişkov, Pomaklar için Müslüman olmalarının her zaman onlar için en önemli şey olduğunu ve milliyetlerinin bu yüzden geri planda kaldığını ifade etmiştir (Turan, 1999: 71). Aynı şekilde Spiridon Gopçeviç de 1880 yıllarında Makedonya Pomaklarının Türkçe bilmemelerine rağmen kendilerine Türk dediklerini çünkü Müslüman olmayı Türk olmakla eş tutuklarını belirtmiştir (Koyuncu, 2013: 145). Bulgar tarihçi Yordan İvanov da 1915'te Pomakların aslında Slav olduklarını bildiklerini ancak Müslüman oldukları için dinlerine daha çok önem verdiklerini ve Slav oldukları gerçeğini ört bas etmek istediklerini söylemiştir (Turan,1999: 75). Turan (1999) da Pomaklar hakkındaki makalesinde Makedonya'daki Pomak köylerinde Pomakların kendilerini Türk olarak tanıttıklarından bahsetmektedir ve Pomakların, Balkanların en dindar etnik grubu olduğunu ifade etmektedir. Pomakların Türkçe öğrenim götmek istediklerinden ama Makedonya hükümeti tarafından Müslüman Makedonlar oldukları ve Türkçeyle bir işleri olmadıkları yönünde tepki aldıklarını aktarmaktadır. Aynı şekilde Bozok ve Yükselsin'in (Bozok-Yükselsin,2016: 423) Makedonya'da yaptıkları alan çalışmasında Pomaklar iddia edildiği gibi Osmanlılar tarafından zor ve baskıyla değil, Osmanlılardan çok önce Müslüman olduklarını söylemişlerdir. Ahmet Cevad da (2012: 65) Balkan Savaşları yaşandığı esnada Bir Bulgar gazetecinin 1912 yılında yazdığı bir yazıdan şu bölümü aktarmaktadır:

“Makedonya’da gerek halis Türk olup bazı nukatta Yörükler namıyla yad olunan gerek muhtedi İslam olan Pomaklar, Hristiyanlarla pek a’la anlaşabiliyorlar, çalışkan bir halk vücuda getiriyorlar. Hristiyanlar ekseriya Müslümanların emlakini iltizam edip onlardan mükemmel mahsulat istihsal ediyorlar; bu mahsulatın bir kısmı emlak sahibi olan Osmanlıların da istifadesini temin eder. Türkler ale’l-umum merhametli ve şefkatli olup hayrat ve hasenatı severler. Mesela susuz mahallelere su isale ederek oraları çeşmelerle techiz, kezalik köprüler inşa, eytam veya fukara için imaretler tesis ederler.”

Yunanistan’da yapılan başka bir alan çalışmasında ise Yunan hükümetinin Pomakların yaşadığı bölgeyi önce resmi olarak Türk bölgesi diye adlandırdığı ancak daha sonra Müslüman bölgesi olarak tanımladığı ve Pomaklar ile Türklük kelimesini yan yana kullanmaktan kaçındığı ifade edilmiştir. Bölgede görüşülen Pomaklar ise kendilerini Türk olarak tanımlamışlardır. Ayrıca Bulgarcanın anadilleri olmadığını, savaş zamanı dağlarda rehin durumunda kaldıklarını, Bulgar askerleriyle iletişim kurmak zorunda kaldıkları için Bulgarca’yı öğrendiklerini söylemişlerdir (Demetriou, 2004: 102-111). Pomaklar konuştukları dil yüzünden Bulgaristan tarafından Bulgar sayılsada onlar kendilerini Türk olarak gördüklerini ifade etmektedirler (Başaran-Gürcüm, 2007: 217). Nitekim Pomak lehçesinin de iddia edildiği gibi Bulgar menşeli olduğu değil, %30’unun Ukrayna, Bulgaristan ve Makedonya Slavcalarından, %25’inin Kumanca-Kıpçakça, %15’inin Nogayca ve %10’unun Arapçadan oluştuğu ifade edilmektedir (Özönder, 1988: 18).

Hiçbir Balkan topluluğunun tarihi Pomaklar kadar karışık değildir. Pomak tarihi sürekli olarak farklı milliyetçilik söylemleri ile manipule edilmektedir. Pomaklar Bulgaristan’da, Yunanistan’da ve Makedonya’da bitmek bilmeyen asimilasyon politikalarına maruz kalmaktadırlar. Pomaklar hakkındaki entelektüel meraka rağmen onların “Pomak” olarak adlandırması bile bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü onlar Bulgarsitan için ancak Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olarak; Yunanistan için Slavca konuşan ve Müslüman olan Yunanlar olarak Türkiye içinse Slavlaştırılmaya çalışılan Türkler olarak anılmaktadır (Boboc-Cojoru, 2013: 334). Örneğin Bulgararistan’da yaşayan bir Pomak söz konusu milliyetçilik politikaları yüzünden Balkan Savaşlarından komünizmin çöküşüne kadar geçen sürede altı kez ismini değiştirmek zorunda kalmıştır. Tüm Pomakları kendi milliyetine ait olmaya zorlama

politikalarına bakıldığında Pomak kelimesinin bir millete ait olmaktan çok bir arada kalmışlığı ifade ettiği görülmektedir. Pomakların milliyet noktasında gri bir bölgede yer alması onları tüm devletlerin tahakküm kurmak istediği bir alan haline gelmesine yol açmaktadır (Neuburger, 2000: 183). Türkiye dışında Pomak nüfusun bulunduğu diğer ülkeler, Pomakları sürekli olarak kendi milliyetlerine dâhil edebilmek amacıyla siyasi söylemler geliştirmektedir. Bu bağlamda Pomaklar hakkında yapılan çok az bağımsız çalışma olduğunu söylemek gerekir. Genelde etnik kimliğe vurgu yapan yanlı çalışmaların aksine Pomaklar hakkında yapılacak sosyolojik araştırmaların daha önemli olduğu söylenebilir.

2.3. Kırklareli Hakkında Genel Bilgiler

2.3.1. Kırklareli'nin Tarihçesi

Kırklareli, Balkanların renkli kültürel yapısının kendini gösterdiği bir ildir. Yörenin kültüründe, dilinde, inançlarında, gelenek ve göreneklerinde bulunan zenginlik köyden köye hatta köylerin içinde bile çeşitlilik göstermektedir. Kırklareli fetihlerle ve göçlerle sürekli olarak muhatap olmuş ve bu hareketlerin doğal bir sonucu olarak bir kültür mozaigine dönüşmüştür. Trakya bölgesinde bulunması sebebiyle pek çok Türk boyunun geçiş güzergâhında yer alan Kırklareli, kiminin geçip gittiği kimininse yerleşip kaldığı, pek çok kültürel unsurun harman olduğu bir alandır. Burada geçmişten günümüze gelen pek çok adet ve inanç, bir bütünlük ve uyum içinde var olmaya devam etmektedir.

Kırklareli konumu itibarıyla tarih boyunca bir geçiş noktası olmuştur. “Eski çağlarda İskitlerin, Perslerin, Trak kavimlerinin kurduğu Odris Devleti’nin Makedonya Kralı Filip’in ve Galatların hâkimiyeti altında kaldıktan sonra Roma topraklarına katılmış ve Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasından sonra ise Bizans’ın (Doğu Roma) sınırları içinde kalmıştır” (Öden, 2013: 4). Roma ve Bizans dönemlerinde de pek çok kez işgal edilen Kırklareli’nin Osmanlılar tarafından ne zaman fethedildiği ile ilgili kesin bilgi yoktur. Bunun sebebi şehir ile ilgili veri sunan ilk yazılı kaynakların 16. Yüzyıla tekabül etmesidir. Ancak genel kabul, şehrin Edirne’nin fethinden sonra

I.Murad tarafından alındığı yönündedir. Bu da tarih olarak 1367-1372 yılları arasındaki bir döneme denk düşmektedir.

Kırklareli fethedildikten hemen sonra Türkmen ve Yörüklerin bölgeye yerleştirilmesi yoluyla Türk yurdu haline getirilmeye çalışılmıştır. Nitekim 14.yüzyıl başlarında buradaki ve Balkanlardaki Türk nüfusunun yoğun olması sebebiyle Trakya bölgesi, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen kısa süreli karışıklığa müdahale olmaksızın tek başına dayanabilmiştir.

“Kırklareli, idari olarak Osmanlıların ilk dönemlerinde Vize Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi iken, daha sonra Rumeli Eyaleti'nin bir sancağı haline getirilmiştir. 17. yüzyılın ilk yarısında Özi Eyaleti'nin kurulmasıyla Kırklareli bu eyaleti bağlanmıştı. 19. yüzyıla kadar sancak olarak kalan Kırklareli'nin 1292 (1875) yılında Edirne'ye bağlı bir kaza olduğu görülmektedir. 1304 yılında Sancak olarak idare olunmuştur. Bu tarihten itibaren uzunca bir süre barış süreci yaşayan Kırklareli Balkan Savaşı ve 1. Dünya Savaşı sırasında Bulgar ve Yunan işgaline maruz kalarak büyük eziyet ve sıkıntılar yaşadıkdan sonra 10 Kasım 1922'de nihai özgürlüğüne kavuşmuştur” (Özkaya, 2013: 2).

Kırklareli'nin adı daha önceleri Kırkkilise iken, bu isim milli ve manevi değerleri yansıtmadığı gerekçesiyle 1922 yılında alınan bir kararla değiştirilmiştir.

“Osmanlılar, köy yerleşim yerleri hariç Rumeli'de ele geçirdikleri merkezlerin adlarını genellikle değiştirmemişler, ya eski ismi kendilerine göre telaffuz ederek Türkçeleştirmişler veya aslından tenime yolu ile karşılığını vermişlerdir. Haryapoli/Hayrabolu, Bize/Vize ve Saranta Ecclesies /Kırkkilise gibi. Mevcut bilgilere göre Kırkkilise adı Cumhuriyet dönemine kadar kullanılmıştır. Millî Mücadele'nin başarı ile neticelenmesinden sonra, umumî efkârda ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde millî kültürümüze ters düşen yeradlarının değiştirilmesi hususunda fikirler belirmiş, Kırkkilise halkı da çeşitli defalar şehir ismindeki kilise tabirinin kaldırılması yolunda Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı)'ne müracaat etmişlerdir. Kırkkiliseli Bolu Milletvekili Dr. Fuad (Umay) Bey de konunun takipçisi olmuştur” (Akın, 1997: 9).

Rivayete göre, Kırklareli Osmanlı ordusu tarafından fethedildiği sırada düşmanla girilen çarpışmalarda kırk Türk yiğidi şehit olmuştur. Şehitlerin kabirlerinin bulunduğu bölgeye Kırklar Baba denilmiş ve onların mezarlarına hürmeten de aynı yere Kırklar Baba Dergahı kurulmuştur. Balkan Harbinde tahrip edilen dergâhın

kitabesinde “*Kırk kimesne şehit oldu bu yerde/ Bu nam ile anıldı bu belde*” ibaresi yazılmıştır. Böylece Kırkkilise ismi Kırklareli milletvekili Fuat Umay tarafından verilen bir teklif üzerine 20 Aralık 1924 kabul edilen 537 Sayılı Kanun'la Türk teşkilatında kullanılan il/el tabirine istinaden tarihine ve gelenekleri uygun olarak Kırklareli adını almıştır (Akın,1997: 11).

1828-1829 yıllarında Kırklareli, Edirne ile birlikte Rusların işgaline uğramıştır. Kırklareli'nin Ruslar tarafı ndan ikinci işgali 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında meydana gelmiştir. Savaş sonrası 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile Kırklareli, Rusya'nın desteğiyle ve öncülüğüyle kurulan Bulgaristanın sınırları içerisinde kalmış, ancak Rusya'nın Balkanlar'a tamamen hâkim olması, Avrupa devletlerinin tepkisine neden olmuş ve Berlin Konferansı sonunda imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile Kırklareli yeniden Osmanlılar'a bırakılmıştır (TUIK, 2013: 11).

1877-1878 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan savaş sonucu Balkanlarda kaybedilen topraklarda yaşayan Müslümanlar, Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır. Bu göçler esnasında pek çok insan Kırklareli ve köylerinde kalmış; pek çoğu ise Anadolu'ya doğru hareket etmiştir. Bu göçler ve yeni toplulukların Kırklareli'ne yerleşmeleri Balkan Savaşları sonrasında, 1924 yılındaki Türk-Rum Mübadelesi'nde, 1935-1938 yılları arasında, 1950, 1968,1974 ve 1989 tarihlerinde yoğun olarak devam etmiştir (Kurtulmuş, 2010: 47).

2.3.2. Kırklareli'nin Coğrafi Yapısı ve İdari Durumu

Kırklareli, Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde yer almaktadır. Kuzeyinde Bulgaristan; doğusunda Karadeniz; güneydoğusunda İstanbul (Çatalca); güneyinde Tekirdağ (Saray, Çorlu, Muratlı ve Hayrabolu); batısında ise Edirne (Uzunköprü, Havsa, Merkez ve Lalapaşa ilçeleri) bulunmaktadır. Toprakları, kuzeyden Bulgaristan sınırını oluşturan Revze Deresi Vadisi, doğudan Karadeniz, güneyden Ergene Irmağı ana vadisi ve batıdan ise Ergene Irmağı'na karışan Teke Deresi'nin su bölüm çizgisi olan sırtlarla kuşatılmıştır (TUIK,2013: 12).

Kırklareli ilinin nüfusu, 2013 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 340 559'dur. Nüfusun 232 309 kişisi şehirlerde yaşarken, 108 250 kişisi ise belde ve köylerde yaşamaktadır. Şehirde yaşayanların oranı % 68,2, köyde yaşayanların oranı % 31,8'dir. İl merkezi nüfusu 68 004 kişidir. İlin nüfus yoğunluğu ise 54 kişi olup; 100 olan Türkiye değerinin altındadır. Nüfus bakımından en büyük ilçeleri sırasıyla Lüleburgaz ve Merkez iken en küçük ilçesi ise Kofçaz'dır. Kırklareli ili 81 il arasında Türkiye'nin en kalabalık 54. ilidir. Kırklareli ilinde Merkez ilçe dâhil 8 ilçe, 21 belediye ve 178 köy bulunmaktadır (TUIK, 2013: 13).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POMAKLAR ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ

Pomakların sosyal ve kültürel yapılarını ele alan bu bölümde, Pomakların aile yapıları, mimarileri, çalışma biçimleri, dayanışma ağları, din ile kurdukları ilişkileri, toplumsal tören ve ritüelleri, yemek kültürleri ve dilleri ele alınmıştır. Saha çalışması sırasında görüşülen kişilere Pomak sosyokültürel yapısının bileşenlerini anlamaya yönelik çeşitli sorular yöneltilmiştir. 14 Pomak köyünü kapsayan saha çalışmasında 30 kişiyle yüz yüze mülakat yapılmıştır. Mülakat kayıtlarının her biri ortalama 90 dakika sürmüş ve ses kayıtları deşifre edilerek temalara göre kategorilendirilmiştir. Deşifre metinler ve alanda yazılan notların yardımıyla nitel araştırma veri analiz tekniklerinden "betimsel analiz" tercih edilerek alandan elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

3.1. Aile Yapısı

Pomaklar için ailenin, hayatlarındaki en önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Burada aile derken sadece çekirdek aileyi değil; Pomakların *yedinci kuşağa* kadar uzanan geniş bir yelpazedeki akrabalarını bile bu kavram altında değerlendirdiğini belirtmek gerekir. Göç sonrası Kırklareli'ne yerleşen Pomaklar imkânları el verdiğince Bulgaristan ya da Yunanistan'daki akrabalarını sık sık ziyarete gitmişlerdir. Görüşmecilerden genç yaşta olanları da bu ziyaretleri sürdürmeleri ve akrabalarla kurulan bağları devam ettirmeleri için teşvik edildiklerini ifade etmektedir. Pomakların birbirlerine bu kadar bağlı olmalarının nedeninin onların *göç travmasını* tecrübe etmiş bir toplum olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesiyle başlayan süreçte pek çok yakınıni "katliamlarda" ya da Türkiye'ye doğru yaptıkları yolculukta kaybeden bir toplumun geriye kalan aile üyelerine *tüm gücüyle sarılmış olması* Pomakların bugünkü *derin aile bağlarını* açıklayabilir.

“Yani o önceden geliyor biz akrabanın önemini daha çocukluktan öğreniyoruz her türlü şeyde bunu hissediyosun. En en alta inersek dedelerimizde olabilir. Bakın biz yollardayız göçebeyiz birbirimize sıkı sıkıya bağlanmalıyız anlayışı belki de yıllar boyu sürmüştür bize kadar gelmiştir.” (GK-29,Üsküp)

Pomaklar özellikle birbirlerine ihtiyaç duydukları anlarda, önceden düşman olduğu bir insanın bile ona destek olduğunu belirtmişlerdir. Birbirlerini *koruyup kollamanın*, birbirlerinin ihtiyacı olduğunda *elinden geldiğince yardıma koşmanın* Pomakların en belirgin özelliklerinden olduğu söylenebilir. Görüşülen kişiler eskiden bir Pomak'ın biriyle kavga etmesi durumunda bütün Pomak köylerinin ona yardıma gittiğini aktarmışlardır.

Pomaklar eskiden çok çocuk sahibi olmayı tercih ederken, günümüzde genelde çocuk sayısı ikiye geçmemektedir. Pomak nüfusunun daha çok köylerde toplandığı dönemde, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan Pomak toplumunda çocuklar "iş gücü" olarak da değerlendirilmekteyken; bugün hem tarımın makineleşmesi, hem eğitim düzeyinin artması hem de ekonomik koşulların zorlaması; bir çocuğun *büyütülüp okutulmasının eskisinden çok daha zahmetli olması* sebebiyle az sayıda çocuk sahibi olma yönünde bir eğilim olduğu görülmektedir.

“Şimdi genelde Balkanlardan gelmenin şeyidir ama artık her yeri etkiliyor. Mesela, Balkanlar'da gördüm 2 geçmiyorlar. Yani bir kız bir de çocuk olursa tamam bitti diyorlar kesinlikle. Şimdi eskiden bizim dedelerimiz ve biz 4 kardeşiz ama benim iki tane kızım var. Yani genelde bu etkiliyor Pomaklara has bir şey değil yani yöresel bir şey gibi geliyor bana.” (GK-30, Üsküp)

“Şu anda Pomaklar bilinçlidir. En fazla üç çocuk olur. Eskiden benim çocukluk dönemimde dört, beş, altı olmuş ama bizler yetiştikten sonra en fazla üç çocuk hatta bir iki mesela. Bunun iki çocuğu var büyük oğlumun bir tane var istemedi. Eğitim durumuna da bağlı geçim durumuna da bağlı.” (GK-10, Büyük Mandıra)

“Önceden çalışmaya insan lazımmiş, ne kadar çok çocuk, işler o kadar kolay gider.” (GK-17, Sergen)

“Şöyle geçmişe bakılınca hani yoğunlukla 5-6, benim babaannemlerde 7 kardeş şuan yaşayan kaç tane var bilmiyorum ama bayağı 7-8 kardeşlerdi. Yani geçmiştekiler öyle ama gelecektekiler modern çağa ayak uydurmak yani asimile olmuşlar ve şuan 2 en fazla 3.”(GK-7, Armağan)

Pomaklar evlatlarına “düşkün” olduklarını ifade etmektedirler. Evlenip çoluk çocuğa karışan insanlar bile kendilerine anne babaları tarafından "çocuk gibi muamelede bulunulduğunu", ailelerinin kendilerine karşı oldukça *hassas ve kıyımsız* olduklarını söylemişlerdir.

“Mesela burda doğudan gelen arkadaşlar var bizim eve mantolamaya gelen ustalar şok oldu. Bizim burda anne baba bizim üzerimize çok düşer yaşıımız kaç oldu ama hala bizim üzerimize düşerler çocuk bi geldi ya dedi ben şok oldum ben dedi 12 13 yaşında babam bi vurdu tekme beni attı sokağa diyo ne halin varsa gör diyo. Ya diyo sen afedersin eşşek kadar olmuşun hala senin üzerinde çok duruyolar diyo şaşıryolar mesela. Ama böyle burda böyle yani.” (GK-29, Üsküp)

“Evlatlarına çok düşkünler. Böyle sanki istemezler, öyle duyarsız gibi dururlar; ama yakarlar ortalığı. Dünyayı yakarlar çocuklar için...” (GK-18, Babaeski)

Pomaklar kız ve erkek evlat arasında “asla” ayırım yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Hatta görüşülen kişilerden bazıları kız evladın daha çok el üstünde tutulduğu ve ona daha çok özen gösterildiği için evlenince de Pomak kadınlarının evin idaresinde daha çok söz sahibi olduğunu söylemiştir. Ancak bunun Trakya bölgesinde yaygın bir özellik olduğunu, Pomaklara özgü bir davranış olmadığını da belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili bir anlatı şu şekildedir:

“Kızları daha çok severler kızların hatrına damada daha çok önem verirler. Mesela bir hikâye anlatayım. Bu konu hakkında, Pomakların arasında deniliyor ki yani bu, bunun işareti olduğunu anlatırlar, derler ki bir masal olarak anlatırlar bir babanın oğlu askere gidiyor. Askerden teskereye geliyor baba evde yatıyor divanından, ama oğlum hoş geldin, geçmiş olsun demiyor. Ama 5 dakika sonra damat geliyor. Kalkmış yatağından kapıda damadı karşılıyor. Onu anlatıyorlar burada onun için diyorum. Dolayısıyla oğul alınmış. Ben askerden geldim teskereye geldim. Daha yatağından tepişmeden bana hoş geldin oğlum dedi ama damada oraya geldi. Bu hüzünlenmiş bir alınmış tabii. Burada alınan kültür gereği babasına bir şey demiyor annesine söylüyor. Anne ben bir hata mı işledim diyor. Kusur mu ettik yani ben bu evin asli unsuru iken damadı geldi babam gitti onu kapıda karşıladı. Annesi de bir anlam veremiyor buna. Veremeyince annesi eşine soruyor. Be adam diyor oğlum buna alınmış, neden böyle yaptın? Böyle deyince oğlunu çağırıyor ve eşini de çağırıyor. Otur oğlum dinle beni diyor. Ondan sonra baba oğluna bir ders veriyor. Oğlum sen benimsin sen benim elimin altındasın. Ama ablan veya kız kardeşin, biz emanetinizi o damada teslim ettik. Emanetimize sahip çıksın diye ben ona hürmet ettim, şahsına değil. Anladın?” (GK-30, Üsküp)

“Kız erkekten daha üstün demiycem ama ayırım falan olmaz kızım neyse erkekte odur. Hatta bazen deriz ki kızımız olsa erkek olmasa.”(GK-12, Kocayazı)

“Kızlar daha canayakın. Kız olursa ana baba da yaşlanınca daha rahat eder, ama malların çoğu çocuğa kalır, kıza pek bişey verilmez.” (GK-2, Katranca)

Pomaklarda evlenince erkek tarafıyla yaşamak geçmiş birkaç on yıla kadar halen uygulanan bir gelenek olmuştur. Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre Pomak evleri de bu *birlikte yaşama deneyimine* uygun şekilde inşa edilmiştir. Ancak gençlerin “okumak” için büyük şehirlere ya da Kırklareli’nin merkez bölgelerine yerleşmesi ve iş imkânlarının buralarda daha iyi olması sonucu özellikle köylerde devam eden *birlikte yaşama âdeti* son bulmuştur. Artık yeni evliler nerede yaşayacaklarına kendileri karar vermekte ve ayrı eve çıkmak istemektedirler.

“Şimdi onun 2 şeyi var eskiden beraber olmak iyiydi şimdi değil ben öyle bakıyorum beraber olmak niye iyiydi eskiden toplu olarak yapabileceği işler vardı 7 yaşındaki çocuğa da iş vardı 70 yaşındaki anneye de ihtiyaç vardı. Şimdi artık teknolojik gelişmelerin etkisiyle bişey oldu onun bi de güzelliği neydi yaşlılar kendini yalnız hissetmiyolardı. Bi hareketlilik vardı onları görüp onlardan ders alıyolardı. Dolayısıyla beraber yaşamının artısı bu. Ama şimdi öyle olmayınca kadının da işi vardı tarla da işi vardı erkeğin de işi vardı yaşlının da gencinde burada şimdi adam traktörle geliyo 100 dönüm 200 dönüm tarlasını bi haftada yapıyo şimdi hayvancılık daha modern hale geldi .Onların kendi enerjilerini harcayacak erangi bişey kalmadı ki kalmayınca gelin kaynana didişmesi daha fazla olmaya başladı. Bu sefer ne yapacak içerde ya gelicek kocasıyla didişecek ya da kaynanasıyla şimdi bu teknoloji gelişmeler bu şeyde hepsinin ayrı olmaları daha iyi olur diye düşünüyorum.”(GK-30,Üsküp)

Köylerde yapılan görüşmelerde Pomak ailelerinin aynı evde oturmaya bile aynı bahçe içinde yapılmış birkaç müstakil evde yine birlikte yaşama deneyimini sürdürdüğü görülmüştür. Ancak Pomaklar aynı bahçe içinde farklı evlerde yaşamayı da “ayrı eve çıkma” olarak algılamaktadırlar. Çünkü bir önceki kuşak, tüm erkek çocuklarının evlenerek evin bir odasında yaşamaya devam ettiği bir yaşam biçimini tecrübe etmiştir. Pomaklar genelde yaşlı anne babalarının yanında bir evladın mutlaka kalmasına dikkat etmektedirler. Aynı şekilde yaşlılar da tek başlarına yaşamak istememekte ve çocuklarından birinin onlarla kalması için uğraş vermektedirler. Bu yönüyle Pomakların bu tutumunun Anadolu'nun pek çok yeriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

“Yeni gençler şimdi daire isterler. İş yok köyde, hepsi kaçır kasabaya sigorta işine, ne yapsın köyde debelenip, ne uzalır ne kısalır görüyon işte.” (GK-8, Kuzulu)

“Bir de zaten şöyle bir şey şimdi evlenen kişi eğer köyde kalıcaksa zaten ya ailesi kayınvalidesi ile yaşar ya da yanında bir evde yaşar.”(GK-9, Kula)

“Yani bir gelenek vardır bizde baba ve anne bi oğlu onu yanlarında tutmak için her türlü filmi yaparlar. Yani bu ocak tütsün diye gerçi bu çok güzel bir şey. Keşke bir tanesi de iki tane kalsa yani ona dikkat ederler. İlla ocakta bir tanesini bırakacaklar. Ne yapıp ne edip bi tanesini bırakacaklar.”(GK-28, Kırklareli Merkez)

“Gelin sorar: “Katın var mı, araban var mı?”.Şimdikiler fazla akıllı. Biz o kadar bakmazdık. Tabi, öyle eskiden sadece bir odası olurmuş bir ev içinde. Biz o zaman çok görümce mi var, çok kayını mı var... Bilmem ne mi var? Bakmazdık. Çocuk da uyumluysa giderdik.” (GK-27, Armağan)

Alan araştırması sırasında elde edilen veriler, Pomak gelinleri ile kaynanaları arasında uzun süredir devam eden birlikte yaşama deneyimine rağmen, normalde gerçekleşmesi beklenen gelin-kayınvalide çatışmasının Pomaklarda “çok düşük düzeyde” olduğunu göstermiştir. Bunun nedeninin *Pomaklarda yaşlı insanların sözünün çok kıymetli olması* ve genelde *büyüklerin sözünün kanun gibi algılanması* olduğu söylenebilir. Ayrıca Pomakların “ketum” olması, “aralarında geçen olumsuz durumları dışarıya yansıtmayan”, “içe kapalı bir yapılarının olması” da olumsuz olayların çok geçmeden üstünün örtülmesi ya da *tatlıya bağlanması* şeklinde sonuçlanmasını sağlamaktadır.

“Orda şeyi tam olarak görebilirsiniz bizim Trakyanın böyle bazı olumsuz özellikleri vardır, orda onu görürsün mesela çekememezlik oluyo bazen en ufak bişeyden o kıskançlık, çekememezlik dediğimiz olay olur. Ama bişey oldu mu çok iyi birlik olurlar. Yani o Pomaklarda da vardır mesela bi olay bişey oldu mu hemen üçümüz görüş ayrılığına düşeriz bi şeyi tartıştıgımızda ama böyle bi birliktelik sağlanması gerektiğinde birbirimize hemen sıkı sıkı sarılırız. Gelin kaynana da öyledir.” (GK-16, Pınarhisar Merkez)

Pomaklar aile içinde kadın ve erkeğin “eşit derecede söz sahibi” olduğunu söylemektedirler. Hem ev içinde yapılan işler hem de dışarıda halledilmesi gereken işler olabildiğince birlikte yapılmaya çalışılmakta ve erkekler eşlerine her konuda yardım etmektedir.

“Şöyle demokratik; yani kadınlar da tarlaya, erkekler de tarlaya gider. O ayrım yoktur. Çalışma konusunda, kadın erkek çalışırlar.” (GK-19, Ertuğrul)

“Şöyle söyleyeyim öyle katı kuralları yok yani baskıcı erkek egemen bu yapıları yok Pomakların ya bayan buyurur ya da ortaklaşa karar alınır yani illa benim dediğim olacak diye bir şey söz konusu değil yani doğuda olduğu gibi erkek egemen bi yapıları yok.” (GK-15,Sarpdere)

Görüşülen kişiler, Pomakların eşlerini seçerken önceden sadece Pomak olanlarla evlenme hususunda çok *hassas* davrandıklarını, hatta bazen aynı köyde yaşayan Gacallarla (Kırklareli'nin yerli halkı) bile kız alıp vermediklerini ama gençlerin okumak için şehir dışına çıkması sebebiyle “eş adaylarını artık kendilerinin belirlediğini”, anne-babaların bu karara “saygı duymak zorunda kaldıklarını” ifade etmişlerdir. Eskiden "ara sıra da olsa görücü usulü evlilikler" yapılmaktayken bugün bu uygulama neredeyse ortadan kalkmıştır.

“Yok yani, şu etapta hepsi bir karışmaya uğramıştır. Günümüzde yok; ama eskiden diyorum ya, aynı köyün içindeki mahalleden mahalleye alışveriş yasakmış. Öyle diyelim.” (GK-1, Pehlivan köy Merkez)

“Yoo şart değil ama kültürlerin uyuşması için ya da ne biliyim ya da ben şahsen Pomak olmasını isterdim. Ama Gacal olsa olmaz mı Boşnak olsa olmaz mı olur tabi ki ama yani gönlünden geçen ne dersin ben derim ki Pomak olsun.”(GK-29, Üsküp)

Alan araştırması sırasında akraba evliliğinin Pomaklar için adeta *kendi aralarında yasakladıkları bir durum* olduğu görülmüştür. Bunun nedeni sorulduğunda görüşülen kişiler, "sebebini bilmediklerini", böyle yetiştirildikleri için “komşu kızıyla bile evlenmeyi düşünmeyeceklerini” ifade etmişlerdir. Hatta bir kız ve erkeğin uzaktan akraba olduklarını bilmeden evlilik görüşmesi yaptıkları, ama anne babalarının durumu öğrenince akraba evliliğinin olmayacağı yönündeki telkinleri yüzünden görüşmenin ayrılıkla sonlandığına dair pek çok hikâye anlatılmıştır. Pomaklar akraba evliliği yapmayı değil *bunu düşünmeyi bile çok büyük bir ayıp* olarak görmektedirler.

“Burada kesinlikle akraba evliliği olmaz” (GK-1, İncesirt)

“Yok asla bizim olmaz asla yani benim teyzemin kızı benim kardeşim yani, halamın kızı biz sarılırız ederiz öyle şey aklımızın ucundan geçmez.(Hiç mi yok yani?) Yok asla olmaz böyle bişeyin teklifi dahi olmaz. Mesela hepimiz yaşamışızdır Üsküpte mesela şimdi bi kızı beğenirsin bi şekilde onu evde paylaşırsın aa ama oğlum sakın o senin babanın amcasının kızının kuzeni sakın öyle düşünme derler. Anne hemen devreye girer ya da karşı taraf yaa öyle çok hikaye olmuştur bizim arkadaşlardan. Belli bi seviyeye kadar başlar sonra öğrenirler ki akrabalar sonra derler ki aa kusura bakma filan. Yedi göbek akrabalık olmayacak hayır yani bizde Pomaklarda asla olmaz öyle.”(GK-29,Üsküp)

“Yok bizim eskilerde de yok. Yani en uzak akraba bile bize akraba. Yani 5. Kuşağa kadar araştırırlar. Ne yaşlılarda varmış ne de şuan gençlerde var. Yok yani olamaz öyle bir şey.”(GK-9, Kula)

“Söylerler sana biz akrabayız onu isteme derler. Hatta benim çocuk istedi dedim oğlum o akrabadır bırak onu, bıraktı. “ (GK-8, Kuzulu)

Pomaklar eğitime çok önem verdiklerini söylemektedirler. Görüşülen Pomakların büyük bir kısmının çocuğunun çeşitli devlet kademelerinde çalıştığı ve Pomakların hem çocuklarıyla hem de akrabalarıyla “okumuş” olmalarından ötürü gurur duyduğu görülmüştür. Ancak bu noktada yine eğitime verilen önemin, gençlerin devlet memuru olması için yönlendirilmesinin, *devlet işinin* “en iyi esnafıktan da tüccarlıktan da” daha iyi olduğunun düşünülmesinin sadece Pomaklarda değil Trakya bölgesinde görülen bir tutum olduğu ifade edilmiştir.

Pomakların aile bağlarını ve ilişkilerini "hayatlarının merkezine" aldıkları söylenebilir. Pomak ebeveynlerinin çocuklarıyla kurdukları ilişkiler, çocukların "evlenip çoluk çocuğa" karışmalarına rağmen *korumacı ve kontrol eden* bir tarzda devam etmektedir. Ancak gençlerin eğitim sebebiyle kentsel alanlara yerleşmeye başlamasının Pomak aile yapısında önemli bir yeri olan *birlikte yaşama geleneğinin* zayıflamasına neden olduğu söylenebilir. Modernleşme süreçlerinin aile yapısını da etkilemesiyle Pomakların evlilik süreçlerinde de birtakım değişimler olduğu görülmektedir. Bu değişimlerden ayrıntılı olarak evlilik temasında söz edilmiştir. Ayrıca kentleşme ile birlikte köydeki nüfusun azalmasının, birçok ailenin birarada yaşadığı "avlu tipi hayatı" olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bir sonraki temada da bahsedildiği gibi artık köylerde yeni inşa edilen Pomak evleri sadece *çekirdek aileyi barındıracak şekilde* bir plana sahiptir.

3.2. Mimari

Pomak evlerinin özellikleri bölgesel olarak değişiklik göstermektedir. Bazı yerlerde tek katlı iken, bazı yerlerde ise iki katlı Pomak evlerinin olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde önceleri iki katlı evlerin alt katı ahır olarak kullanırken zamanla ahırdan yayılan kötü koku ya da eve yeni gelin gelmesi sebebiyle alt katın da ev olarak kullanılma ihtiyacından dolayı ahır olan yerler eve çevrilmiştir. Günümüzde eski kerpiç ya da ağaçtan yapılma Pomak evleri kalmamıştır. Orman köyleri diyebileceğimiz Kırklareli'nin Demirköy ilçesi civarındaki Istranca Dağlarının dibinde kurulan yakın köylerde "ham maddenin temininin ücretsiz ve bol bir şekilde

sağlandığı" köyler olması sebebiyle eski evlerin genelde ağaçtan yapıldığı ancak artık tüm evlerin *betonarme* olduğu belirtilmiştir.

Köylerde gerçekleştirilen görüşmelerde Pomak evlerinin bahçelerinin oldukça geniş olduğu görülmüştür. Bazı evlerin avlusunda eskisi gibi ahır, fırın, tuvalet, samanlık ve kümes gibi bölümler ayrı ayrı konumlanmıştır. Ancak görüşülen kişiler artık tuvaletlerin ev içine alındığını çünkü kışın *yaşlılar için dışarıya çıkmanın zor olduğunu* ifade etmişlerdir. Pomak evlerinin avlularının yüksek duvarlarla çevrili olması da Pomakların *aile mahremiyetine verdikleri önemi* göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu durumun Pomakların *içe dönük bir yaşam tarzını benimsediklerini* gösterdiği söylenebilir. Ayrıca Pomak evlerinde önceden her evli çifte verilen odanın bir köşesinde mutlaka hamam da bulunduğunu da belirtmek gerekir. Tuvalet, mutfak ve salon evin ortak kullanım alanlarıdır. Günlük gereksinimlerin çoğu ortak alanlarda karşılanmaktadır. Odalar ve odaların bir köşesinde yer alan banyolar, çekirdek aile mahremiyetinin sağlandığı yerler olmuştur. Bu odaların kapıları önceleri salona açılırken zamanla her odanın kapısının dışarı açılması sağlanarak *kademeli olarak birlikte yaşama deneyiminin kısıtlandığı* söylenebilir. Odalar kapıları dışarı açıldığı için mutfak ve tuvaleti olmayan ancak *özel hayatın korunabildiği özerk bir yapıya* dönüşmüştür. Bir süre sonra da odalar tamamen ana yapıdan ayrılarak aynı avlu içinde her aile için ayrı bir ev inşa edilmiştir.

“Ee nasıl diyeyim... Bir ev düşünün. Kurgulayın yani... Diyelim ki... Ben köydeki olan evimizi anlatayım. Beş-altı kapısı var. Onları görebiliyorsunuz. Girmek istediğinizde de açıp orası oturma odası, işte bu misafir odası, yatak odası diye ayrılmış. Ama dediğim gibi evlendirilme olduğu zaman; bir oda büyük dayınınmış, diğer oda küçük dayınınmış. Bunların hepsi dışarıya, o sundurma dediğimiz betonarme yere açılır. Ondan sonra da bahçeye bir merdivenle iniliyor. Orası da avludur.”(GK-18, Babaeski Merkez)

“Her odanın bir köşesinde böyle tahtadan bölünmüş, işte susakların içerisinde bulunduğu bir bölüm vardı, orası hamamdı işte... Eskiden öyleydi, bakırcıklar vardı. Benim çocukluğumda bile onlar yaşırdı; ama şuan işte herkes modernleşince..” (GK-28, Kırklareli Merkez)

Pomak köylerinde yeni yapılan evlerin bile birbirine bitişik, sadece duvarlarla ayrılmış bir şekilde yapıldığı görülmüştür. Bu durumun sebebinin Pomakların göç etmeden önce yaşadıkları ülkelerde sürekli baskı ve şiddete uğramaları sebebiyle iç

içe ve sıkışık evlerde, *gerektiğinde zaman kaybetmeden birbirlerini koruyabilecek, birbirlerine yardım edecek şekilde yaşamalarının* ve bu yerleşim planının aynen göç sonrası uygulanmasının bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

“Tabi eskiden ep birlikte yaşanırdı. Ama sanırım korku içinde yaşamış Pomaklar, ismini ne zaman aldıysa yani Pomaklar Türk ama Orta Asya kültürünü almışlar işte zamanla gelmişler ama işte bizde şu var. Dedin ya işte beraber yaşamak işte bi insan korktuğu zaman hep böyle toplu bir arada daha sık dikkat edersen işte bizim burada, Üsküp’te Armağan’da işte Kurudere’de Sergen’de, Sergen de Pomaktır Pomakların evleri birbirine çok yakın, çok sıktır yani bunun bi manası olmalı yani bunun bir anlamı olmalı. Ben bunu hep devamlı kendi içinde de yardımlaşan bağırıldığı zaman birisi yardıma gidecek böyle bi toplum olarak görüyorum.” (GK-28, Kırklareli Merkez)

Bazı görüşmelerden elde edilen veriler Pomak mimarisi ile ilgili başka bir bakış açısını ortaya çıkmıştır. Bu verilere göre bazı köylerdeki Pomak evlerinin "özgün bir mimarisinin olmamasının nedeni", Pomakların “burada uzun süre yaşayacaklarını düşünmemesidir”. Daha önceden göç edip tekrar Bulgaristan’a geri dönen akrabalarına bakarak kendilerinin de bir süre sonra Bulgaristan’a döneceklerini düşünen Pomaklar buradaki evlerini tek katlı, çabuk ve özensiz bir şekilde yapmışlar ve daha sonra da evler o şekilde kalmıştır.

“Göç ederken dedelerimiz tabiri caizse ateşi ocakta bırakıp gelmişler. Öyle yani, can havliyle kaçmışlar. Burada da yerleşmemişler hemen nasılsa döncez yakında diye. Er bişeylerini üstün körü yapmışlar.” (GK-13, İncesirt)

“Yok, yok. Öyle bir Pomak mimari dokusu yok yani. Öyle estetik felan... İşte biz “O yapmış, bu yapmış” şeklinde. O Macırlarda var mesela, evleri düzenli, güzel. Bizde yok. Mesele benim en çok eleştirdiğim şeylerden bir tanesiydi. Mesela Macırlar, işte Gacallar, Boşnaklar bu işlere daha çok dikkat ederler. Bizde dikkat etmezlerdi yani böyle... Ama evler çok temiz; ama böyle biraz usturuplu olsun banyosu, mutfakı ayrı olsun. Böyle bir şey yok, böyle bir gelenekleri yok. Sonradan...” (GK-28, Kırklareli Merkez)

Kahvehaneler Pomak erkekleri için önemli *kamusal alanlardandır*. Köylerde yapılan görüşmelerde Pomak erkekleri akşam yemeğinden sonra mutlaka kahveye gittiklerini söylemişlerdir. Kahvehane Pomaklar için neler olup bittiğinin öğrenildiği, çeşitli meselelerin tartışıldığı, günlük hayatın stresini attıkları bir mekândır. Hatta kahve, eskiden kız isteme törenlerinde ya da eşi doğum yapan bir erkeğin gergin bekleyişinde olayın başrolündeki erkeğin sakinleştirildiği, terapi edildiği, *toplumsal yardımlaşmanın gerçekleştiği bir yer olması sebebiyle Pomak köy hayatının*

merkezinde bir yere sahiptir. Nitekim köylere gidildiğinde köyün tam ortasında kahve ve caminin yan yana olduğu ve köyün bu merkez etrafında konumlandığı gözlemlenmiştir.

Görüşülen kişiler kahvenin eskiden köydeki bütün gençlerin gitmek için gün saydığı bir mekân olduğunu söylemişlerdir. Kahve adeta *sosyal statünün değiştiğini ilan eden bir gösterge* konumundadır. Evli olmayan bir erkeğin kahveye gidemediği; evli olanların ise kayınpederleri kahvedeyken içeri girmelerinin ayıplanacağı ifade edilmiştir.

“Üsküp’te 13 tane kahve var bu küçücük yerde. Yani biz burda gece çıkmazsak olmaz yani patlarız, kafayı yeriz o kahveye çıkacaz orda şey yapcaz Üsküp’te bişey olmuştur onu değerlendirecez arkadaşlarla muhabbet edicez, yani bi çay içcez ama çıkacaz yani. Şimdi muhabbette var oyun oynanan yerlerde var. Yani ayrı ayrı herkes istediğine göre hareket ediyö. O konuda bi kısıtlama yok onu öncekiler dayatıyo. Önceden mesela ihtiyarlar çocukları belli bi yaşı geçtikten sonra belli bi yaşı geçmeyeni kahveye almıyolarmış. Bize anlatıyolar şimdinin biraz yaşı orta olanlar “ya siz ne güzel geliyosunuz ihtiyarla aynı masaya oturuyosunuz ama biz eskiden böyle camdan bakardık sıkıysa gir” diye döverlermiş. Eskiden onu çok anlatıyolardı kahveye giremezsin mesela almıyo ihtiyarlar almıyor. Ama şimdi bakıyosun 7 yaşındaki çocuk bile geliyor rahat rahat istediği yere oturuyor ediyö.” (GK-29, Üsküp)

“Şu var artık asimile olmuş bicok şey ama önceden şuydu mesela kahvelerde benim gençliğimde o zamanlarda aşağı yukarı ben askere gidene kadar ben babamın oturduğu kahveye giremezdim. Kaynatamın olduğu yere giremezdim. Saygısızlık olarak görülürdü ayıptı. Onların, yaşlıların kendilerine özgü konuşmaları var. Onların yanında onlar o kahveye girdi mi biz çıkardık. şimdi ondan sonra mesela yine bizde özgü olan birsey diyelim ki babanın, kaynatamının yanında asla sigara içilmez asla o gelenek devam ediyordu dolayısıyla hele babanın yanında bir köşede Kağıt oynamak mümkün değil.” (GK-30, Üsküp)

Pomaklar için bir başka önemli mekân olan camiler, çeşitli toplumsal olaylara ev sahipliği yapması sebebiyle Pomak köylerinde merkezi bir yere sahiptir. Çeşitli nedenlerle yapılan mevlit merasimleri, kadınlar için evde, erkekler için camide tertiplenmektedir. Aynı şekilde, Anadolu’da olduğu gibi ölen birinin ardından cenazenin 7’sinde ve 52’sinde verilen yemekler de kadınlar için cenaze sahibinin evinde, erkekler içinse yine cami bahçesinde dağıtılmaktadır. Bazı köylerde köyün küçük olmasına rağmen dört-beş caminin olduğu görülmüş, bunun nedeni sorulduğunda camilerin dolduğu, yetmediği ifade edilmiştir. Ancak burada Pomak kadınlarının *cami ile bir ilişki kurmadıklarını* belirtmek gerekir. Kandil günleri gibi Pomakların bir araya geldikleri gecelerde bile kadınlar bu birlikteliği diğer kadınlarla

evlerde gerçekleştirmektedir. Bu anlamda *caminin erkeklere özgü bir mekân olarak algılandığı* söylenebilir. Sadece Ramazan ayında teravih namazı için camiye giden kadınlar, bunun dışında tüm ibadetlerini evlerde yerine getirmektedirler. Cenaze olması durumunda da kadınlar cenazenin çıktığı evin bahçesine gelerek buradan cenazeyi camiye uğurlarlar. Cami imamı cenaze için kadınlardan evde helallik alır ve daha sonra camide erkeklerle cenaze namazı kılınır. Bu yönüyle Pomak kadınlarının cami ile kurdukları ilişkinin Anadolu'daki ile büyük oranda benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

“Yok hayır sadece erkekler, bizim burda kadınların camiye gelmesi sadece ramazanda gelirler teravi için onun dışında da gelmesi uygun olmaz hoş karşılanmaz.” (GK-21, Armutveren)

Alanda ziyaret edilen Pomak evleri, köy kahvehaneleri ve camilerde yapılan gözlemler ile görüşülen kişilerden elde edilen verilere bakıldığında Pomak mimarisinin Türkiye'nin diğer bölgeleriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Pomak evlerini Anadolu'daki tipik köy evlerinden ayıran ya da camileri ve kahvehaneleri farklılaştıran herhangi özgün bir unsur tespit edilememiştir.

3.3. Çalışma Biçimleri/Meslekler

Pomakların eskiden tek geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılık olduğu görülmüştür. Az sayıda olmakla beraber bazı Pomakların odunculuk ve marangozluk yaptığı da belirtilmiştir. Pomakların göç ettikten sonra yaşayacakları yerleri belirlemede küçükbaş hayvancılığının rolü büyük olmuştur. Pek çok aile, göç sonrası yerleştirildikleri yeri *hayvancılık yapamayacakları gerekçesiyle* terk etmiş ve koyunlarının yayılıp otlayabileceği arazilerin yakınındaki köylere yerleşmişlerdir.

“Eskiden o arabalar... Kağrı arabası veya işte taliga ve işte öküz arabası... Onların tamir işleriyle uğraşanlar çok vardı. O sektör de bitti. Bunlar zamana yenik düşmüş şeyler. Ben size söyle diyemem: Türkiye'deki şu Pomak'tır, şu üründe çok ilerlemişler. Şöyle şöyle olmuşlar veya bu sektörün müdavimi olmuşlar. Nasıl o Karadenizliler ekmek üzerine veya Kastamonulular kır pidesi üzerineyse... Pomaklara özgü böyle bir şey diyemiyorum; ama yine de şey var. Mesela bizim iki tane peynir imalathanesi var. Bu anlamda bizim peynircilik daha öne çıkmış. Bu bölgede... Yani sadece buraya özgü, mahsus... Diğer köydeki Pomaklar için aynı şeyi söyleyemem”. (GK-16, Pınarhisar Merkez)

Günümüzde Pomak gençlerinin özellikle yönlendirildiği bir meslek kolu bulunmamaktadır. Pomaklar, çocuklarının genelde “devlet güvencesi altında bir işe” sahip olmalarını istemektedirler.

“Kesinlikle öyle bişey var çok çok bariz bi şekilde. Bence Türkiye’ye değil Trakya’ya özgü bişey. Trakya insanına özgü bişey yani. Trakya’da bakın mesela doğudan gelen vatandaşlarımız çalıştırılıyor çünkü aile izin vermez aman oğlum oku aman oğlum masa başı iş bul. Aynen öyle okumanın okutmanın en önemli sebebi iyi bi işe girmesi ya da devlet işine girmesi yani.” (GK-29, Üsküp)

Pomaklar bazı köylerde şarap üzümcülüğü yapmanın mümkün olduğu, hatta bu konuda devlet tarafından köylünün teşvik edildiğini ancak “dinen sakıncalı” olduğu için insanların şarap üretmek istemediğini ifade etmişlerdir.

Görüşülen kişiler eskiden bir Pomak kıızıyla evlenebilmek için hayvancılık yapıyor olmanın büyük bir *avantaj* sayıldığını ifade etmişlerdir. Çünkü *hayvancılık, koyun sürülerine sahip olma* gibi durumlar zenginliğin bir göstergesidir. Ancak günümüzde Pomaklar kızlarını tarım ve hayvancılık ile uğraşan erkeklere vermeyi istememektedirler. Çünkü bu mesleklerle uğraşan bir aileye gelin giden kızların “eziyet çekeceği, yorulacağı, hayatının zor olacağı” düşünülmektedir. Bunun yerine devlet memuru olan erkeklerin evlenme noktasında daha avantajlı bir konuma sahip olduğu söylenebilir.

“Eskiden kızı malı, koyunu, toprağı çok olana verirlerdi şimdi malı olana pek vermezler kız, kızlarda gitmez kolay. Fabrikada çalışsın ssk sı olsun, zaten şimdi bir de yeni adet çıktı hemen nişanlanırlar, ayrı ev. Herkesin gücü yetmez ki be köy yerinde. Ne yapacak şehre gidecek orda çalışacak.” (GK-19, Ertuğrul)

Pomak kadınları göçten sonraki yıllarda uzun bir süre ailelerinin kıyafet ihtiyacını karşılamak için evdeki dokuma tezgâhlarını kullanmışlardır. “Şayak” denilen türde bir kumaş elde ederek bu kumaşla gömlek, pantolon, elbise tarzı giyecekler dikmişlerdir. Görüşülen kişiler dokuma tezgâhlarının "fazla üretim yaparak ticaret amacıyla değil sadece herkesin kendi ailesinin ihtiyacını karşılaması" amacıyla kullanıldığını belirtmişlerdir. Zamanla hazır kıyafetlerin daha ucuz ve kolay ulaşabilir hale gelmesiyle dokuma tezgâhları ortadan kalkmıştır. Bu konuda bazı

Pomaklar üzüntü duymaktadır ve dokumacılık kurslarının açılarak Pomak kadınlarının dokuma geleneğinin devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yine Pomak kadınlarının *ev ekonomisine ufak da olsa bir katkı* sağlayabilmek amacıyla hasır şapka ve sepet örerek bunları sattıkları, ancak bu geleneğin de son bulduğu aktarılanlar arasındadır.

“Samanları ekiyorlar ya boy boy kestikten sonra böyle uzun ince bir şey oluyor onları birbirlerine getirip örüyorlar bu kafa foterler varya onları satıyorlar onlar foter olarak değil örmüş bir şekilde satıyorlar onlar o hale geliyor.”(GK-7, Kırklareli Merkez)

Pomak kadınları çalışma konusunda herhangi bir kısıtlama yaşamamaktadırlar. Ev ve tarla işlerinde zaten her türlü işi yapan kadınlar, şartların değişmesiyle ve yeni iş imkânlarının ortaya çıkmasıyla köylerin yanında kurulan iplik fabrikaları, şeker fabrikaları, peynir fabrikaları gibi yerlerde çalışmaya başlamıştır. Aynı şekilde ilçe merkezlerinde ya da il merkezinde yaşayan Pomaklarla yapılan görüşmelerde de kadının çalışması noktasında herhangi bir engelleme ya da teşvik olmadığı; bu kararın kadınlara bırakıldığı ancak genel olarak kadınların ev ekonomisine katkı sağlamak için hiçbir şey yapmasa bile salça, kuskus, tarhana, peynir gibi ürünler hazırlayarak bunları il merkezinde kurulan köylü pazarında sattıkları görülmüştür.

“O belli bir dönemden sonra yıkıldı burda. Burda da vardı. Ama eski dönemden bahsediyorum yani mesela atıyorum 1990, 1980'lere kadar yani kadın da burda çalışmaz ama şimdi bakıyoruz hatta baba yetiştirirken anne yetiştirirken aman kızım meslek sahibi olabilsin de kendi ayakları üzerinde durabilsin elalemin çocuğuna muhtaç olmasın düşüncesi var. Özellikle işe girebilsin diye çalışıyo aileler en başından beri o ayrım bugün yok yani günümüzde yok. Pomaklarda o kadın erkek ayrımcılığı yok ya yani bizim için hiç fark yok yani. O güzel bence.” (GK-18, Babaeski Merkez)

Pomakların özel olarak bir meslek koluna yönelimlerinin olmadığı söylenebilir. Göç etmeden önce de Bulgaristan ve Yunanistan'da hayvancılık ve tarım ile uğraşan Pomaklar, Kırklareli'ne yerleştiklerinde de aynı işleri devam ettirmişlerdir. Hatta yerleştikleri yerin küçükbaş hayvancılık için uygun olup olmaması Pomaklar için öncelik sebebi olmuştur. Az olmakla beraber ilk zamanlar ormancılık da yapan Pomaklar, yıllar geçtikçe farklı meslek alanlarına yönelmişlerdir. Köylerde yaşayan Pomakların temel geçim kaynaklarının hala tarım ve hayvancılık olduğu söylenebilir.

Ancak eskiden her hanenin mutlaka koyun sürüsüne sahip olduğunu ifade eden Pomaklar, günümüzde koyun yerine büyükbaş hayvan beslemenin daha avantajlı olması nedeniyle küçükbaş hayvancılığı tercih etmediklerini söylemişlerdir.

3.4. Dayanışma Ağları

Pomakların birbirlerine yardım etme hususunda *elinden gelen her türlü şeyi yapan bir toplum* oldukları düşünülmektedir. Bu husus pek çok mülakatta görüşülen kişiler tarafından özellikle vurgulanmıştır. Köy hayatında bu yardımlaşmalar *kurumsal bir hal* olarak Pomakların hayatında çok önemli bir yere sahip olan “meci(imece)”ler ortaya çıkmıştır. Meciler, hayvancılık ve tarımla geçimini sağlayan köylünün tarımın henüz modernleşmediği, hem toprakla uğraşmanın hem hayvancılık yapmanın *tamamen insan gücüne dayandığı* zamanlarda komşuların toplaşarak her gün bir evin işinin bitirilmesine verilen addır. Örneğin mısır soymak, ayçiçeği ayıklamak, tarhana yapmak, yufka açmak, tarla sürmek, ev yapmak, yol yapmak gibi işler çok zaman ve iş gücü gerektirdiğinden, ayrıca bu işleri yaptırmak için işçi tutacak paranın köylü tarafından karşılanması mümkün olmadığından bu işler sırayla yapılmaktadır. Sırayla belirlenen kişilerin işleri yapılmakta, böylece birlik ve beraberlik içinde herkesin işi görülmektedir. Meciler birlikte iş yaparak yardımlaşmanın yanı sıra eskiden başka bir *toplumsal işleve* daha sahip olmuşlardır. Meci bittikten sonra toplanan insanların yemek yemesi, sohbet etmesi hatta bazen davul zurna eşliğinde oyunlar oynaması meci dönemini *köy hayatında iple çekilen bir zaman dilimine* dönüştürmüştür. Pomaklar mecilerle ilgili anılarını anlatırken köy kahvesinde o gün kimde meci olacağı konusunun heyecanla konuşulduğunu, mecilerde köyün genç kızları ve erkeklerinin birbirleriyle konuşma imkânı bulduklarını söylemişlerdir.

“Mesela biz deriz bu akşam benim meci var, diyorum bu akşam benim meciyi yaparız yarın senin meciyi ama bu mecinin şeyi var ben onun son dönemlerine yetiştim yani orda kızlar yapar meciyi. Ve erkeklerle kızlar orda kesişirler. Orda 10 15 tane kız var karşı tarafa da 10 15 tane erkek geçer mesela senin hanım sana börek yapar yani siz sevgilisiniz sana börek yapar çaktırmadan oraya yanına koyar. Erkekler de gider alır. Hem yerler içerler hem kesişirler. İşte orda bi tane dede anlatmıştı mesela mısır şeyi var böyle birikmiş kupa ama çok büyük kupa düşünün yani biz diyo tünel yapardık mısırın altında kız mısır soyuyo biz bakıyoz arkasından.”(GK-29, Üsküp)

“Mesela kuskus mecisinde sen gidersen baktığın kızın kuskus teknesine ceviz atarsın o ne demek benim gönlüm sende dersin işte kız anlar bakar sana işte öyleydi ya güzeldi şimdi yok.” (GK-22, Kuştepe)

“Oooo akşamları meciden gelirken darbukalar, hem şarkı söylerler hem iş yaparlar hem oynarlar yani. O kadar bu fakirliğe göre ben hayret ediyorum şimdi neşe yok. Nedense bilmiyorum hepsi sönmüş televizyon bilmem ne şu bu. Bizim mesela kızlar bir gece toplanır bir yerde hemen derlerdi darbuka bi oyun bi bilmem ne yaparlar yani.”(GK-28, Kırklareli Merkez)

“Yok artık bugün meciler olmuyo. Makinalar çıktı mısır geliyor adam çağırıyor makinaya atıyor adam tak tak oluyo. Kus kus falan yine elde yapılyo ama meci olarak değil üç beş kadın birleşyo, müsait geniş bir alana. Ama erkekler gelecek şey yapcak olayı yok artık önceden böyle daha böyle eğlenceli bişeydi, müzik açılır arka taraftan baktığında olaylar çok farklı bi olaydı.”(GK-12, Kocayazı)

Pomakların *aile ve akrabalarıyla sıkı bir ilişki* içinde bulunmaları, *komşularıyla bağlarının kuvvetli olması* onların hayatlarındaki pek çok önemli olayda bir araya gelmelerini sağlamaktadır. Örneğin biri doğum yaptığında Pomak kadınları hemen toplanmakta, herkes ya yemek ya tatlı yaparak lohusa kadının evine gitmektedir. Loğusa kadın bebeğine kendi bakabilecek duruma gelene kadar etrafındaki insanlardan sürekli yardım görmektedir. Aynı şekilde hastalık ya da cenaze durumlarında da Pomaklar işlerini erteleyerek yakınlarının yanında bulunmaktadır.

Pomaklar görüşmelerde kendilerinin "inatçı" olduklarını, bazen "bireysel davrandıklarını" ancak bir sıkıntı olduğu zaman tüm Pomakların birlik beraberlik sağladıklarını ifade etmişlerdir. Görüşülen kişiler bir dertleri olduğunda *genelde aile içinde halletmeye* çalıştıklarını söylemişlerdir. Pomakların doğumda, ölümde, tarla işinde, hastaları olduğunda v.b tüm durumlarda birbirlerini yalnız bırakmamaları, birbirlerine yardım etmeleri, tüm bu toplumsal durumlarda "insanların yanlarında yemek veya tatlı götürerek, takı takarak ya da hediye olarak" *yazılı olmayan bir yardımlaşma sözleşmesine riayet etmeleri* Anadolu kültürünün kadim bir özelliğidir.

Son yıllarda Pomakların Eskişehir, Çanakkale, Bursa ve İstanbul gibi illerde Pomak dernekleri kurdukları görülmektedir. Bu derneklerin çalışmalarıyla Pomakça kursları açılmıştır ve gençlerin Pomakçayı öğrenmeleri teşvik edilmektedir. Ayrıca Pomaklar bu dernekler ve bu derneklerin sosyal medya hesapları aracılığıyla yemekler, göç

hikayeleri, düğünler, şenlikler, Pomak yerleşim yerleri ya da Pomakça gibi çeşitli konularda birbirleriyle görüş ve bilgi alışverişi yapmaktadırlar.

3.5. Din

Pomaklarla yapılan görüşmelerde Pomakların din ile olan ilişkilerinin iki ayrı şekilde ele alınması gerektiği söylenebilir. “Pomak Mandıra” diye tabir edilen bölge yani Büyük Mandıra Beldesi etrafında konumlanmış Babaeski’ye bağlı Pomak köylerinin olduğu kısımda yaşayan Pomakların din ve dine dair pratiklerin hayatlarındaki yansıması ile Üsküp, Armağan köyü, Kurudere gibi Kırklareli’nin kuzey bölgelerindeki Pomak köylerinin dini algı ve yaşayışları birbirinden çok farklıdır.

“Bi de özellikle Üsküp, Kula, Kofçaz, Kurudere Pomakların dini duyguları daha güçlü insanlar. Bölgesel olarak dini duyguları daha hassas olan bölge. Dolayısıyla özellikle Bulgaristan tarafından gelenler. Oradan gelenler, özellikle 1890, asimile politikasıyla orada en büyük direnci yapan işte Pomakların geride kalanları.”(GK-17,Sergen)

“Yani orada da öyle onların manevi liderleri ordaki o medreselerin ordaki hem düşmana karşı dirençlerini arttırmış. Dil ve vatan bayrak sevgisini arttırmış. Onlar buraya geldikten sonra burda yürütmeye devam etmişler. Ama o bölgenin haricinde olanlar o medreseyi görmemişler Mesela aşağıda Mandıralı, Babaeski’nin Pomakları Katranca diyoruz biz onlara onların böyle dini duyguları olamaz. Orda her türlü şeyler var lehçe farklılığı da var ama bunun, bunların bütün sebeplerinin bu o zamanki gönül sultanlarının burada vefakarca gönül mücadelesinden kaynaklandığını diyebiliriz” (GK-30, Üsküp)

Meriç Nehrine yakın bölgelerdeki Pomak yerleşimlerinden elde edilen veriler buradaki Pomakların “beş vakit namaz kılmak”, “Cumaya gitmek”, “alkol tüketmemek” gibi “dini emir ve yasaklara önem vermediğini” göstermektedir. Kuzeydeki Pomak yerleşimleri ise bunun tam tersi bir tavır göstermektedir. Buradaki Pomakların kendileri hakkında söylediği ilk şey “tutucu” olduklarıdır. Köylere yapılan ziyaretlerde de bu durum göze çarpmıştır. Örneğin Büyük Mandıra Beldesi küçük bir yerleşim yeri olmasına rağmen çok sayıda alkollü mekâna ev sahipliği yapmaktadır. Bakkal ve kahvehanelerde de alkol bulunmaktadır. Alkol servis edilmeyen mekâna rastlanmamıştır. Burada vakit namazlarında camiye giden kişi sayısının ise çok az olduğu söylenmiştir. Kuzey Pomak yerleşimlerinde ise çok nadir alkollü mekâna rastlanmış, bu mekânlar da genelde köyün dışına doğru, تنها bir

yerde faaliyet gösteren mekânlardır. Buradaki camilerde, "vakit namazlarında bile yoğunluk" olduğu aktarılmıştır.

“Biz buradaki Pomaklar içeriz sabbaahlara kadar içeriz ama vatan millet dedin mi en önce biz gideriz” (GK-10, Büyük Mandıra)

“Bizde yani İslam'a aykırı bir şey yapamazsın yaptığın zamanda hemen dışlanır şikayet edilir, bir acayip bizde bir oto kontrol sistemi var bizim Pomaklarda ama onlar da öyle bir şey görmedim. Ben 10 yıl Babaeski'de de görev yaptım Pomakları da iyi tanıyorum işte Büyükkatrancı birkaç yer daha tanıyorum orada ama bizim aramızda çok ama çok fark var giyim tarzlarından tut bütün yaşam şeklinde büyük farklılıklar var.”(GK-28, Kırklareli Merkez)

Babaeski civarında görüşülen bazı kişiler, kendilerinin Kvasoğlu İbrahim Paşa ile birlikte göç edip buraya geldiklerini, "bürokrasi içinde yer aldıkları için eğitimli kişiler olduklarını", “eğitimin olduğu yerde ise dinin olmayacağını” ifade etmişlerdir. Örneğin Pomak kadınlarının geleneksel giysisi olduğu söylenen ferace ve beyaz başörtüsü burada kullanılmamaktadır. Diğer köylerde ise Pomak kadınları hala dışarı çıkarken siyah feracelerini giymektedirler. Bunun nedeni sorulduğunda feracenin ilk göçlerde gelenler için “yolda ve savaşta kaybettikleri yakınlarının yasını tutmanın bir simgesi olduğu”, daha sonra *dini bir hal* alınca kadınların bunu çıkarıp attığı; “onların feracesi ile İslam dinindeki tesettürün” çok farklı şeyler olduklarını söylemişlerdir.

“Bu siyah çarşaf var ya o eskidendi artık bizim kadınlar giymez onu, yani onun dini bir anlamı yoktur, dini bir anlamı olmasın diye giyilmez.”(GK-10,Büyük Mandıra)

“Ya yok gibi çarşaf, genelde çarşaf giyerdi kadınlarımız. Çarşaf şimdi çokta yok, çok çabuk kayboldu. Onu da şöyle baktılar karılar ya dini bir şey değil illaki Müslüman da çarşaf giysin kapansın falan öyle bir şey yok çarşafı sadece kültürel bir şekilde üstündeki elbisesi fakir, elbisesi görünmesin diye çarşaf giydi mi örtüyor.” (GK-2, Katranca)

“Ferace bizim için çok önemlidir onu giymeden sokağa çıkamazsın Gacallar da giyer bizden öğrenmişler”(GK-16, Pınarhisar Merkez)

“Kasabaya giderken pardesü çekeriz, köyün içinde de ferace giyeriz.” (GK-9,Kula)

“Şimdi köyde bak kahve vardır orda vardır birtane, bi tane de orda vardır nasıl çıkacan feracesiz sıkılırsın erkek vardır, olmaz feracesiz” (GK-8,Kuzulu)

“Bizim dedelerimiz hep devlet işinde görev almışlar okumuşlar, ama onlar mesela köylere kapatılmış okutulmamış okumayınca ne olur dine sarılır batıl inançların olur onlarda öyle olmuşlar” (GK-19, Ertuğrul)

Diğer bölgelerdeki Pomaklar ise “dinlerine çok bağlı olduklarını” ifade etmektedirler. Beş vakit namaza çok önem verdiklerini, “Cuma namazına gitmeyen bir Pomak olamayacağını” söylemektedirler. *Cuma namazına gitmeyenlerin tespit edildiği ve ayıplandığı, uyarıldığı bir toplumsal kontrol mekanizmasının* da geliştiği söylenebilir.

“Mesela din eğitime önem verilir. Diğer bu eğitime mesela Kırklareli’nin bütün bu etrafındaki hocaların %80’i Pomaklardan çıkmıştır. Mesela Üsküp’te Sergen’den imamların epsi Pomaktır yani diğer köylerden çok nadir imam bulursunuz yani yok denecek kadar azdır. Din eğitime çok önem verilir, işte daha sonra 2. Dünya savaşı 1950 yıllarından sonra bazıları farklı mesela Sergen daha çok okumayan farklı alanlara yönelmiş mesela okuyup da ne olcan anlayışı vardı ama tabi şimdi değişti artık.” (GK-28, Kırklareli Merkez)

“Evet yani onları söyledim yani ilk akla gelen yani Üsküptür. Üsküp Büyük Mandıralı Pomakları farklıdır, agresiftir yani onlar yani ben onları hep futboldan biliyorum. Biz oraya futbola gittiğimizde baya bi şey olurdu, gerilim olurdu aramızda ordan biliyorum. Katranca öyledir, Armağan köyü de Pomaktır. Armağan köyü mesela bize çok benzer, yaşam tarzı, yapı olarak daha benziyo bize, ilk akla gelen onlar ama aradığımızda mesela çıkıyo işte Kocayazı dediğiniz yani çıkar.” (GK-29, Üsküp)

Görüşülen kişilerden elde edilen bilgilere göre *muhafazakâr* diye tanımlanabilecek Pomakların dedeleri medrese eğitimin köklü ve yaygın olduğu bir bölgeden, tahmini olarak Yunanistan Drama tarafından göç etmişlerdir. Onlarla birlikte göç eden Şeyhler medrese kurumunun işlevselliğini kaybetmeden devam etmesini sağlamışlardır. Ayrıca Babaeski civarındaki Pomak yerleşimlerinin Osmanlı-Rus Savaşı'na dayanmasının da kuzey köyleri ile buradaki Pomakların din konusunda yaşadıkları ayrışmayı anlama noktasında önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Kuzey bölgedeki Pomak yerleşimleri çoğunlukla Türk-Yunan mübadelesi sırasında olmuştur. Babaeski civarındaki Pomaklarla buradaki Pomakların aralarında yerleşim zamanı açısından yaklaşık 50-60 yıllık bir zaman farkı vardır. Dolayısıyla önce yerleşen Pomaklar bölge olarak yakın oldukları Edirne ile kültürel olarak daha çok bütünleşmiş; daha sonra gelen Pomaklar ise Bulgaristan ve Yunanistan'da asimilasyon ve baskıya daha uzun süre maruz kaldıkları için dini değerlerini daha çok benimsemişlerdir.

Alan araştırmasında din konusunda ayrışan iki Pomak toplumunda karşılaşılan başka bir farklılık ise kız alıp verme konusundadır. Eskiden Gacallar yani Kırklareli'nin yerli kesimi çok alkol tükettikleri için Büyük Mandıra bölgesindeki Pomaklara kız vermezken muhafazakâr Pomak köyleri de Gacallara aynı sebepten dolayı kız vermemiştir.

Pomaklar için Ramazan ayı önemli bir zaman dilimidir. Kadınlar Ramazan ayı için pek çok yiyecek hazırlığı yapmaktadır. Bazı köylerde toplu iftar yapma geleneği vardır ve bu günümüzde devam etmektedir. Ancak pek çok köyde bu gelenek artık uygulanmamaktadır. İnsanlar sadece yakın çevreleriyle toplanarak iftar yapmaktadır. Erkekler teravih namazına katılmak için büyük bir çaba harcamaktadırlar. Yine Ramazan ayında gündüzleri okunan mukabeleler kadınların bir ay boyunca her gün bir araya gelerek yaptıkları Ramazana özel ibadetlerden biridir.

Pomak köylerinde önemli bir yeri olan Pomak kahvehaneleri Ramazan ayında da açılmaktadır. Ancak görüşülen kişiler kahvehanelerin sadece açık olduğunu, çay demlenmediğini, bir şey yiyilip içilmediğini söylemişlerdir. Ramazan ayında kahvehaneler sahura kadar hizmet vermektedir. Eskiden sahurda Ramazan davulcularının maniler okuyarak insanları uyandırdığını ama artık davulcuların kalmadığı da ifade edilmiştir.

Ramazan ve Kurban bayramları Pomakların biraraya geldiği önemli zaman dilimlerindenidir. Pomak köylerinde ziyarete gelen akrabalar nedeniyle bu dönemde bir yoğunluk oluşmaktadır. Bu yüzden köylerin azalan nüfusu kısa bir süreliğine de olsa değişmekte ve köyde bir canlılık meydana gelmektedir. Her iki bayramda da gerçekleştirilen mezar ziyaretlerinin hazırlığı arife gününden başlamaktadır. Bu günde mezarlıklar yabancı otlardan temizlenilir, mezar taşları silinir ve taze çiçekler ekilerek mezarlıkların bakımı yapılır. Aynı şekilde kadınlar da evlerinin ve bahçelerinin temizliğini yaparak bayrama hazırlanmaktadırlar. Arife günlerinde Pomak ekmeği yapmak ve komşulara dağıtmak halen devam etmekte olan bir uygulamadır. Bayramlar için tatlı ve börek yapmak da diğer hazırlıklardandır.

Bayram namazına tüm Pomak erkekleri katılmaktadır. Namaz sonrası camide ya da cami bahçesinde toplu bayramlaşma olmaktadır. Bayramlaşmanın ardından erkekler hep birlikte mezarlığa giderek ziyaretlerini gerçekleştirmektedirler. Gün içinde de kadınlar müsait oldukları çeşitli vakitlerde mezarlık ziyaretlerini yerine getirirler.

Pomaklar Kandil günlerinde camide yapılan programlara katıldıklarını söylemişlerdir. Kadınlar bu özel günlerde de camiye gitmemekte ve ibadetlerini evlerinde yapmaktadırlar. Kandillerde lokma pişirmek, helva kavurmak ve komşulara dağıtmak sevap olduğu düşüncesiyle uygulanmaya devam eden geleneklerdendir. Görüşülen kişiler eskiden köylerde Cuma günü tarla işine gidilmediğini, o gün Cuma namazı olduğu için uzak tarlalara gitmenin Cumayı kaçırmaya sebep olabileceği korkusuyla evde kaldığını söylemiştir.

3.6. Çeşitli İnanışlar ve Pratikler

Her toplumun olduğu gibi Pomakların da birtakım farklı inanış ve uygulamaları vardır. Görüşülen kişiler her ne kadar günümüzde bu inanışların geçerliliğini kaybettiğini söylese de, eskiden oldukça güçlü bir şekilde uygulanan bazı pratiklerin izlerini görmek bugün hala mümkündür.

“Var önceden ben tırnağımı kesmeye korkardım çünkü öyle bi baskı vardı ki aman kesme sakız çiğneme ölülerin etini çiğnemiş oluyosunuz oysa ondan sonra onları araştırıyosun neden öyle oluyo diye birisi bana böyle demişti; gece neden tırnak kesilmez çünkü eskiden gece elektrik olmazdı olaki tırnak falan kesersen orda yemeğin ya da orda bişey varsa kaçabilir diye ama şimdi artık günümüzde elektrik var sanki gündüz gibi. Yani hepsinin bi sebebi var aslında.” (GK-3, Lüleburgaz Merkez)

Örneğin görüşmelerde yeni doğmuş bebeklerin ve annelerin doğumdan sonraki kırk gün dışarı çıkmalarının iyi olmayacağı söylenmiştir. Günümüzde de sadece Pomaklarda değil Türkiye’nin pek çok yerinde var olan bu inanış güncelliğini korumaktadır. Buna benzer hala uygulanan başka bir gelenek de iki yeni doğmuş bebeğin “kırkları karışır” düşüncesiyle kırkları çıkana kadar yan yana getirilmemesidir. Aynı şekilde yeni doğan bebeğin gözüne ya da kulağına hastalıktan

kurtarır inancıyla anne sütü damlatılması hala devam etmektedir. Loğusa kadının kırkı çıkana kadar ikindi ezanından sonra banyo yapmaması da bir başka inanıştır. Bebeğin kırkı çıktığında da o gün mutlaka dışarıya çıkmak gerektiği düşünülmekte, evde kalırsa bebeğin ya da annenin başına bir şey geleceğine inanılmaktadır.

Pomaklar eskiden akşam namazından sonra tırnak kesmenin cin çarpmasına sebep olabileceğine inandıklarını belirtmişlerdir. Yine cin çarpma korkusuyla tuvalet dışındaki bir yeri akşam vakti aynı amaçla kullanmak yasaklanmıştır. Yeni doğmuş bebekleri de cin çarpmasından korumak için çeşitli pratikler geliştirilmiştir.

“Böyle mesela bebeğin yastığının altına bıçak koyarlar. Maşa koyarlar, süpürge koyarlar, bir demir koyarlar. E demir işte muhafaza için. Çocuğu kırklamadan bir şey olmasın yani.” (GK-7, Kırklareli Merkez)

Pomak köylerinde eskiden işe yaradığına inanılan başka bir uygulama da makas ağzı bağlamaktır. Otlamaktan dönen koyun ya da inek sürüsünde bir hayvan eksik olduğunda sabaha kadar onun bir kurt tarafından parçalanmaması için bir hoca tarafından dua edilerek makasın bağlandığı anlatılmıştır. Bu geleneğe “kurtağzı bağlamak” denmektedir. Görüşülen kişilerden bazıları geçmişte böyle yaptıklarını ve gerçekten de hayvanlarını sağ salim bulduklarını ifade etmişlerdir. Aynı şekilde Bocuk gecesi denilen kışın en soğuk olduğu gecede de makas ağzı bağlanarak yıl boyu hayvanların korunacağına inanılmıştır.

“Şimdi benim babaannemin anlattığına göre kışın en sert zamanı... Küçük ay, şubat ayı... Şubat ayında o en soğuk havalarda bu kurtlar, yabani hayvanlar. Geliyorlar aç kaldıkları için...Koyunlara zarar vermesin diye aç hayvanlar, yiyecek bir şey yok soğuktan... Ağıllara, koyun ağıllarına saldırmasın diye şey olarak.O makasları diyor, o makas bağlandığı zaman o kurdun ağzı da bağlanır.”(GK-13, İncesirt)

Pomaklarda var olan eski inanışlardan diğerleri ise şu şekildedir:

“Mesela bebeğin ilk dişini gören hediye alıyo. Yani orda sevinsen mi üzülse mi bi deşik oluyo ama”(GK-7, Kırklareli Merkez)

“Cuma kırmızı gün... Ben o gün iş yaptığım zaman diyor, benim başıma kaza bela gelir. Cuma kırmızı gün diyor. Ya Hıdırellez’de iş yapılmaz, arife günü iş yapılmaz.” (GK-9,Kula)

“Mesela mayasıl hastalarına benim halam kirpi pişirip yediriyordu bize. Mayasıl hastalarına.Mayasıl , egzama... Öyle mesela. Ama erkeş yemez. Bazıları yer. Haşlıyor, ondan sonra kızartıyor tavada... Sanki şey yiyoruz, ördek eti gibi... Çok tatlı yani...Mayasıl yok da, olmayalım Allah korusun diye.Egzama olmayalım diye... (GK-21,Armutveren)

“ Köyde bir kadın vardı, bademcik şişince ona giderdik, oraya böyle mısıır koçanı sokardı patlatırdı onu akıttırdı iltihabını.” (GK-27,Armağan)

“Bizde şeylere göre... Bir Salı günleri pek işe başlamayız..Salı günleri işe başlanmaz çünkü şey olmaz yani uğursuzluk olur.”(GK-2, Katranca)

“ Hıdrellezde kırk gününü gün makas tutmak yok. Yasak. İnekleri yılan emer. Tabi. Garanti olur. Ben bir gün denedim bir sene. Dedim; haah koca karının mı lafını takacam yapacam. Anaam, inek bi geldi kan içinde. Emmiş. Katiyyen ellemez.”(GK-15, Sarpddere)

“Bademcik olduğı zaman tuz parmağını bastırır, patlatır bademciğini. Doktora gitmeye gerek yok. Bademciğini tuzla patlatır. Ağzına burnuna kan gelir. Öyle geçer. Ben patlattım çünkü.”(GK-12, Kocayazı)

Hıdrellezden (6 Mayıs) bir önceki gece namaz kılıp kimseyle konuşmadan yattığında evleneceğın insanı rüyada göreceğine dair bir inanç da eskiden var olan inanışlardandır. Bu geleneğın başka bir uygulanış biçimi de bir lokma ekmek yiyip onu yutmadan yatmaktır, o gece kiminle evleneceksen onun rüyana geleceğı düşünülür. Yine Hıdrellez’den bir hafta önce beyaz çamaşır yıkamanın ve ipe sermenin eve uğursuzluk getireceğine inanılmıştır. Bu hafta “boş hafta” olarak isimlendirilmektedir. Günümüzde Pomaklar bu tarz şeylere inanmadıklarını ifade etmektedirler.

“İşte Salı günü çamaşır yıkanmaz eski bir şeye göre. Yani hanımlar Salı günü saçlarını yıkanmaz. Eskiden yapılan şeyler. Şimdi kimse takmaz bu uğursuzdur bu şeydir, Gençler inanmaz.”GK-21,Armutveren)

Türkiye'nin her yerinde farklı versiyonlarıyla yer alan bu inanış ve pratiklerin tarım ve hayvancılık ile uğraşan toplumların ortak kültürel unsurları olduğı söylenebilir. Dolayısıyla bu inanış ve pratiklerin Pomaklara özgü olmadığı, Anadolu'da da aynı inanç ve uygulamaların izlerine her yerde rastlanabileceğı düşünülmektedir.

3.7. Toplumsal Törenler ve Ritüeller

3.7.1. Doğum

Doğum her toplumda olduğu gibi Pomaklarda coşkuyla ve sevinçle karşılanan bir hadisedir. Öncelikle Pomaklar hamile kadınlara büyük bir önem göstermektedir. Yeni bir bebek dünyaya getirecek olmak Pomaklar için hürmet edilmesi gereken bir durumdur. Köylerde hamile kadınlar sadece hamileliğin ilk aylarında tarla ve hayvanlarla ilgili işlerde görev almakta sonrasında evlerinde istirahatata çekilmektedir.

“Bizde kimdir hamile ona çok hürmet edilir. E benim de iki gelinimin kızanı oldu ben iç iş güç yaptırmadım hürmet ettim Allahın hoşuna gitmez yazıktır dedim.” (GK-8, Kuzulu)

Pomaklar yeni doğum yapan kadını kırk gün boyunca yalnız bırakmamaktadır. Doğum haberini alan tüm yakınlar öncelikle tatlı ya da yemek yaparak lohusaya ilk ziyaretlerini gerçekleştirmektedirler. Daha sonra doğumdan sonraki kırk gün içinde yeni anne ve bebek için doğum mevlütü tertiplenmekte ve bu kez davet edilenler bebeğe altın ya da kıyafet hediye olarak asıl ziyaretlerini yapmaktadırlar. Bu mevlitte gelenlere et yemeği, kuru fasulye, pilav, tatlı ve ayran ikram edilmektedir.

“İşte birisi ekmek yapar, işte birisi börek yapar. Erkez bir şeyler getirir. Mesela ben beş numarayım. Ben iki üç tane çocuk var annemin benden sonra işte... Kardeşlerim var. O en ufak kardeşim olduğunda derdim: “Daha bir çocuk olsa da çeşit çeşit yemekler gelse.” Adettir. Erkez getirir. Bir getiren bir daha getirir. Bir getiren bir daha getirir. İşte o 40 gün mü 50 gün mü çıkana kadar devamlı böyle...”(GK-22, Kuştepe)

Bebeğin ve annenin doğumdan 40 gün sonra “kırk uçurması” na çıkması Pomaklar için çok önemlidir. Kırk uçurmasına çıkan anne ve bebek önce aile büyüklerini ziyarete gider, sonra sırayla yakın çevredeki akrabaları ve komşuları ziyaret ederler. Her gidilen yerde ikram edilen yiyeceklerden annenin bebeğine süt olması amacıyla mutlaka tatması gerekir. İnsanlar kırk uçurmasına çıkan bebeğe ufak tefek hediyeler verirler.

“Kırk uçurmada kendi evinde değildir, daha çok dolaşır. Zaten evinde durursa, böyle başına bir şey geleceği inanılır. Mutlaka gidilir yani, mutlaka. O acayip bir şey.”(GK-21, Armutveren)

Bazı köylerde yeni doğan bebeğe kına gecesı yapıp eğlenme geleneği hala devam etmektedir. Kadınlar bir araya gelerek hem loğusa anneyi rahatlamak hem de dünyaya yeni gelen bebeğin mutluluğunu kutlamak için şarkılar söyleyip oynamaktadır.

“Pomaklar şimdi ben onu nasıl izah edeyim sana şimdi bebek olduğu zaman üç gün sonra toplanıyorlardı gençler kaş koyuyorlardı bebeğe. Cümbüş yapıyorlardı kızlar, gelinler oynuyorlar bilmem ne. Tebrik ediyorlar. Bebeği de süslüyorlar öyle bir adet vardı yani.” (GK-12, Kocayazı)

Pomaklar bebeklerine isim koyarken genelde büyüklerinin ismini yaşatmaya dikkat etmektedirler. Her ne kadar günümüzde popüler bebek isimleri daha çok tercih edilmeye başlasa da büyük babaların veya büyük annelerin isimlerini koymak da ağırlıklı olarak devam etmektedir. İsim koyma esnasında evin en büyüğu bebeğin sağ kulağına ezan okumakta ve üç kez ismini söylemektedir.

Görüşmelerde Pomakların yeni doğan bebeğe koymak için üç isim belirledikleri anlatılmıştır. Bu isimlerin birer çiçekle eşleştirilerek çiçeklerin bir dereye atıldığını, suya kapılıp en önde akan çiçeğin isminin bebeğe verildiği belirtilmiştir.

Köylerde yapılan görüşmelerde eskiden bir kadının hamilelik ve doğum için doktora gitmediği ama şimdi herkesin kasabaya doktora gittiğini, bebeğin kız mı erkek mi olacağının bu şekilde öğrenildiği ifade edilmiştir. Önceden bebeğin doğumunu yaptıran ebe kadınlar günümüzde yok olmuştur, köylerde ne gebelik ne de diğer hastalıklar için gidip danışılan ve doğal yollarla tedavi uygulayan ehil kimse kalmamıştır. Artık herkes hastanelere ve doktora kolayca ulaşabilmekte ve bu konuyla ilgili ihtiyaçlarını giderebilmektedir.

“Şincik doktora gider gelinler, söyler ona kız mı erkek mi , şimdikiler gider, biz gidemezdik, utanırdık” (GK-21, Armutveren)

Pomak köylerinde doğumdan sonra “manca” yapılması halan uygulanan bir gelenektir. Anne ve bebeğin kendilerini toparlamalarından sonra, genellikle doğumdan sonraki ilk iki hafta içinde yapılan manca ile tüm köy halkına yemek ikram edilir. İsteyen aileler mancadan sonra ayrı olarak bir de bebek mevliti yaparlar.

Hem manca da hem mevlit töreninde loğusa şerbeti ikram edilir ve insanlar bebeğe ve anneye hediyeler getirirler. Şerbet için kullanılan malzeme, öncelikle yörede çok yetişen kıızılcıktır; kıızılcık yerine tarçından veya karanfilden de loğusa şerbetleri hazırlanmaktadır.

“Çok efsane, köyde bebek dünyaya geldiyse öncelikle aile mesela kim doğum yapacaksa yapar köye gelir bir iki gün dinlendikten sonra manca denilen doğuma özel bir program merasim bu yapılır. Bir hafta geçer kadın kendini toparlanır hani çocuk da canlanınca manca denilen bir topluluk yapılır. Onunda içeriği iki çeşit yemek ve pirinçli sütlü çorba diyoruz birde yanına lapa etli bulgur pilavı birde yanına kıızılcık suyu hani sorbalamak derler buna beraber içmek için o şekilde. Bu o manca dediğimiz programın menüsüdür. Sabah olur manca pişirilir sabahtan öğlene kadar sürer.” (GK-7, Kırklareli Merkez)

Pomaklar için yeni bir bebeğin dünyaya gelmesi sonrasında uygulanan ritüellerin günümüzde de geçerliliğini korumakta olduğu söylenebilir. Lohusa kadın ile ilgili inanış ve uygulamalar, bebeğin ve annenin kırk gün boyunca korunması, kırkıncı gün yapılan merasimler v.b durumlar bugün de devam etmektedir.

3.7.2. Düğün

Alan çalışması sırasında Pomakların değişmesinden en çok yakındıkları durumun düğünleri olduğu görüşmüştür. Düğünler sadece iki kişinin dünya evine girmesinin topluma ilan edilerek meşruluk kazandığı dar anlamıyla değil, Pomakların bir araya geldiği, eğlendiği, toplumsallaştığı bir anlam sahasına sahip olmasıyla da Pomakların hayatlarındaki önemli dönüm noktalarından biridir.

Bir düğünle sonlanan evlilik sürecinin ilk aşaması gelin ve damat adayının tanışmasıdır. Görücü evliliğin çok yaygın olmadığı Pomaklarda eskiden tanışmaların çeşme başlarında, Hıdrellezde, düğünlerde ve mecilerde gerçekleştiği söylenmiştir. Görüşmelerde anlatılanlara göre, büyükler gençlere bu konuda bir esneklik hakkı vermişler ve yukarıda bahsedilen toplumsal olayların evliliğe zemin hazırlayıcı yönünün farkında olarak gençlere bu hususlarda göz yummuşlardır. Örneğin meciler bu bağlamda köyün erkekleri için heyecanla beklenen bir olaydır. Mecilerde erkeklerin sevdikleri kızlara açılmalarının birçok yolu vardır. Örneğin kuskus mecisinde evlenmek istediği kızın teknesine ceviz atmak, ayçiçeği ve mısır

mecisinde sevdiği kıza yardım etmek, mecilerde sevgililerin birbirlerini ima ederek türküler söylemesi bu yollardan birkaçıdır.

Evliliğin ilk basamağı olan tanışmanın gerçekleştiği bir başka yer köy çeşmesidir. Akşam vakti ev ve bahçe işlerini bitiren genç kızların köy çeşmesine su almasına gitmesiyle işten veya tarladan dönen erkekler de çeşmeye gelmekte ve burada çiftler karşılıklı sohbet etmektedir. Bu durum her ne kadar büyüklerden gizlenerek yapılsa da görüşmeler büyüklerin bu durumda farkında olduklarını, kendilerinin de aynı yollardan geçtikleri için durumu bildiklerini ancak yine de izin verdiklerini göstermiştir.

Görüşen çiftlerin evlenme isteklerini ailelerine bildirmeleriyle bir sonraki aşama olan kız isteme evresine geçilir. Pomaklar için evlilik yapacak gençlerin akraba olmaması, çiğnenmesi mümkün olmayan bir kuraldır. Ayrıca eskiden Pomak kızlarının genelde sadece Pomak erkeklere verildiği de ifade edilmiştir.

“Ben evlenirken bile Gacala kız vermezlerdi pek. Onlar Gacal içki içerler vermeyiz kıızı derlerdi.” (GK-11, Üsküp)

“Şimdi şöyle, benim duyduğum sohbetlerden eskiden -Büyük Mandıra’da hala da vardır.- iki mahalle olarak yaşanıyormuş Büyük Mandıra’da. Pomak mahallesi ve Macır mahallesi. Bu dönemlerde Macır mahallesinden kız alıp verme alışverişi yokmuş. Zamanla bu kültür birbirine alış veriş, yani kız alıp vermeye geçmiş. Karışmış diyebilirim. Ama ilk başlarda Pomak Pomak’la, onlar da Macır olarak...”(GK-18,Babaeski Merkez)

Köylerde yapılan görüşmeler kız vermeye ilgili önemli bir kriterin eskiden damat adayının sahip olduğu koyun sürüleri, mallar ya da topraklar olduğunu ortaya koymuştur. Ancak günümüzde bu durum tam tersi bir hal almıştır. Artık koyunları, inekleri olan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişilere kız vermek tercih edilmemektedir. Çünkü bu tarz işlerle geçimini sağlayan bir ailede gelinlerin iş yüklerinin ağır olacağı, onların çok yorulup yıpranacağı, rahat edemeyeceği düşünülmektedir.

Pomaklarda başlık parası isteme gibi bir geleneğin olmadığı görülmüştür. Bazı yörelerde başlık parası yerine süt hakkı, babalık hakkı gibi paralar istenmesi gibi

durumlar da Pomaklarda yoktur. Sadece bazı aileler düğünde kızlarına takılacak altınlarla ilgili bir istekte bulunmaktadır, ancak bu altınlar zaten kıza verileceği için kızlarının geleceği için bunu istediklerini ifade etmişlerdir.

“Benim zamanımda kıza alırdın bi beşli sarı lira başka da bişey yok ama şimdi kız da alır çocuk da alır yine de masrafları karşılamaz.”(GK-4,Pehlivanköy Merkez)

Pomaklarda kız isteme merasimine eskiden damat adayının gitmediği belirtilmiştir. Günümüzde özellikle il merkezinde ve ilçelerde yaşayan Pomaklarda bu gelenek son bulmuştur, ancak nadir de olsa bazı köylerde hala geçerliliğini korumaktadır.

Pomaklarla ilgili özgün bir başka uygulama, kız isteme ritüelinin en az üç kez tekrar etmesinden sonra kızın verilmesidir. Damat adayının ailesi ilk kez Cuma akşamı ya da Pazartesi akşamı kız evine gitmektedir. Görüşme olumlu geçerse ikinci isteme takip eden Cuma ya da Pazartesi olur. Üçüncüsü ise yine bir sonraki Cuma ya da Pazartesi gerçekleşir. Yani toplam yedi gün içinde Cuma ve Pazartesi günlerinde olmak şartıyla üç kez gerçekleşen isteme sonrası damat ve gelin adayı sözlenir. Yüzük takılacağı esnada damat eve çağrılır.

Pomaklar kız isteme ritüelinin olumlu sonuçlanmasından sonra köyün tüm kahvelerinde lokum dağıtıldığını ve bu mutlu haberin kutlandığını anlatmışlardır.

Sözden sonraki aşama nişan törenidir. Görüşülen kişiler eskiden nişan törenlerinin sadece kız ve erkek tarafının bohça değiş tokuşu yapması ve yakın çevreye yemek ikram edilmesi şeklinde gerçekleştirildiğini ancak şimdi nişanların da aynı düğün gibi yapıldığını anlatmaktadır. Pomaklarda nişanlılık süresi askerlik ya da damat ve gelinin akrabalarından birinin hastalığı, vefatı gibi bir durum yoksa genellikle altı ayı geçmemektedir.

Pomaklarda erkek tarafı evin hazırlanması ve eşyaların alınmasından sorumlu iken kız tarafı ufak tefek eşyalar ile mutfak ve yatak odasının teşrifatından sorumludur. Ancak taraflardan birinin durumunun olmaması durumunda bu görev paylaşımı esnetilebilmektedir. Pomakların bu konularda yeni kurulacak ailenin yararına esnek

kararlar alabildiği söylenebilir. Erkek tarafı kızın çeyizini almaya geldiği sırada kız evinden bir erkek çeyiz sandığına oturmaktadır. Damadın babası oturan kişiye bir miktar bahşiş vererek çeyiz sandığını evden çıkarmaktadır.

Pomak gençlerinin artık *aile yanında yaşamak istememesi*, Pomakların geniş aile şeklinde yaşama geleneklerinin neredeyse yok olmasına yol açmaktadır.

“Şimdi şöyle burda bi kızla konuştuğun zaman ilk sorduğu soru nerde yaşıcaz oluyo yani. Kızlar şunu bi kere çok katı istiyolar artık yani ben senin annenle yaşamam diyo ama önceden bırakın anneyi, kardeşler aynı evde yaşıyomuş. Yani 4 kardeş aynı evde yaşıyomuş kaynanayı geçtim artık yani düşünün. Ama şimdi artık devir değişti kızlar artık kesin olarak ayrı ev istiyolar.”(GK-29,Üsküp)

Pomak düğünlerinin son on-on beş yıla kadar üç gün sürdüğü ifade edilmiştir. Düğünler Pomaklar için mübarek olduğu düşüncesiyle önemli bir gün kabul edilen Cuma gününden başlamaktadır. Öncelikle Cuma günü öğlen vakti tüm davetlilere kız evinde yemek verilir. Akşam ise kız evinde kına gecesi gerçekleşir. Önceleri kına gecesine sadece kızlar giderken günümüzde kızlı-erkekli kına geceleri yapılmaktadır. Cumartesi günü erkek evinde bir önceki günden daha büyük bir yemek verilmesi söz konusudur. Tüm köy ya da çevrede yaşayanlar bu yemeğe iştirak eder. Kazanlarla kuru fasulyeler, et kavurmaları, pilavlar ve tatlılar sabah ezanıyla birlikte ocağa konur. Yemeğe gelen yakın akrabalar ve komşular yanlarında tepsilerle tatlılar getirirler. Gün boyu bu tatlılar ikram edilir.

“Pomak düğünü davullu zurnalı oluyor. Üç gün üç gece düğün yaparız düğün sahibi kazanlar kurar evin önünde, gelen misafirden hariç bütün köylüyü de besleriz. Ama şimdi bitti hepsi, her şey bi günde olur biter sonra hadi bakalım herkes evine.Tadı tuzu kalmadı bir şeyin.”(GK-21, Armutveren)

Pazar günü düğünün son aşamasıdır. Hazırlanan gelin konvoyu gelini almaya gider. Ancak damat evde kalır. İsteme törenine gitmeyen damat, aynı şekilde gelini evden çıkarma törenine de gitmemektedir. Görüşülen kişiler, günümüzde arabaların süslenmesi geleneğinin eskiden çok daha güzel olduğunu, manda arabalarının el dokuması süslü kilimlerle örtüldüğünü, allı pullu baş örtüleriyle gelin tahtının hazırlandığını, gelinin bu tahtta taşınarak damatın yanına getirildiğini heyecan ve özlemle aktarmaktadırlar.

Gelin evden çıkarılırken beline babası ya da amcası, abisi, dayısı tarafından kırmızı kuşağı bağlanmaktadır. Kırmızı kuşak gelinin saf ve temiz olmasını ifade etmektedir. Bu esnada dualar edilmekte ve gelin yavaş yavaş kapıya doğru gitmektedir. Gelinin sokağa adım atmasıyla evin önünde bekleyen davulcular davul çalmaya başlarlar. Gelin damat evine varınca önce eve girmez, damattan yüz görümlüğü ister. Damat da bazen koyun, bazen altın, bazen de para teklif ederek gelini ikna etmeye çalışır. Bu aşamada damadın geline vermeyi kabul ettiği yüz görümlüğü, tamamen geline ait olan, onun başı sıkıştığında kullanacağı maddi bir kaynak olması sebebiyle Pomaklar tarafından oldukça önemsenmektedir. Gelinin damat evine girmesiyle köyün genç erkeklerinin beklediği damat tıraşı da başlamış olur. Damat tıraş edilirken bir yandan da arkadaşları oynamakta ve bahşişler istemektedir. Kızlar bir tarafta, erkekler bir tarafta oynarken ara sıra damat kızların tarafına geçerek gelinle dans eder. Düğün sona erince gelinle damadın kendi evlerine gittikleri sırada üzerlerine buğday, şeker, mısır, pirinç gibi yiyecekler atılmaktadır. Bu gelenek, yeni evlilerin evinin bereketle dolması için günümüzde de uygulanmaktadır. Ayrıca eve ilk kez girilirken gelinin de damadın da evliliklerinin hayırlı olması için sağ ayakla girmeleri gerekmektedir. Düğün günü hala sürdürülen başka gelenekler de vardır:

“Mesela bi de düğün oluyo ya damat düğün tatlısı yaptırıyo sonra arkadaşlarını çağırıyo ama bi tane baklava diliminin içinde para var o kime gelirse damada hediye alıyo. Bizim komşunun bi kere bana denk gelmişti . Yani öyle bişey ki herkes çıkmasın diye dua ediyö.” (GK-29, Üsküp)

“Ama şöyle güzel bi adet var damat gelini getirir sonra mahallenin gençleri gelir biz ona toprak bastı parası deriz. Eniştee dur bakalım der gençler var burda der öyle 100den başlar 1000e kadar çıkabilir damadın durumuna göre.” (GK-16, Pınarhisar Merkez)

Alan araştırması sırasında elde edilen verilere göre Pomak gelinleri yüzlerinin beyaz renge boyanması sebebiyle diğer yörelerde olmayan bir âdete sahiptirler. Ancak günümüzde tüm gelinler kuaföre gitmekte ve eski gelin süslemeleri uygulanmamaktadır. Görüşülen kişiler önceden gelinin yüzünün tamamen beyaza boyanarak yanaklarına, alınına ve çenesine pullarla süsleme yapıldığını, duvağının üstüne teller takıldığını ve Pomak gelininin bu özelliğiyle Boşnakların, Gacalların ya da Arnavutların gelinlerinden farklı olduğunu söylemişlerdir. Hem günümüzde hem

eskiden de var olan ortak özellik gelinlerin beyaz gelinlik giymesidir. Ancak bayramlarda, Hıdrellezde veya diğer özel günlerde giyilen geleneksel Pomak kıyafetleri günümüzde yok olmuştur.

“Şimdi kalktı onlar, bizim adetler, şincik herkes berbere gider be evladım nerde eski gelinler”
(GK-8, Kuzulu)

Takı töreni evlenecek gençlerin yeni bir yuva kurmaları sırasında altına girdikleri maddi yükün hafifletilmesi amacıyla gerçekleştirilen toplumsal bir yardım mekanizmasıdır. Pomaklar takı törenini “askı” diye isimlendirmektedir.

Pomaklar çok eskiden kızlarla erkeklerin ayrı ayrı oynadığını belirtmişlerdir. Ancak daha sonraları birlikte oynamak yaygın hale gelmiştir. Görüşülen kişiler, bazı ailelerinin mevlitli düğün yaptığını sadece gelin evden çıkarken davul zurna çalındığını; bazı ailelerinde de üç gün üç gece oynadığını belirtmişlerdir. Günümüzde ise Pomak düğünleri üç gün sürmemektedir; kına gecesi ve ardından düğün yapılarak gençler evlendirilmektedir. Gençlerin salon düğünü istedikleri, köyde evlenmek istemedikleri de aktarılmaktadır.

“Düğünlerde... En önemlisi de o. Düğünlerde de bu gerçekleşiyor. Mesela oturan bir kısım vardır. Küçük tabureleriyle yaşlı, feraceli çarşafly kadınlar... Şimdi modernleşip sandalyeye dönüştü. Arkada erkekler de hep dikilirler. Erkek grubu arkadadır. Oradan beğendikleri kızı seçiyorlarmış. Pomaklar oynamayı seviyorlar düğün olsun yani o konuda Trakyalılar, ne kadar Pomak olsa da Trakyalılık şeyleri almışlar yani oynamak hepsi çok oynuyorlar.” (GK-18, Babaeski Merkez)

“Ya şey diyorlar köyde düğün yok mu oynayalım, bu bayram bari orkestra tutalım bir milyar köyün parasından da oynarız hepimiz falan bu algı var gençlerde gerçekten. Oynamak olsun da mutlaka.” (GK-7, Kırklareli Merkez)

Günümüzde Pomak düğünlerinin ve düğünlere dair yaşanan süreçlerin, kız isteme ve nişan törenleri de dâhil olmak üzere sahip oldukları farklılıklar yönünden bir kayıp yaşadığı düşünülmektedir. Görüşme yapılan kişiler de bu durumun farkındadır ve bundan dolayı üzüntü duyduklarını ifade etmektedirler. Düğünlerin en canlı şekilde yaşandığı köylerde artık genç nüfusun yaşamıyor oluşunun bunun en önemli nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Popüler olana eğilim de Pomakların şikâyet ettiği “salon düğünlerini” gençler açısından cazip kılmaktadır.

3.7.3. Ölüm

Pomaklar için ölüm ve ölüm sonrası uygulanan gelenekler, birbirlerine yardım etme isteklerinin *en yoğun yaşandığı* alanlardır. Genel olarak sıkı akrabalık ve komşuluk ilişkilerine sahip olan Pomaklar, bir evden cenaze çıkması durumunda ellerinden gelen maddi ve manevi yardımı yakınlarından esirgememektedirler.

“Burda biri öldü mü beş lira topluyolar ona fitre diyolar. Yani 400- 500 lira civarında 5 liralık topluyolar. Hepsini zarflara koyuyolar, orda hepsini dağıtıyolar. Yani ölen adına dağıtıyolar. Sonra onun dışında rutin defin işlemleri oluyo. Öldükten sonra 7 gün Kuran okuma oluyo 7. Gün 7 si dediğimiz mevlütü yapıyolar”(GK-17,Sergen)

Birinin vefat etmesi durumunda, haberi alan yakınları cenaze evine gitmektedir. Acısı taze olan cenaze sahiplerinin yemek yapmakla uğraşmaması için gidenler yanlarında yemek ya da börek tarzı yiyecekler götürmektedir.

“Mesela şu vardır bizde; ölüm dediğinde... Mesela şeylik derler; timarlık, toplanmalık... Timar. Temizlenme işte... Son toplanma. Mesela onu belirli bir yaşa geldiği zaman; ister kadın olsun, ister erkek olsun; timarlık derler. Yani öldükten sonra yapılacak işlerde lazım gelecek paralar... Onlar için para koyarlar kenara. Anladın mı? Ama onu böyle kimse arcataamaz bizim ihtiyarlara. Bu derler “Bizim timarlık paramız.” Bunu böyle kenarda bekletirler. Şey yaparlar; ama şimdi tabi, yani çoğunlukla eralde altın olarak bekletirler.” (GK-15, Sarpdere)

Pomakların eskiden köylerde ölülerini evlerin bahçesinde yıkadıkları anlatılmıştır. Belediyelerin defin ve cenaze işlemlerini yapması, Pomaklar tarafından önceleri tepki ile karşılanmıştır. Ancak günümüzde genelde cenazeler gasil hanede yıkanmaktadır ve evlerde cenaze yıkanması geleneği son bulmuştur.

“Tuttururlar ben kendi evimde yıkatçam diye. Eskiden su kabakları vardı böyle. Onlar tarlalarda ekilirdi. Onlarla sadece ölüye su dökülürdü. Bu plastiklere bile alışamadılar. O plastiklerden dökme suyla ölü yıkamayı kabul etmediler önce. Şimdi şimdi daha ses etmezler yaşlılar.”(GK-28, Kırklareli Merkez)

Pomak kadınları cenaze olan eve yedi gün boyunca giderek her gece ölü adına Kuran-ı Kerim okurlar. Yedinci gün ölünün 7’si yapılır. Yakın akrabalar ve komşularak davet edilerek yemek verilir. 52’nci gün yapılan mevlit, 7’sinde yapılan mevlüte göre çok geniş çaplıdır. Bu günde bütün köye ve civardan gelenlere yemek

verilir. Ayrıca cenazenin birinci yılında da büyük bir mevlit okumak Pomaklar arasında oldukça yaygındır.

“O yedi gece bayanlara özel evde toplanılır kolu komşu kim gelmek isterse gelir oraya kim okursa Yasin-i şerif, Tebareke, Amme ne okunursa okunur. Son gece yedinci gecede yine aynı şekilde okunur ve o gece böyle lokum bisküvi değil yalnız bir tik daha büyük ikram edilir son gece ya mesela tülbent, normal tülbent ikram edilir gelenlere.”(GK-7, Kırklareli Merkez)

Pomaklar eskiden cenaze mevlitlerinin çok masraflı olduğunu belirtmişlerdir. Hem 7’sinde hem 40’nda hem de 52’sinde verilen yemekler için cenaze sahibinin onlarca koyun kesmesi gerektiği buna güç yetiremezse ayıplanacağı ifade edilmiştir. Ancak zamanla 40’ncı gün yapılan mevlit terk edilmiştir. 7’sinde yapılan mevlit de daha sade bir formatta ve daha küçük bir çevreyle gerçekleştirilmektedir. Günümüzde bu tarz mevlitler, çoğunlukla köylü kadınların sabah ezanıyla yemekleri yapmaya başlaması yoluyla değil, Kırklareli’nde ayarlanan bir lokantadan hazır pilav ve yemek getirilmesiyle gerçekleştirildiği için Pomaklar tarafından üzüntü ile anlatılmaktadır.

Ölüm, Türkiye’nin her yerinde beraberinde getirdiği ritüeller açısından Pomaklar için ortak kültürel unsurların açıkça görülebildiği bir durumdur. Cenaze sahibiyle kurulan *dayanışma-acıyı maddi/manevi paylaşma ilişkisinin* Anadolu’daki pratiklerle aynı olduğu söylenebilir.

3.7.4. Sünnet

Erkek çocuklarının hayatlarında önemli bir yeri olan sünnet törenleri, Pomaklar tarafından da oldukça önemsenmektedir. Görüşülen kişilerden bazıları çocukları için yaptığı düğünleri anlatırken sünnet düğünlerini de bu kapsamda saymaktadır.

“Ben tam dokuz tane düğün yapmışım, beş oğlum var, onları evlendirdim, ikisini bir üçünü bir sünnet düğünü yaptım, bir de iki kızanım var ufak onları da dedim babalarına ben yapcam sünnetlerini ben yaptım, Allahıma şükürler olsun hepsi çok güzel oldu.” (GK-12, Kocayazı)

Türkiye’nin pek çok bölgesinde sünnet geleneğinin önemli unsurlarından biri olan kirvelik, Pomaklarda uygulanmamaktadır. Pomak köylerinden elde edilen verilere

göre eskiden doktor olmaması, maddi imkânların elvermemesi gibi sebepler yüzünden sünnetler toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Sünnet düğünleri de aynı şekilde köyün ortak organizasyonu gibi topluca tertiplenmiştir. Daha sonra her aile kendi erkek çocuklarının birlikte sünnet olması için en küçük erkek çocuğun biraz büyümesini beklemiştir. Her iki durum yüzünden de uzun bir süre Pomak erkeklerinin sünnet olma yaşının 12'ye kadar çıkabildiği görülmüştür. Ancak şimdi hem doktora ulaşmanın çok kolay olması hem de ekonomik koşulların iyileşmesi ile her erkek çocuk 3-4 yaşına gelmeden sünnet ettirilmekte ve sünnet düğünü yapılmaktadır.

“Biraz palazlandı mı çocukeyaparsın onu sünnet, ben büyüğü 10 yaşında yaptım e bekledim kardeşleri de biraz büyüün ep beraber olsun bir kere.” (GK- 8, Kuzulu)

Sünnet düğünü olacağı gün Pomaklar davet ettikleri yakınlarına yemek vermektedirler. Bu yemekte de kuru fasulye başta olmak üzere, et, pilav ve çeşitli tatlılar ikram edilir. Pomakların yemek verdiği tüm törenlerde olduğu gibi sünnet töreninde de yemeğe giden yakın çevreden kadınlar, yanlarında tepsilerle tatlılar ya da börekler götürmektedir.

Pomaklar sünnet düğününü, eskisinden daha fazla önemsemektedirler. Sünnet düğününden bir gün evvel yapılan sünnet kınasına da hem kadınlar hem erkekler davet edilmektedir. Muhafazakâr oldukları gerekçesiyle sünnet düğünü yerine mevlit yapmayı tercih edenler de sadece kadınların katılıp oynayabileceği şekilde bir sünnet kınası tertiplemektedirler. Sünnet ritüelinin bu kadar önemsenmesinin ardında yatan nedenin insanların bu merasimi bir biraraya gelme aracı olarak algılaması olduğu söylenebilir. Kentleşmeyle beraber birbirleriyle daha az etkileşime giren insanlar, *var olan ritüellerin anlam sahasını genişleterek toplumsallaşma ihtiyaçlarını* bu yolla karşılamaktadırlar.

3.7.5. Yılbaşı

Pomaklarla yapılan görüşmelerde, yılbaşının sadece aileleri ile bir araya gelmeyi sağlayan bir gün olması sebebiyle önemsendiği görülmüştür. Yeni yılın gelmesine özel bir anlam atfedilmemektedir. Yılbaşında herkes aileleriyle beraber oturmakta,

çerez, meyve türünden yiyeceklerle vakit geçirmektedir. Görüşülen kişilerden pek çoğu erkeklerin kahvede sabahlara kadar tombala oynadıklarını, eskiden yılbaşını daha güzel geçirdiklerini ancak şimdilerde bu tarz şeylerin anlamının kalmadığını söylemişlerdir.

Görüşülen kişilerden bazıları da tarım ve hayvancılık yaptıkları için onlar için yılbaşının Kasım ve Mayıs ayı demek olduğundan bahsetmişlerdir. Çünkü köylüler, bu aylarda alacak ve vereceklerini hesaplamakta, gelecek sezonun toprak ve hayvan için gerekli olan malzemelerinin siparişini vermekte, ödemelerini bu aylarda yapmaktadırlar. Bu yüzden yılbaşının kendileri için bir anlam ifade etmediğini söylemişlerdir.

Bazı Pomaklar ise yılbaşında bar tarzı yerlere giderek eğlendiklerini ve geçen yılın üzüntülerinden bu şekilde kurtulduklarını söylemişlerdir. Yılbaşı dendiğinde miladi takvime göre mi hicri takvime göre mi cevap vereceğini soranlar da olmuştur. Görüşülen kişiler arasında Miladi yılbaşını anlamsız bulup, Hicri yılbaşını önemseyenler de bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi yılbaşının Pomaklara özgü bir formu yoktur. Türkiye’deki pek çok insanın yılbaşı kutlaması ya da kutlamamasının farklı sebepleri olduğu gibi Pomaklar da aynı gerekçelerle yılbaşını geçirmektedirler.

3.7.6. Sedenka

Kelime anlamı olarak “gezme, dolaşma” anlamına gelen “sedenka”, Pomak kadınlarının akşam işler bittikten sonra erkeklerin kahveye gitmesiyle sohbet etmek için birbirlerine gezmeye gitmesidir. Sırayla ve kalabalık bir kadın grubuyla gerçekleştiren sedenkalar, Pomak kadınları için önemli bir sosyalleşme aracı olmuştur. Özellikle meci yapılan günler, akşam sedenkaya gitmek eskiden çok önemsenen bir durum olarak anlatılmıştır. Günümüzde de güçlü akrabalık ve komşuluk ilişkilerine sahip olan Pomak kadınları, hâlihazırda sedenkaya gitmektedirler ancak gerçekleştirdikleri eylemi “sedenka” diye adlandırmamaktadırlar. Ancak önceleri sedenkanın Pomaklar için *toplumsal*

karşılığının daha derin ve işlevsel olduğu söylenebilir. Her toplumda gerçekleştirilen, alışıldık bir faaliyet olan “evlere oturmaya gitme, gezme” nin Pomakça karşılığı olan sedenkanın, günlük hayatlarında genellikle Türkçe konuşan Pomaklar tarafından Türkçeye çevrilmeyerek orijinal haliyle ifade edilmesinin bu yüzden olduğu düşünülmektedir.

3.7.7. Bocuk Geceleri

Bocuk geceleri, alandan elde edilen bilgilere göre 8 Kasımda kışın başlamasından sonra geçen 60.güne denk gelmektedir ve üç gün sürmektedir. Bazı köylerde kışın 72. gününde başladığı da belirtilmiştir. Bocuk gecesi kışın en soğuk gecesine denk gelmektedir. Ancak bocuk geceleri sorulduğunda “muhafazakâr” olarak bilinen Pomak yerleşim yerlerinden bu konu hakkında bilgisi olan çıkmamıştır. Büyük Mandıra ve civarındaki bölgelerde ise bocuk gecelerinin kötülükleri kovmak için önemli günler olduğu söylenmiştir. Buradaki kötülükler “cadı” şeklinde doğaüstü bir kavramla sembolleştirilmiştir; Pomaklar cadı derken kast edilenin kötü düşünceler ve negatif enerji olduğunu, asla cadı diye bir şeyin varlığına inanmadıklarını söylemişlerdir.

Bocuk gecelerinde mutlaka uygulanan bir gelenek “evde kabak pişmesidir.” Kabak böreği, yemeği ya da tatlısı şeklinde pişirilen kabağın kabukları peçka (soba) üzerinde tütsülenmekte ve eve yayılan kokuyla kötülüklerin defedildiğine inanılmaktadır. Aynı şekilde bocuk gecesinde “kabak yemeyenlerin kötülüğe uğrayabileceği” düşünülür. Yine bocuk gecelerinde evlerin kapılarına ısırgan otu asılarak evin kapısından kötü ruhların girmesine engel olduğu düşünülmektedir. Eskiden bocuk gecelerinde köyün genç kız ve erkeklerin dışarıda oyunlar oynadıkları, sözde cadıları kovdukları aktarılmıştır.

Bocuk gecesinde sular donarsa toprakların bereketli olacağına, herkesin sağlık sıhhat içinde bir yıl geçireceğine inanılır. Sular donmazsa hayvanların ve insanların hastalanacağını, tavukların yumurta, ineklerin süt vermeyeceği düşünülür. Günümüzde Bocuk geceleri denilen dönemde evlerde kabak pişirilmesi dışında köy halkı tarafından birlikte eğlenme gibi durumlar ortadan kalkmıştır. Kabağın bu kadar

önemli olmasının nedeni de Bocuk gecelerinde kabak yemeyenin başına o yıl kötü bir şey geleceğine inanılmasıdır.

3.7.8. Bayramlar

Bayram her toplumda olduğu gibi Pomaklarda da coşkuyla karşılanmakta ve yaşanmaktadır. Özellikle köylerde bayramlarda şehir dışından gelen akrabalar ve yakınlar sebebiyle oluşan yoğunluk, nüfusun gitgide azaldığı köylerde yaşayan Pomaklar için bayramı daha önemli hale getirmiştir.

Hem Ramazan bayramı hem de Kurban bayramı arifesinde öncelikle mezarlıkların bakımdan geçirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda kadınların arife gününde temizlik yaptığı ve bayram için tatlı, börek tarzı yiyecekler hazırladıkları söylenmiştir. Yine arife günü köylerde her evde Pomak ekmeği pişmekte ve pişiren herkes komşularına da bu ekmekten hediye etmektedir. Görüşülen bazı Pomak kadınlar arife günü fazla miktarda yemek yaptıklarını, eğer evde kayınbaba veya kayınvalide gibi büyükler varsa gelenin gidenin hiç bitmediğini, gelen herkese yemek ikram etmek gerektiğini söylemişlerdir.

Bayram namazına tüm Pomak erkekleri katılmaktadır. Bayram namazı sonrası kalabalığa göre ya cami içinde ya da dışarıda saf tutularak erkekler bayramlaşırlar. Daha sonra topluca mezarlığa ziyaret gerçekleştirilir. Burada cami imamı önderliğinde dualar edildikten, salâvatlar çekildikten sonra herkes evine dağılır. Pomak kadınları mezarlık ziyaretlerini gün içinde çeşitli zamanlarda gerçekleştirmektedir. Bu anlamda mezar ziyaretinin bayram ritüelleri arasında önemli bir yerinin olduğu söylenebilir.

“Orda camiden çıkılır yani çok katı bi kuraldır mezara giderler yani direkt o çok belirgindir erkekler gider. Sonra da ya kahveye giderler ya da eve giderler. Ama mezar ziyareti olacak.”
(GK- 17, Sergen)

Bayramlar Pomaklar için oldukça yoğun geçirilen dönemlerdir. Akrabalık ilişkilerinin önemi üzerinde özellikle duran Pomaklar için bayramlar yediden yetmişe herkesin bayram ziyareti döngüsü içinde yer aldığı özel günlerdir.

3.7.9. Hıdrellez

Hıdrellez, 6 Mayıs günü baharın gelişinin kutlanmasını ifade etmektedir. Türkiye'nin neredeyse her bölgesinde coşkuyla karşılanan Hıdrellez, Pomaklar tarafından da önemsenmekte ve çeşitli ritüellerle yaşanmaktadır.

Hıdrellez günü tüm kapılara çiçek ve ısırgan otu asılır. Çiçek güzellikleri temsil ederken, ısırgan otu kötü şeylerin eve girmesine engel olmaktadır.

Hıdrellez günü dilek tutup kırmızı bir ipi bileğine bağlamak gibi bir gelenek de vardır. Bu ip kopup gittiğinde dileğin de gerçekleşeceğine inanılır.

Hıdrellez gecesi köyün gençleri gezmeye çıkar. Erkekler silahlar atarak kutlama yaparlar. O gün kadınlar evde iş yapmazlar, erkekler de tarlaya gitmezler ve hayvan otlatmaya çıkmazlar.

“Eskiden Hıdrellez’de o gün ayvan salınmaz. Erkes azırlar bir gün önceden... Aynı bayram havası, aynı...” (GK-15, Sarpdere)

Hıdrellez günü köyde kuzu çevirmeler yapmak, evlerde hoşmerim tatlısının pişmesi önemli geleneklerdendir. Günümüzde de Hıdrellez günü herkesin pikniğe gittiği, gençlerin köylerde toplanıp eğlendiği ifade edilmiştir.

“Hoşmerim; ama bizler bialmaj deriz. Tabi o endüstriyel hoşmerime benzemez. Rengi daha açıktır. Hiçbir katkı maddesi, boya olmadığı için... Onu oklavaçla çevirebilen bayanlar bu işi üzerine toz şeker serperek yaparlar. Bu her 6 Mayıs’ta olur, Hıdrellez’de, mutlaka yapılır yani. Gül dibine dediğiniz gibi, dilek bağlanır. İplerle güller bağlanır. Dileklerimizi gömeriz toprağa. Gül dibine dileklerimizi bir parayla bağlarız. Ondan sonra ateş yakılır her 6 Mayıs’ta o inanca göre. Sabaha karşı da, sabahın ilk ışıklarıyla birlikte de bulunduğu yerden alınır, kağıt olan kısmı suya, akan bir yere; para olan kısmı da cüzdanımızda...” (GK- 18, Babaeski Merkez)

Hıdrellez günü akşam olunca köy meydanında bir ateş yakılır ve herkes bu ateşin üzerinden atlar. Bu şekilde kötülüklerin yok olup gittiği düşünülür.

Hıdırellez baharın başlamasını müjdelediği için tarım ve hayvancılıkla geçinen toplumlar için önemli bir dönüm noktasıdır. İnsanlar yeni hayvanlarını ya da topraklarını uğurlu olması için bu ayda almaktadırlar.

“Ayvancılık açısından hesap aylarıdır. Mesela bizde hesaplar İdirellez’den İdirellez’e; alışverişler ya İdirellez’den İdirellez’e olur; mayısın altısından yahut da kasımdan kasıma olurdu eskiden. “Ben senden bu malı alcam; ama kasımda ödeyecem.” “Ben senden bunu alcam ama İdirellez’de vericem.”. Ala, ala var. “İdirellez’de verirsen alırım.” der mesela. Veyahut da kasımda öderler. Bu böyledir.” (GK- 28, Kırklareli Merkez)

Pek çok çiçeğin toplanarak bunların suyuyla genç kızların yüzünü yıkaması da Hıdırellez’de uygulanan geleneklerdendir. Kasabadan davulcu zurnacı tutularak köy meydanında gençlerin eğlenmesi de hala devam etmektedir.

“Bahçede ne kadar bitki varsa Hıdırellez günü ne kadar bitki çiçek varsa hepsinden yaprak toplanıyor çiçek toplanıyor bir kovanın içine bunlar atılıyor karıştırılıyor suda. İnsan vücudu çiçek kadar güzel olsun çiçek kadar parlansın onun gibi olsun diye. İlk gün hafifçe yüzüne sürersin bişey yapmaz çünkü yüzüne sürersin saçına sürersin böyle ellerini ıslatıp da vücut kötülüklerden arınsın çiçek gibi olsun diye.” (GK- 10, Büyük Mandıra)

Hıdırellezin Anadolu’da varlığını sürdüren tüm topluluklar için taşıdığı özel anlamın Pomaklar tarafından da paylaşıldığı söylenebilir. Görüşülen kişilerin anılarını aktarırken en çok duygulandıkları birkaç konunun arasında önemli bir yer tutan Hıdırellez, geçim kaynaklarının değişmesi ve baharın başlangıcının geçim kaynakları açısından ifade ettiği anlamı kaybetmesi sebebiyle Pomakların hayatında eskiden sahip olduğu işlevsel görevi yitirmiş görünmektedir.

3.7.10. Yağmur Duaları

Yağmur duaları Pomak köylerinde oldukça önemsenen bir gelenektir. Bu dualar Mayıs ayı içinde tertiplenmektedir. Günümüzde yağmur duaları özgün anlamından sıyrılarak Pomak köylerinin bir araya geldiği, bir ay boyunca Pomakların birbirleriyle görüşüp tanışma ve yakınlaşma fırsatı bulduğu kurumsal bir hal almıştır. Yağmur dualarının organizasyonu şu şekilde yapılmaktadır: Her köy muhtarı yağmur duası yapmak istediği günü Kırklareli Müftülüğüne giderek yazdırmaktadır. Burada köy muhtarlarıyla ortaklaşa karar alınır ve her köyün hangi gün yağmur duası tertipleyeceği belirlenir. Yağmur duası yapılacak bütün köylerin cami hoparlörlerinden her köy için ayrı ayrı belirlenen yer ve saat bilgisi köylüye

duyurulur. Daha sonra her köyde, bir kamyon tutulur ve bu kamyon köyde dolaştırılır. Her hane yağmur duasına destek olmak için bağışta bulunur. Bu bağışlar koyun, inek, buğday, un, para şeklinde olabilir. Yağmur duasının yapılacağı yerde erkenden kurbanlar kesilir ve bu kurbanların etleriyle yemekler yapılmaya başlanır. Genellikle et, pilav, kuru fasulye, tatlı ve ayran ikram edilmektedir. Yağmur duasına yakındaki köylerin imamaları, Kırklareli müftüsü, ilçe belediye başkanlarının yanı sıra isteyen herkes katılabilmektedir. İmamlar hep birlikte yağmur duası ederler ve ardından yemek ikramı başlar.

“Şimdi bizim yağmur duaları günümüze uygun yapılıyor. Şimdi önceden belde dışında kale dediğimiz bir mevki var oraya gidilirmiş. Yağmur duasından önce imam hoca, işte biri 70 bin tane küçük taş toplanıyormuş onları okuyorlarmış. Onları çuvala koyup o yağmur duasının yapıldığı yerde yakın bir yerde dereye veya işte göle çuvalı bırakıyorlar ve birkaç kişiden dinledim kesin yağıyormuş hatta o kadar çok yağıyormuş ki diyorlarmış gidin çıkarın o çuvalı dursun bu yağmur.” (GK- 29, Üsküp)

Yağmur duaları, günümüzde tüm canlılığıyla uygulanmaya devam eden Pomak geleneklerdendir. Bazı köylerde eskiden dua yapılan yerin şimdi uygun olmaması sebebiyle köy bütçesiyle salon tutulup toplanıldığı ifade edilmiştir. Yağmur duası için köyde zengin fakir herkesin bağışta bulunduğu da belirtilmiştir. Dolayısıyla yağmur duaları Pomakların bir araya geldikleri, diğer köylerle etkileşime geçildiği bir ritüel olması sebebiyle oldukça önemsenmektedir.

3.8. Yemek Kültürü

Pomak yemekleri, geçmişten günümüze *Pomak kültürünün korunduğu en belirgin alan* olarak nitelenebilir. Göç etmenin getirdiği değişimler ve göç edilen yerde diğer toplumlarla kurulan yakın temas Pomak kültüründeki bazı unsurların değişmesine neden olmuş ancak pek çok Pomak yemeği yüzyıllardır orijinal haliyle kalmayı başaramamıştır.

Mısır, Pomak yemek kültüründeki en temel maddedir. Dolayısıyla Pomak yemeği denince ilk akla gelen yemek olan “kaçamak” yemeğinin ana maddesin mısır olması şaşırtıcı değildir. Kaçamak yemeği sadece mısır unu ve suyla yapılan helva kıvamında bir yemektir. Pomaklar kaçamağı belli bir öğün olmaksızın sık sık tüketmektedirler. Kaçamak yemeği hem maliyetinin düşük olması hem uzun süre tok

tutması hem de çok pratik bir şekilde hazırlanması nedeniyle göçten sonra fakirlik ve yokluk yaşayan Pomaklar için önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca kaçamağın beraber tüketildiği kavurma, tereyağı, pekmez, kuzu yağı, şeker, ekşimik (peynir çeşidi) gibi malzemeler kaçamağın zengin-fakir herkesin bütçesine ve damak zevkine göre tüketebileceği, ulaşılabilir bir yemek olmasını sağlamıştır. “Kaşe” denilen yemek de kaçamağın çorba halidir. Özellikle köylerde yaşlıların sabahları bu çorbayı içtikleri anlatılmıştır.

“Ama çok şey yani gıdası olarak çok tok tutan bişey. Mesela burda şey derler bi kızın peşinden giden erkeklere senin daha çok kaçamak yemen gerek derler. O tarz atışmalar da yapılır.” (GK-29, Üsküp)

Pomaklar pek çok yemeğini evlerin içinde, fırın kısmı da bulunan kuzinelerde pişirmişlerdir. Ancak günümüzde doğalgazla ısınma birlikte kuzineler ya da sobalar (peçka) ortadan kalkmak üzeredir.

“Evi uygunsa o kuzineyi yapar yani; ama şimdi artık her taraf kanepeydi koltuktan falan... Onu da oraya sokacak halin yok. Bir dönüm ev yaptıysan kendine, orada yaparsın.” (GK-4,Pehlivanköy Merkez)

Düğünlerde, bayramlarda, mevlitlerde ya da herhangi bir özel günde ziyaret edilen eve bir tepsi tatlı ya da börek götürmek en önemli Pomak geleneklerindendir. Pomaklar revani, tulumba, baklava (bırakana), hoşmerim gibi tatlılar konusunda usta sayılabilecek kadar gelişmişlerdir. Trakya bölgesinde çokça yetiştirilen pırasa, Pomak böreklerinin de ana malzemesidir.

“Bialmaj meşhurdur mesela. Bialmaj dediğimiz öşmerim yani... Peynir tatlısı. Bizde Hidrellez’de şart o.”(GK- 22, Kuştepe)

“ Pnuda, pnuda... Pomakça pnuda tatlı. Doksan tepsi yüz tepsi seksen tepsi tatlı gider düğün sahibine. Yuvarlak. Brakana brakana.O da işte unlan, yumurtaylan...Yuvarlak oluyo o böyle.”(GK-12, Kocayazı)

“Pırasa, tabi... Pırasa böreği... Luçnik deriz biz ona. Luçnik. Soğan... Zaten kökü soğan ya pırasanın, pırasa olmazsa eğer soğanla ille yapılır o börek mayalı hamurdan. Bir katında vardır yoğun pırasa, ona da luçnik derler.”(GK- 8, Kuzulu)

Her ne kadar ekmekler artık evde yapılmak yerine fırından alınsa da Pomak ekmeği Kırklareli’nde meşhur olmuş bir ekmek çeşididir. Bayram arifelerinde köyde çokça

pişirilen bu ekmeğin bir başka çeşidi olan nohut ekmeği de yine özel günlerin vazgeçilmeyen bir lezzeti olarak anlatılmıştır.

“Nohutu eziyolar böle, normal küçük küçük onu haşlıyolar. O kabarıyo. Ondan sora çoğaltıyolar. İşte ihtiyacı olan gidip alıyosun. Herkes onu yapamıyo.”(GK-27,Armağan)

Trakya bölgesi denince akla gelen bir başka yiyecek olan kabak, Pomak mutfağında önemli bir yere sahiptir. Pomaklar, kabak tatlısını, kabak çorbasını, kabak böreğini (tikvenik) sıkça tüketmektedirler. Küçükbaş hayvancılık yapımları sebebiyle kuzu etinin de Pomak mutfağında yeri ayrıdır.

Pomakların tüm özel günlerinde yemek veren, yemek davetlerine gidenlerin de yine yanlarında börek ya da tatlı götürdüğü ikram etmeyi seven bir toplum olduğu görülmüştür. Tüm yemek davetlerinde et yemeği, kuru fasulye, pilav ve tatlı eksiksiz bir şekilde yer alır. “Pomak köyüne giden aç kalmaz” şeklindeki deyişin, bu bağlamda doğruluk payının yüksek olduğu söylenebilir.

3.9. Dil

Alan araştırmasından elde edilen veriler Pomakçanın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu göstermiştir. Görüşülen kişilerden 30-50 yaş arasında olanlar çocuklarının hiçbirinin Pomakça bilmediğini, Pomakça konuşulduğu zaman biraz anladıklarını ancak kendilerinin konuşamadığını söylemişlerdir. Bunun nedeni sorulduğunda, Türkçe okuyup yazdıkları için hem "çocuklarının eğitim hayatı etkilenmesin" diye hem de "Türkçe bilmenin yettiği, Pomakçayı bilmesinin çok gerekmediği" düşüncesiyle Pomakça öğretmediklerini söylemişlerdir.

“Şimdi buradaki insanlar okumaya çok önem verir bizim insanlarımız bu dil kullanılan bir dil olmadığı için onların okumalarına engel olabilir anlamında düşüncesiyle. İşlerine de yaramayacağını biliyor.” (GK-13, İncesirt)

Kırklareli’ne yerleşen Pomakların bir kısmı, ilk geldiklerinde dedelerinin zaten Türkçe bildikleri için göç ettiklerinde burada hiç zorlanmadıklarını söylemişlerdir. Bu Pomakların göç etmeden önce de hem Türkçe hem Pomakça konuştukları

belirtmiştir. Günümüzde de Bulgaristan ve Yunanistan’da yaşayan Pomakların Pomakça yerine orada Türkçe konuşmayı tercih ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla Türkçeyi bilen Pomaklar yeni yerlerinde dil yönünden bir zorluk yaşamamış ve kolayca Kırklareli’ne adapte olabilmışlardır. Ancak hiç Türkçe bilmeyen Pomakların torunlarının aktardıklarına göre, sadece Pomakça konuşanlar buradaki hayatlarına uyum sağlamakta sıkıntı çekmişlerdir. Göçün en acımasız sonuçlarından biri olan gittiği yerde kendini ifade edememe, kendini savunamama, derdini anlatamama gibi sıkıntılar Türkçe bilmeyen Pomaklar için kaçınılmaz olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan dil birliği politikalarından etkilenen, Müslüman olan fakat Türkçeden başka bir anadilleri olan topluluklardan biri de Pomaklardır. Görüşülen kişilerden bazıları, okulda Pomakça konuşmalarının yasaklandığını aktarmışlardır. Pomakça konuştuğu için okullarda kurulan milli birlik kolları tarafından öğretmene şikayet edildiklerini, bazen para bazen de sopa ile cezalandırıldıklarını söylemişlerdir.

“Garip nenem iki arkadaş, burada kavga yapıyor. O da bakmış nasıl dövüşüyorlar birbiriyle... Yazmışlar anayı şahit. Babam da Almanya’da tabi... Az biraz babam da çavuştu askerde, biraz da anlardı öyle şeylerden. Getiriyorlar hâkime, tamamen Pomakça... Hiçbir kelime Türkçesi yok. Okuryazarlık bile yok. Hâkim soruyor ona bir şeyler: “Nasıl gördün, ne yaptın?” o anlamıyor mesela, cevap veremiyor. Savcı, hâkim kızıyor. Başlıyor ona bağırmaya falan... “Sen nasıl Türksün, nasıl bilmem nesen?” (GK- 11, Üsküp)

Pomaklara düğün, kına gecesi, Hıdrellez gibi özel günlerinde Pomakça şarkı, türkü ya da ağıt söyleyip söylemedikleri sorulduğunda çok azı dışında geneli Türkçe şarkıların, türkülerin söylendiğini belirtmişlerdir.

Pomaklar, Pomakçanın kendine has bir alfabesi olmadığı için kendi başlarına öğrenemediklerini, Pomakça öğrenmenin tek yolunun anne babadan geçtiğini söylemişlerdir.

“Bunun kitabı, kalemi, yazısı, çizisi yok. Bizler orada yetiştiğimiz için o avluda konuşulanlardan kaptık bu işi, yoksa nasıl öğreneksin nereden öğreneceksin?” (GK-4,Katranca)

Pomaklar çocuklarının Pomakça bilmemesi sebebiyle bir üzüntü duymaktadırlar. Ancak bu üzüntü dillerinin yok olacağı düşüncesinden ziyade, çocuklarının Pomakça bilmeleri durumunda Bulgarca, Rusça gibi dilleri de rahatlıkla anlayıp konuşacakları, birçok dil bilmenin avantajından Pomakça konuşamadıkları için mahrum kaldıkları, böyle bir fırsatı kaçırdıkları gibi hayıflanmalar üzerinde temellenmektedir.

“Benim annem mesela öğretmen. Pomakçayı da çok iyi bilir. Biz bir yurtdışı gezisinde Bulgaristan polisiyle konuşacak derecede, anlaşacak derecede Bulgarcası vardır yani. Ama şimdi yani inanın olmuyor. Şimdi yeni nesil köyde doğup dahi büyüse, evde konuşulmadığı için bilmeyen çok var. Diyorum ya, bu da kültür kırımını yani.” (GK-18, Babaeski Merkez)

“Olmaz olur mu? Bir dil bir dildir ya. Pomakça olup da te işte Bulgaristan’a gidiyoruz hiç gözümü kırpmadan. Trafik polisi yakalıyor beni arabamda var orda yani kullanıyorum dilimi.” (GK-12, Kocayazı)

Pomakça konuşanlar arasında özellikle belirgin olan şive farklılığının iki önemli nedeni vardır. İlk neden Yunanistan ile Bulgaristan’dan göç eden Pomakların farklı aksanda bir Pomakça konuşmalarıdır. İkinci neden ise göçten sonra yerleşilen bölgenin farklı olmasıdır. Örneğin Büyük Mandıra civarındaki Pomaklar ile Kurudere, Üsküp gibi bölgelerdeki Pomaklar farklı konuşmaktadırlar.

“Onların Pomakçası farklı, Arnavutlar gibi konuşurlar, adetleri değişik, onların dinlen minlen de alakası yoktur, çok içerler.” (GK-3, Lüleburgaz Merkez)

“Özellikle Drama’dan gelenler ve Rodoplardan gelenlerin, şive olarak aynı şiveyi kullanıyolar. Ama Serez bir de Makedonya’nın, Yunanistan’ın gelenlerin şivesi değişiktir. Onlar da örnek olarak şeyler mesela anlaşıyoruz ama birçok noktada şive farklılığı söz konusu. Mesela Kofçaz, Kocayazı; Mandıra, Kuştepe Pomaklarıyla onlarla şive farklılığı var.” (GK-30, Üsküp)

Alan araştırmasında yapılan görüşmelere dayanarak, Pomakların Pomakça üzerinden dilsel bir aidiyet geliştirmedikleri düşünülmektedir. Kendilerinin Türk olduğunu ifade eden Pomaklar, çocuklarının Türkçe konuşmasını, Pomakça konuşmalarından daha fazla önemsemektedir.

“Yani biz mesela... Pomaklar devlete uyumlu, böyle aykırı insanlar değiller. Dolayısıyla illa “Pomakçayı öğrenelim, biz kendimiz Pomakça konuşalım; Türkçe konuşmayalım.” olmamış.” (GK-22, Kuştepe)

“ Pomaklarda devlet kendinden önce gelir. Şimdi mesela 15 Temmuz oldu. İşte köye gittim ben. Kendi ailemden örnek vereyim: Anam dedi ki “Böyle bir şey için seni evlatlıktan reddederim.” dedi. “Böyle bir şeyde olursan...” dedi. Bizde milliyetçilerdir yani. Devlet isterse yanlış yapsın, devlet dediyse doğrudur. Devlet, devlettir. İç isyan edilmez bizde... Yani işte... Hani devlet o kadar şey ki.”(GK-28, Kırklareli Merkez)

Alan araştırmasında görüşülen pek çok Pomak'ın kendisini "devletçi", milliyetçi" ya da "Türk" olarak tanımlamasından yola çıkarak Pomakların *Pomakça konuşmak ya da Pomakçayı çocuklarına öğretmek konusunda yaşadıkları isteksizliğin* Türkçeden farklı bir dile sahip olmanın *onların Türk kimliklerine zarar vereceği düşüncesinden* kaynaklandığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Kırklareli’nde yaşayan Pomakların sosyokültürel yapıları incelenmiş ve bu yapıyı oluşturan kurumlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle kültür, kültürel süreçler, kültürün unsurları, sosyokültürel yapı gibi çalışmanın üzerine temellendiği hususlarda kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Nitel yöntemin tercih edildiği bu çalışmada, derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak Pomak toplumundaki aile, din, dayanışma ağları, ekonomi, çalışma biçimleri, akrabalık ilişkileri gibi kurumların mevcut durumları ortaya konmuştur.

Bir sınır ili olması sebebiyle Balkanlardan sürekli göç alan Kırklareli, Osmanlı- Rus Savaşı sonrası yoğun göç almıştır. Osmanlı Devleti’nin Balkanlar ve Rumeli’den çekilmesiyle yüzyıllardır bir arada yaşayan toplumlar, birbirlerine düşman haline getirilmiş ve birbirlerinin varlıklarını tehdit eder hale gelmiştir. Müslüman toplumlar, yeni kurulan ulus devletler için birer tehdit olarak algılanmış ve bu toplumlar ya göçe zorlanmış ya da bir an evvel asimile edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada söz konusu baskı ve zulümlerin en önemli muhataplarından biri olan Pomaklar, maruz kaldıkları kültürel ve siyasi asimilasyon politikalarından kaçarak Türkiye’ye göç etmiştir. Kırklareli de bu göç güzergâhındaki ilk uğrak noktalarından biri olmuştur. Pomak göçleri son yıllara kadar devam etmiştir.

Pomakça konuşan ve Müslüman olan Pomakların göçe zorlanmalarının arkasında yatan tarihsel nedenler, Pomakların sosyokültürel yapılarını da şekillendiren önemli bir süreçtir. Bu süreç Pomakların mimarilerinde, evlenme biçimlerinde, dinlerinde, aile yapılarında v.b. kurumlarında bazı karakteristik özelliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak bahsedilen Pomak kelimesinin etimolojisi hakkında literatürde farklı açıklamalar mevcuttur. Aynı şekilde Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan gibi Pomakların yaşadığı çeşitli ülkelerde Pomakların kökeniyle ilgili farklı iddialar ortaya atılmakta ve tartışılmaktadır. Bu iddiaların doğrulukları ve dayandırıldıkları tarihi kaynaklar tarihçiler tarafından

titizlikle ele alınmalıdır. Bu çalışmanın alan kısmında yapılan derinlemesine görüşmeler, Pomakların kimlikleri üzerine değil, onların kültürleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Kırklareli’nde yaşıyan Pomak nüfusu ilçe merkezleri ve ilçelere bağılı köylerde dağınık bir şekilde yerleşmiştir. Kırklareli’nde bulunan Boşnaklar, Selanik göçmenleri, Muhacirler, Dağılılar, Romanlar ve Gacallar gibi topluluklarla Pomaklar bir arada ve sürekli bir kültürel etkileşim halinde yaşamaktadırlar. Bu kültürel etkileşimin doğal bir sonucu olarak pek çok Pomak geleneğı zamanla aynı köyü ya da mahalleyi paylaştıkları toplulukların gelenekleriyle benzerlik göstermeye başlamıştır.

Köy ortamının sahip olduğı geleneksel özellikler, Pomak sosyokültürel yapısının en belirgin ve canlı formuyla köylerde muhafaza edilmesine olanak sağlamıştır. Pomakçanın günlük hayatta konuşulduğı ve az da olsa genç nesle aktarıldığı yer olarak da köyler, merkez bölgelere göre daha avantajlı konumdadır. Yaşlı nüfus çoğunlukla köylerde ikamet etmektedir.

Türkiye’nin tüm bölgelerinde etkili olan kentleşme süreci, Pomakların kültürel yapıları için de anlamlı birtakım sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentleşme ile birlikte yaşanan kültürel değişme, Pomakların kültürel unsurları üzerinde de etkili olmuş; geleneklerin ve ritüellerin uygulanmasında farklılıklar meydana gelmiştir. Köylerden Kırklareli merkeze ya da yakındaki Edirne, Çanakkale, İstanbul gibi illere kayan genç nüfus köylerin boşalmasına neden olmuştur. Bu yüzden birkaç Pomak köyü dışında çoğı yerde sadece yaz aylarında ve bayramlarda hareketlilik yaşanmaktadır.

Köylerde eğitimin ancak orta öğretim seviyesine kadar yürütülebilmesi, lise öğrenimi görmek isteyen gençlerin merkez bölgelere yerleşmesini zorunlu kılmaktadır. Köylerin yakınında kurulan ve istihdam kapasitesi çok geniş olan birkaç büyük şeker fabrikasının ve mandıranın kapanmasıyla da çalışan genç nüfus tamamıyla göç etmiştir. Köylünün temel geçim kaynakları olan tarım ve hayvancılığın gençler tarafından zahmetli bulunması, zorluğu oranında bir gelir getirmemesi nedeniyle

tercih edilmemekte ve bu nedenle küçük çaplı çiftçilik ve hayvancılık köylerde bitme noktasına gelmiştir. Geleneksel şekilde yürütülen tarım ve hayvancılık aile ekonomisini döndürmeye yetmemektedir. Kentin cazibesi de sürekli gençleri köyden uzaklaştırmakta ve köylerin boşalmasıyla Pomak kültürü için talihsiz bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum, çoğu görüşmede görüşülen kişiler tarafından *sitem edilen ve değiştirilmesi beklenen* bir gerçektir. Pomaklar kültürlerinin yok olmak üzere olduğunu, geleneklerini yaşatacak kişilerin gençler olduğunu ama onların da köyde yaşamak istemediklerini ifade etmektedir.

Kırsal bölgelerde kalkınmanın oldukça zayıflamış olması, köy yaşamının bir insanın eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel gereksinimlerinin tümünü karşılama noktasında yetersiz oluşu Pomak kültüründe kopmalara neden olmaktadır. Bu bağlamda merkez bölgelere doğru yaşanan hızlı göçün azaltılması için köy yaşamı bir dezavantajlar toplamı olmaktan çıkarılmalıdır. Tarım politikalarının köylünün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde “çiftçi” merkezli olarak düzenlenmesi; hem tarımın hem de hayvancılığın daha bilimsel ve teknolojik bir altyapıyla yapılması Pomak kültürünün geleneksel geçim kaynaklarına dönüşü için teşvik edici olabilir.

Pomak kültürünün sürdürülebilirliği yönündeki tek olumsuz faktör köylünün köyde kalmasına engel olan göç süreci değildir. Geçim kaynaklarının zamanla değişmesi de tarım ve hayvancılık temelinde şekillenen pek çok Pomak geleneğinin işlevselliğini yitirmesine neden olmuştur. İnsan gücünün yerini teknolojinin alması, insanların birbirlerine daha az ihtiyaç duyması ve ekonomik durumda yaşanan iyileşme ile *hatır-gönül ve karşılıklı yardım mekanizması* içinde hallolan işlerin yerini yevmiye usulünün alması “Pomak mecilerini” yok etmiştir. Dolayısıyla buradan doğan pek çok pratik de geçmişte kalmıştır.

Pomakların içe kapalı yaşama eğilimleri zamanla değişmiştir. Eskiden dışarıdan kız almayan ve Pomak olmayana da kız vermeyen Pomaklar, eğitim öğretimin yaygınlaşması, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yeni iş imkânları sebebiyle dışarıyla etkileşimi artan gençler aracılığıyla bu konudaki tutumlarını değiştirmiştir. Dolayısıyla Pomak homojen yapısı zamanla farklı topluluklardan seçilen eş adayları

ile değişime uğramıştır. Bu süreç de sonunda başta Pomakça olmak üzere birçok gelenek ve göreneği etkilemiştir. Pomak sosyokültürel yapısındaki özgün unsurlar farklılaşma yaşamıştır.

Pomak kültürel yapısı kapsamında incelenen aile, çalışma biçimleri, dayanışma ağları, din gibi toplumsal kurumlar alandan elde edilen bilgiler aracılığıyla incelenmiş ve bu kurumların birbirleri ile olan ilişkileri ve çalışma prensipleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada dikkat çeken husus, Pomak toplumunun karakteristik yapısının giderek Trakya bölgesiyle aynı özellikleri göstermeye başladığı gerçeğidir. Örneğin Pomakların yakın zamana kadar çok ocuk sahibi olma yönündeki eğilimleri günümüzde azalmış ve bugün ocuk sayısının nadiren  olduğu genelde bir ya da iki çocuğun yeterli görüldüğü tespit edilmiştir. Bu durumu sadece eğitim düzeyinin artması ve ekonomik kaygılar üzerinden açıklamak doğru değildir. Aynı şekilde evlilik yaşının yükselmesi ya da devlet kurumlarında çalışmaya verilen değer gibi özelliklerde de Pomakların Trakya'ya özgü kültürel yapıyla yaşadığı kültürel benzeşmenin etkileri görülebilir.

Bu alışma tarihi bir süreç içinde şekillenen sosyokültürel unsurların bugünkü durumlarını açıklamak amacıyla yapılmıştır. Aynı coğrafyayı paylaşan toplulukların birbirlerini daha iyi tanımaları ve var olan uyumun kökleşmesi bağlamında ele alınan bu durum tespit alışması, Pomakların kültürlerini anlama, onların geleneksel yaşam pratiklerini ortaya çıkarma ve günümüze kadar yaşadıkları kültür değişmelerinin daha sonra yaşanması muhtemel değişimlere yön vermesi açısından önem taşımaktadır.

Sürekli olarak Bulgar, Yunan, Antik Slav, Makedonyalı ya da yeni söylemle sadece “Pomak” oldukları ile ilgili tartışmalar yaşanan Pomakların kendi aidiyetleri hakkında ne hissettikleri sorusu literatürde yer alan Pomak kimliği ile ilgili çalışmalarda boş bırakılan önemli bir sorudur. Bu bağlamda gerek diğer alan çalışmalarından elde edilen sonuçlar gerekse bu çalışma neticesinde görülen Pomak kültürünün Türk kültürüyle olan benzeşmesi ve bütünleşmesi, Pomakların Türk olduklarını ifade etmelerinin sosyolojik bir gerçekliğe tekabül ettiğini

göstermektedir. Dolayısıyla Pomakların alan çalışmamız esnasında kendilerini “milliyetçi”, “devletçi”, “Türk’ün aslı”, “Osmanlı’nın yardımcıları” olarak tanımlamaları ile kültürel ve sosyolojik yapılarının da bu söylemleri destekleyecek şekilde örülmüş olması birbirlerini sürekli olarak yeniden var eden olgulardır. Son olarak Pomakların kendi vicdanlarında ne hissettikleri sorusuna verdikleri cevabın, gerçek tarihi belgelere dayanmaktan yoksun ve ideolojik yönlendirmelerle yapılan kimlik çalışmalarından daha önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞANOĞLU, H.Y.:2012 **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: Göç**, 7.bs., İstanbul, İz Yayıncılık.
- AKGÜN, A.: 2005 “Bulgaristan’da Asimilasyon ve “Zavallı Pomaklar” Adlı Bir Risale”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.8, S. 13, s. 1-28.
- AKIN, V.: 1997 “Kırklareli Adının Tarihçesi”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, s. 9-11.
- ALP, İ.: 2008 **Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)**, Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- ARSLANTÜRK, Z., AMMAN, M.T., : 1999 **Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- AYDIN, M.: 1997 **Kurumlar Sosyolojisi**, Ankara, Vadi Yayınları.
- AYDIN, M.: 2013 “Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver, Necmettin doğan, 3.bs., Ankara, Hece Yayınları, s.47-68.
- BAHAR, H.İ.: 2008 **Sosyoloji**, Ankara, Uluslararası Strateji Araştırmalar Kurumu Yayınları.
- BAŞARAN, F.N., GÜRCÜM, B.T.: 2007 “A Reflection on Pomak Culture in Modern-day Turkey: Traditional Female Clothing and the Bride's Wedding Outfit”, **Folklore**, Vol.118, No.2, p. 217-228.
- BENEDICT, R.:2011 **Kültür Örüntüleri**, Çev.Mustafa Topal, İstanbul, İletişim Yayınları.
- BİLGİÇ, E.:1986 **Milli Kültür Davamız**, İstanbul,Boğaziçi Yayınları.

- BOZATAY, Ş.A.: 2011 **Sosyoloji**, İstanbul, Beta Yayınevi.
- BOZOK, B.A.,
YÜKSELSİN, İ.Y.: 2016 “Transformation and Continuity in Pesna Practise: The Case of Breznitsa’s Pomak Community”, **International Journal of Human Sciences**, Vol.13, No.1,p. 421-435
- BRUNNBAUER, U.: 1998 “ Histories and Identities: Nation-state and Minority Discourses: The Case of the Bulgarian Pomaks”, **In and Out of Collective: Papers on formes Soviet Blog RuralCommunities**, Vol.1,Ed. Bulgarian Center for Regional Cultural Studies(Sofia), p.1-12.
- BRUNNBAUER, U: 2001 “The Perception of Muslims in Bulgaria and Greece: Between the ‘Self’ and the ‘Other’”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol. 21, No. 1,p. 40–61.
- CEVAD, A.:2013 **Balkan Faciaları (1912-1913)**,Yay. Haz. Fatma Ürekli, Ebul Faruk Önal, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.
- COCKERHAM, W.: 1995 **The Global Society**, New York, R.R. Donnelley And Sons Company.
- COJOCARU, A.B.: 2013 “The “Other Within” in the Balkans: The Case of Pomaks”, **Studies on literature, discourse and multicultural dialogue** , Ed. Iulian Boldea. - Târgu Mureş : Arhipelag XXI, p. 334-347.
- COŞKUN, A.: 2005 **Sosyal Değişme ve Dini Normlar**, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- CUCHE, D.: 2013 **Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı**, Çev.Turgut Arnas, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, H.: 1993 **Balkanlarda Pomak Türkleri: Tarih ve Sosyokültürel Yapı**, Ankara, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları.

- DEMETRIOU, O.: 2004 “Prioritizing ‘ethnicities’: The Uncertainty of Pomak-ness in the Urban Greek Rhodoppe”, **Ethnic and Racial Studies** , Vol. 27, No. 1, p. 95–119.
- DEMİRBOLAT, A.: 1997 “Eğitim- Demokrasi İlişkisi”, **Eğitim Bilimlerine Giriş**, Ed. Leyla Küçükahmet, Ankara, Gazi Kitabevi, s. 90-104.
- DÖNMEZER, S.: 1982 **Sosyoloji**, 8.bs., Savaş Yayınları, Ankara.
- DURKHEIM, E.: 2012 **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çev. Cemal Bali Akal, 3.bs., Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- DÜRÜK, F.: 2007 **Pomaklarda Pesne Pratiği: Sembolik Kültür ve Etnisite**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- EAGLETON, T.: 2011 **Kültür Yorumları**, Çev. Özge Çelik, 2.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- EDLES, L.D.: 2006 **Uygulamalı Kültürel Sosyoloji**, Çev. Cumhuriyet Atay, İstanbul, Babil Yayınları.
- ELIOT, T.: 1981 **Kültür Üzerine Düşünceler**, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EMERSON, R.M., FRETZ, R.I., SHAW, L.L.: 2008 **Bütün Yönleriyle Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı**, Çev. A. Erkan Koca, Ankara, Birleşik Yayınları.
- EMİROĞLU, K., AYDIN, S.: 2003 **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

- ERDOĞMUŞ, Z.: 1976 “Değerler, Norm ve Sosyal Kontrol”, **Sosyoloji**, Ed. Nihat Nirun, Zeki Erdoğan, Ankara, MEB Yayınları, s.110-120.
- EREN, A.C.: 1964 “Pomaklar”, **İslam Ansiklopedisi**, C. IX, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 572-576.
- ERKAL, M.: 1996 **Sosyoloji**, İstanbul, Der Yayınları.
- FICHTER, J.: 2006 **Sosyoloji Nedir**, Çev. Nilgün Çelebi, 8.bs., Ankara, Anı Yayıncılık.
- GIDDENS, A. : 1998 **Modernliğin Sonuçları**, 2.bs., Çev. Ersin Kuşdili, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- GIDDENS, A.: 1994 “Living in a Post-Traditional Society”, **Reflexive Modernization**, Ed. Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash, Standford, Polity Press, p.70-92.
- GIDDENS, A.: 2010 **Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş**, Çev. Ülgen Yıldız Battal, 3.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi.
- GÖKALP, Z.: 2011 **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, 3.bs., İstanbul, Kaynak Yayınları.
- GÖKTÜRK, I.: 2016 **Kültür Sosyolojisi: Kültürel Çalışmalar ve Toplumbilimlerinin Yeniden Biçimlenmesi**, İstanbul, Doğu Kitabevi.
- GÜNGÖR, E.: 1993 **Değerler Psikolojisi**, Amsterdam, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları.
- GÜNGÖR, E.: 1996 **Sosyal Meseleler ve Aydınlar**, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- GÜVENÇ, B.: 1996 **İnsan ve Kültür**, 7.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- GÜVENÇ, B.: 2015 **Kültürün Abc’si**, 7.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayıncılık.
- HALAÇOĞLU, A.: 1995 **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1911-1913)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HAVILAND, W.A,
PRINS, H.E.L.,
WALRATH,D.,
MCBRIDE, B.,: 2002

Kültürel Antropoloji, Çev. Hüsametdin İnanc, Seda Çiftçi, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

IŞIK, M. : 2016

Bir Balkan Trajedisi Olarak Asimilasyon ve Göç Bağlamında Türkiye - Bulgaristan İlişkileri, **Uluslararası Lisansüstü Balkan Çalışmaları Sempozyumu**, (Çevrimiçi),
[https://www.academia.edu/25610339/Bir Balkan Trajedisi Olarak Asimilasyon ve G%C3%B6%C3%A7 Ba%C4%9Flam%C4%B1nda T%C3%BCrkiye - Bulgaristan %C4%B0li%C5%9Fkileri](https://www.academia.edu/25610339/Bir_Balkan_Trajedisi_Olarak_Asimilasyon_ve_G%C3%B6%C3%A7_Ba%C4%9Flam%C4%B1nda_T%C3%BCrkiye_-_Bulgaristan_%C4%B0li%C5%9Fkileri), 10 Ekim 2016.

İPEK, N.: 1994

Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

JENKS, C.: 2007

Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı, Çev. Nihal Demirkol, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

KANE, A.E.: 2008

“Sosyal Teoride Kültürün Merkeziliği: Weber ve Durkheim'dan Temel İpuçları”, **Sosyal Teori ve Sosyoloji**, Ed. Stephen P.Turner, İstanbul, Küre Yayınları.

KARAMAN, K.: 2010

“Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 21, s. 227-236.

KARTARI, A.:2014

Kültür, Farklılık ve İletişim: Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları, İstanbul, İletişim Yayıncılık.

KEMALOĞLU, M.: 2013

“Bulgar ve Pomak”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, No: 53/2, s. 421-431.

KIRAY, M. : 1964

Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara,DPT Yayınları.

KİRMAN, M.A.: 2004

Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Rağbet Yayınları.

KOYUNCU, A.: 2013

“Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S. 33, s. 139-196.

- KURTKAN, A.B.: 1982 **Genel Sosyoloji**, İstanbul, Divan Yayınları.
- KÜMBETOĞLU, B.:2012 **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, 3.bs., Ankara, Bağlam Yayıncılık.
- MALINOWSKI, B.:2016 **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, Çev. Deniz Uludağ, Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- MAYRING, P.: 2011 **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş: Nitel Düşünce İçin Bir Rehber**, Çev. Adnan Gümüş, M. Sezai Durgun, Ankara, Bilgesu Yayıncılık.
- MEMİŞOĞLU, H.: 1991 **Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar**, Ankara, Şafak Matbaası.
- MEMİŞOĞLU, H.: 2005 **Balkanlarda Pomak Türkleri**, 3.bs., İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- MENDRAS, H.: 2008 **Sosyolojinin İlkeleri**, Çev. Buket Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları.
- MILLS, C.W.: 2007 **Toplumbilimsel Düşün**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul, Der Yayınları.
- NEUBERGER, M.: 2000 "Pomak Borderlands: Muslims On The Edge of Nations", , **Nationalities Papers**, Vol.28, No.1, p.181-198.
- NEWMAN, D.M.: 2013 **Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek**, Çev. Ali Arslan, 3.bs., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık
- NİRUN,N.: 1999 **Sistematiik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp**, 2.bs., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖDEN, U.M.: 2013 **Kırklareli İli ve Çevresindeki İnanç Merkezleri**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- ÖZAKPINAR, Y.: 1999(a) **Bir Medeniyet Teorisi: Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış**, 4.bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- ÖZAKPINAR, Y.: 1999(b) **Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi**, 3.bs., İstanbul, Türkiye diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZBUDUN, S.: 2003 **Kültür Halleri**, Ankara, Ütopya Yayınevi.

- ÖZCAN, S.: 2013 **Pomak Kimliği**, Edirne, Ceren Yayıncılık.
- ÖZKAYA, H.: 2013 **Kırklareli İli Ağızları Söz Varlığı**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- ÖZÖNDER, C.: 1988 “Pomak Türkleri”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl:1, Sayı:4, İstanbul, s. 12-24.
- ÖZTUNA, Y.: 2012 **93 ve Balkan Savaşları Avrupa Türkiyesini Kaybımız (Rumeli’nin Elden Çıkışı)**, 14.bs. , İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı.
- ÖZTÜRK, N., AŞÇIKOCA, H.: 2013 “Osmaniye Beldesi Pomak Evleri Üzerine Çevresel, Mekansal-Programatik ve Yapısal Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 25. (Çevrimiçi) http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi25_pdf_ozelsayi/ozturk_nazmiye.pdf , 10 Eylül 2016.
- ÖZTÜRK, N.N.: 2011 **Pomakların Sözlü Tarihi**, Eskişehir, Pomak Kültür Derneği, Yayınlanmamış Araştırma.
- SAMİ, Ş.: 2014 **Kamus-ı Türki**, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- SCHROEDER, R.: 1996 **Max Weber ve Kültür Sosyolojisi**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- SEPETÇİOĞLU, T.E.: 2010 Türkiye’de Anadili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Karşı Yaklaşım Bir Örnek: Girit Göçmenleri, (Çevrimiçi), http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi%2020-21/4.pdf 10 Ekim 2016.
- SEZER, B.: 2006 **Sosyolojinin Ana Sorunları**, İstanbul, Kızılelma Yayınları.
- SHILS, E.: 2003 “Gelenek”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı:25, s. 101-135.
- SMELSER, J.S., 2014 “Kültür: Uyumlu ve Uyumsuz”, **Kültür Kuramı**, Ed. Richard Münch- Neil J.Smelser, Çev. Cumhur Atay, İstanbul, Pales Yayıncılık, s. 15-47.
- SOROKİN, P.A.: 1972 **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi**, Çev. Mete Tuncay, Ankara, Bilgi Yayınevi.

- SOYSÜ, H. :1992 **Kavimler Kapısı: Lazlar, Yahudiler,Sudanlılar,Asurlar,Ermeniler,Hemşinler,Çeçen-İnguşlar,Pomaklar,Gagauzlar,Karamanlılar,** İstanbul, Kaynak Yayıncılık.
- STRAUSS, C.L.: 2011 **Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji,**Çev. Akın Terzi, İstanbul, Metis Yayınları.
- ŞİMŞİR, B.N.: 1968 **Rumeli'den Türk Göçleri,** Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ŞİMŞİR, B.N.: 1985 **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri,** Ankara,Başbakanlık Basın, Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- TEZCAN, M.: 1984 **Sosyal ve Kültürel Değişme,** Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- TÜİK.: 2013 Seçilmiş Gösteregelerle Kırklareli, Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/KIRKLARELI.pdf> 10 Kasım 2016.
- TURAL, S.: 1988 **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler,** Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TURAN,Ö.: 1999 “Pomaks: Their Past and Present”, **Journal of Muslim Minority Affairs,** Vol. 19, No. 1, p. 69-83.
- TURHAN, M.: 1959 **Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik,** İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, O.: 2007 **Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme,** 2.bs.,İstanbul, İq Kültür Sanat Yayıncılık.
- ÜLKEN, H.Z.: 1954 “Kültür ve Medeniyet”, **Türk Düşüncesi Dergisi,** Sayı: 13, Cilt: 3.
- ÜN, M.: 2015 **93 Harbi'nden Balkan Savaşı'na: Rumeliye Veda,** İstanbul, Kastaş Yayınevi.
- ÜNVER, G.: 1990 **Din Sosyolojisi,** Kayseri, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- VATANSEVER, E.: 2008 **Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyokültürel Hayatı**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- WILLIAMS, R.: 2012 **Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Söz Varlığı**, Çev. Savaş Kılıç, 5.bs., İstanbul, İletişim Yayınları.
- WULF, C.: 2009 **Tarihsel Kültürel Antropoloji**, Çev. Özgür Dünya Sarısoy, Ankara, Dipnot Yayınları.
- YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H.: 2013 **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 9.bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- YOZMERDİVANLA, A.A.: 2015 **Pomak Müslüman Kimlik ve Aidiyetinin Sosyolojik Analizi: Bulgaristan Örneği**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

EKLER

EK-1

Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği Katılımcı Profili

KOD	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Meslek	Yaşadığı Yer	Bağlı Olduğu İlçe	Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı
GK-1	E	80	Evli	Emekli	Pehlivanköy Merkez	Pehlivanköy	İlkokul	4
GK-2	E	45	Evli	Çiftçi	Katranca	Babaeski	Ortaokul	2
GK-3	K	42	Evli	Ev Hanımı	Lüleburgaz Merkez	Lüleburgaz	Lise Mezunu	2
GK-4	E	90	Evli	Emekli	Pehlivanköy Merkez	Pehlivanköy	İlkokul	5
GK-5	E	48	Evli	Çiftçi	Katranca	Babaeski	Ortaokul	4
GK-6	E	44	Evli	Belediye Başkanı	Büyük Mandıra	Babaeski	Üniversite Mezunu	2
GK-7	K	18	Bekar	Öğrenci	Merkez	Kırklareli Merkez	Lise Öğrencisi	
GK-8	K	52	Evli	Ev Hanımı	Kuzulu	Kırklareli Merkez	İlkokul	3
GK-9	K	64	Dul	Ev Hanımı	Kula	Kofçaz	İlkokul	4
GK-10	E	71	Evli	Emekli Öğretmen	Büyük Mandıra	Babaeski	Üniversite Mezunu	3
GK-11	E	74	Evli	Muhtar	Üsküp	Kırklareli Merkez	İlkokul	4
GK-12	E	84	Dul	Çiftçi	Kocayazı	Kofçaz	İlkokul	5
GK-13	E	62	Evli	Ormancı	İncesirt	Demirköy	Ortaokul	3
GK-14	E	55	Evli	Esnaf	Kurudere	Pınarhisar	Ortaokul	2

GK-15	E	65	Evli	Ormancı	Sarpdere	Pehlivanköy	İlkokul	2
GK-16	E	50	Evli	Öğretmen	Pınarhisar Merkez	Pınarhisar	Üniversite	2
GK-17	E	53	Evli	Muhtar	Sergen	Vize	Lise Mezunu	2
GK-18	K	36	Bekar	Esnaf	Babaeski Merkez	Babaeski	Üniversite Mezunu	
GK-19	E	45	Evli	Esnaf	Ertuğrul	Babaeski	İlkokul	3
GK-20	K	69	Evli	Ev Hanımı	Üsküp	Kırklareli Merkez	İlkokul	2
GK-21	K	92	Evli	Ev Hanımı	Armutveren	Demirköy	İlkokul	4
GK-22	E	58	Evli	Çiftçi	Kuştepe	Pehlivanköy	Ortaokul	3
GK-23	E	54	Evli	Çiftçi	Katranca	Babaeski	Ortaokul	2
GK-24	E	70	Dul	Emekli	Kuzulu	Kırklareli Merkez	İlkokul	3
GK-25	K	85	Dul	Ev Hanımı	Kuzulu	Kırklareli Merkez	İlkokul	5
GK-26	E	66	Evli	Ormancı	İncesirt	Pehlivanköy	İlkokul	2
GK-27	K	66	Dul	Ev Hanımı	Armağan	Kırklareli Merkez	İlkokul	2
GK-28	E	43	Evli	İmam	Merkez	Kırklareli Merkez	Üniversite Mezunu	2
GK-29	E	32	Bekar	Memur	Üsküp	Kırklareli Merkez	Üniversite Mezunu	-
GK-30	E	55	Evli	Belediye Başkanı	Üsküp	Kırklareli Merkez	Üniversite Mezunu	2

EK-2
Katılımcı Profili Hakkında Özet Tablolar

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı	
Kadın	9
Erkek	21
Toplam	30

Tablo 2. Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı	
16-35	2
35-60	14
60Üstü	14
Toplam	30

Tablo 3. Katılımcıların Kent-Kırsal Yerleşim Dağılımı	
Kent	7
Kırsal	23
Kırsal	30